

ВИХОВНІ ЗАСАДИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ВИХОВНІ ЗАСАДИ УТВЕРДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2024**

УДК: 373.1:371.8, 373.1.02, 37.011.3-052:159.923(477)

В 41

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 15 від 26 грудня 2024 р.)*

Рецензенти:

Васюк О.В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Філінчук Н.О., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

В 41

Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник / [Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.]. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 124 с.

ISBN 978-617-8011-26-0

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-26-0-2024-124>

Методичний посібник присвячено прикладному аспекту виховних засад утвердження української національної ідентичності. На основі аналізу наукової літератури визначено поняття «національна ідентичність», «виховання національної ідентичності», «міжперсональна взаємодія суб'єктів національної ідентичності», розкрито виховну технологію утвердження української національної ідентичності. Обґрунтовано педагогічні умови виховання національної ідентичності в сучасних умовах. Схарактеризовано критерії показники та рівні вихованості національної ідентичності у дітей різних вікових груп. Представлено інноваційний методичний інструментарій виховання української національної ідентичності в ЗДО, ЗЗСО, ЗПО.

Для науковців, викладачів, студентів закладів вищої педагогічної освіти, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти та вихователів закладів дошкільної освіти.

УДК: 373.1:371.8, 373.1.02, 37.011.3-052:159.923(477)

ISBN 978-617-8011-26-0

© Інститут проблем виховання, 2024

© Авторський колектив, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ I. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ ОБШІРІ	5
1.1. Феномен ідентичності як національної єдності (Бех І.Д.)	5
1.2. Українська національна ідентичність у науково-психологічних координатах (Бех І.Д.)	5
1.3. Соціально-потребнісні передумови національної ідентичності особистості (Бех І.Д.)	11
1.4. Національна ідентичність у осягненні взаємодії «педагог – вихованець» (Бех І.Д.).....	15
1.5. Сенс життя зростаючої особистості та її військово-патріотичне служіння (Бех І.Д.)	19
РОЗДІЛ II. ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	27
2.1. Виховання української національної ідентичності у дітей дошкільного віку (Рейпольська О.Д.)	27
2.2. Формування національної ідентичності молодших школярів у позаурочній діяльності (Канішевська Л.В.)	32
2.3. Утвердження української національної ідентичності у дітей підліткового віку у позакласній роботі (Журба К.О.)	44
2.4. Утвердження української національної ідентичності старшокласників у процесі проектної роботи (Журба К.О.)	49
2.5. Тренінги, спрямовані на утвердження української національної ідентичності дітей (Рейпольська О.Д.)	56
РОЗДІЛ III. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ, СПРЯМОВАНІ НА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	67
3.1. Інноваційні форми і методи утвердження української національної ідентичності (Рейпольська О.Д.)	67
3.2. Цифровізація виховного процесу в контексті української національної ідентичності дітей та учнівської молоді (Малиношевський Р.В.)	70
3.3. Вплив державної політики на національну ідентичність у соціальних мережах (Малиношевський Р.В.)	77
3.4. Соціальні мережі та штучний інтелект у цифровізації виховання української національної ідентичності (Малиношевський Р.В.)	80
3.5. Відеоігри як інструмент національної ідентичності в умовах цифровізації (Малиношевський Р.В.)	86
3.6. Мистецтво як засіб утвердження української національної ідентичності у дітей та учнівської молоді (Корнієнко А.В.)	90
РОЗДІЛ IV. ВЗАЄМОДІЯ СІМ'І ТА ШКОЛИ В УТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	99
4.1. Партнерська взаємодія школи і сім'ї у формуванні національної ідентичності школярів (Канішевська Л.В., Журба К.О.)	99
4.2. Підготовка педагогів до формування національної ідентичності у школярів (Канішевська Л.В., Журба К.О.)	111

Передмова

Українська національна ідентичність є унікальним феноменом, що набуває вагомості значущості у глобалізованому світі, а також у часи воєн, національно-визвольних рухів, боротьби за незалежність.

Національна ідентичність свідчить про життєстійкість нації попри всілякі суспільні і життєві катаклізми і є тим форматом, що об'єднує націю у єдине ціле, мобілізує на великі справи та визначає її майбутнє.

На долю української нації випало чимало випробувань, які могли би знищити українців як націю і розпорошити їх по всьому світу, але вони своєю відвагою і завзятістю доводять усьому світу своє право на життя у своїй країні, право на свободу, гідність і справедливість.

Національна цілісність, відчуття ціннісної згуртованості, любов до рідної культури, мови, традицій спочатку виникають у родині, а далі формуються у середовищі закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти, закладів позашкільної освіти, що дозволяє виховувати особистість на основі моральних цінностей, прикладах українських героїв, активної громадської діяльності. Такий підхід дозволяє зростаючій особистості усвідомлювати власну відповідальність за долю України, докладати зусиль для її збереження і захисту, формувати стійку спорідненість з українською нацією.

Представлені у методичному посібнику матеріали дозволять педагогам ефективно утверджувати українську національну ідентичність у дитячому і молодіжному середовищі.

Іван БЕХ

РОЗДІЛ І. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНОМУ ОБШИРІ

1.1. ФЕНОМЕН ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ

Під національною ідентичністю доцільно розуміти високорозвинені духовно-моральні відносини людей, які конституюють націю у її сутнісних характеристиках. За такого уявлення особливий сенс туги набувають вершинні цінності, які й створюють національну ідентичність у дії. Якраз через них окрема особистість належить своєму великому роду, формуючи дієву й стійку національну єдність. При цьому ключовим фактором у процесі творення національної ідентичності нашого народу виявився історичний досвід, що набувався у створеному ним культурно-самобутньому середовищі з відповідними духовними цінностями, що постійно втілювалися у його достойному житті. Його ж успішне розгортання у той же час залежить від рівня усвідомлення окремою особистістю своєї національної належності. Таким чином, національна ідентичність передбачає розвинену внутрішню національну свідомість з ціннісно-нормативною єдністю усіх членів суспільства.

1.2. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТАХ

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особи, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт української національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті.

У такому етико-психологічному значенні проблема національної ідентичності суголосна духовно-моральному та національно-патріотичному вихованню зростаючої особистості. Тільки на основі сформованих базових духовно-моральних цінностей можливе виникнення й становлення

національно-патріотичного виховання особистості, яке в подальшому презентуватиме як духовно-патріотична єдність національну спорідненість (ідентичність) всього українського народу.

У цьому плані лише на базі знань про процес індивідуального реагування зростаючої особистості на різноманітні соціальні стимули та особливості міжособистісної й групової взаємодії можливо скласти цілісне уявлення про природу і своєрідність національної ідентичності. По-іншому, національна ідентичність – це багатофакторне у формувальному аспекті утворення.

Прийнято вважати, що українська нація історично консолідувалася верховними цінностями соборності, самобутності, волі й гідності. У ці ціннісні рамки повинна й вписатися окрема духовно розвинена особистість. Адже життя кожної такої особистості не може бути відірваним і розглянутим від її національного середовища, тобто від народу, який його дієво виражає. Тож не існує власне ізольованої особистості, оскільки вона народжується і розвивається в умовах соціальної організації з її необхідними духовно-моральними настановами. Останні ж передаються від покоління до покоління у кращих своїх зразках, зафіксованих чи у відповідних текстах, чи у формі усних народних (виховних) традицій. Усе ж, щоб такий історичний соціально-ціннісний рух відбувся необхідно, щоб його ці настанови набули рівня переконання. Тож і говорять про культуру як ауру людської ціннісної непохитності. У іншому випадку певні соціально-духовні надбання не залишать міцного сліду і наступному поколінню доведеться таку культурну діяльність починати з чистого листа, відтворювати її у нових умовах. Не менш важливим є і той факт, щоб сприйняття зростаючою особистістю духовно-моральних цінностей не залишилось на рівні їх розуміння, а вони мають набути найвищої за емоційним накалом особистої значущості, щоб за їх допомогою успішно торувався шлях у великий національний соціум.

Зазначимо, що стоячи на історико-національному ґрунті, кожне нове людське покоління продовжує важливу роботу з пошуку основних узагальнювальних ідей, які стають провідними у конкретних умовах його

реального життя. Частіше за все відбувається певне ієрархічне переструктурування уже наявних національних надбань. Тож тут без вищезгаданої цінності волі як домінантної для особистості не обійтися. Хоча це інколи дається їй, по-перше, не легко, зважаючи, зокрема, на рутинність найближчого оточення. По-друге, небайдужа, творча особистість здебільшого проявляє критичне ставлення до тих чи інших духовно-моральних постулатів і шукає свій критерій істини як справу свого життя.

Використовуючи принцип доповнюваності, вважаємо за необхідне більш глибоко проаналізувати верховну цінність соборності, як символ нації, надати їй однозначного змістовного функціонування як орієнтовної основи духовно спрямованої дії. У звичному вжитку під соборністю розуміється спільність, єдність цінностей певного етносу, взаємне духовне збагачення і розвиток. Роблячи наголос на взаємності, спільності означеної цінності, на індивідуальному рівні доцільно зважати на те, що поняття «соборність нації» має своїм підґрунтям категорії український «родиноцентризм» і «груподомінантність». Якраз через вправління у цих категоріях як цінностях і загальних способах спільного життя можливо піднятися до єдності національного рівня і утверджуватись у ній всьому українському народові. Звичайно, що загально національна єдність, яка породжена ціннісною сутністю життя особистості за імперативами родиноцентризму (сім'я – це святе) і груподомінантності (колективізму), має акумулювати в собі вищі духовні пріоритети. По іншому її уявити неможливо, оскільки ми матимемо лише безособистісний людський контакт, який закриває ціннісну перспективу як на рівні окремої індивідуальності, так і на рівні найширшого соціального утворення. Тож це має бути єдністю рідних особистостей: не за біологічною ознакою, а за єдиним культом добра. Тоді не матимуть місця навіть прояви неприязні, які характерні за традиційних умов міжособового керівництва. Відтак, національна ідентичність – це утворення, індикатором якого виявляється душевний спокій особистостей, які об'єднані великим суспільно значущим діянням.

У витоках національної ідентичності особистості лежить спадкова спрямованість дитини на людину, на активний контакт з нею. Ця запрограмованість спочатку обумовлюється біологічними факторами, а далі вступають у дію емоційні чинники. Якраз вони виявляються специфічними посередниками між дитиною і дорослими, у першу чергу з батьками, орієнтуючи її на адекватну поведінку у соціальному середовищі, на прийняття відповідних її віку способів взаємодії з ними. Так виникає потреба дитини в іншій людині, коли остання запобігає внутрішнього стану її самотності, а потім стає необхідним агентом процесу спілкування.

Новий етап у потребі зростаючої особистості в іншій людині настає тоді, коли починає діяти механізм наслідування. Стосовно нього спостерігається тенденція прямування від змістової не диференційованості до вибіркості, особливо, коли це стосується ціннісної сфери дорослого як зразка для наслідування. Тут важливим видається не тільки визначення такої особистості як об'єкта національної ідентичності, а й сам процес його пошуку.

Перед внутрішнім зором зростаючої особистості повстає *плеяда* таких особистостей. Усім їм властиві свої індивідуальні стилі суспільно значущого духовно-патріотичного діяння. Відтак, зростаючій особистості в силі порівнювати ці стилі та перейняти найбільш співзвучний з її душевним станом. При цьому вона може віддати належне й особистості, стиль національної ідентичності якої їй не досить пасує. Однак у неї необхідно сформувати розуміння, що за своєю сутністю вони тотожні. Тоді й виникатиме всеохоплююче почуття ціннісної єдності, коли зростаюча особистість ставить знак рівності між потребою в іншій людині й єдністю національного масштабу. При цьому у такій єдності відбуватиметься згодом зміщення на перший план її свідомості якраз категорії національної єдності, яка й визначатиме відповідну позицію зростаючої особистості.

У вихованні національної ідентичності важливо зважати на ситуації, у яких може проявлятися частково чи повністю ефект ціннісної невизначеності у груповій поведінці найвищого за значущістю соціального рівня. Означений

ефект схильний набувати негативного відтінку яскраво вираженої утилітарної спокуси, що може заповнити повсюдний людський простір. Таке явище не позбавлене спадковістю, за якої індивідуальна дія зникає. Однак, незважаючи на такий механізм, не розумним було б не зважати на конкретних осіб, якими ця масова спокуса ініціюється і діє у теперішньому часі. Тому нейтралізація цього суспільно несхвального дійства вимагає спрямованих виховних зусиль, щоб процес національної ідентичності успішно відбувся.

Цей новий життєціннісний рух до національної ідентичності розпочинається з пізнання її сутності, яка слугуватиме зростаючій особистості відповідним поштовхом. Це однак не значить, що вона повністю стане сталим суб'єктом нових національних надбань.

Річ у тім, що у стані національно розвиненої людини ніхто не може жити у теперішньому житті інакше, як разом з людиною національно незрілою. Ці два ціннісні стани стосуються однієї й тієї ж людини, співіснують у ній. Причому одна з них може слабшати, а інша бути більш-менш успішною. Виховна тактика у такій внутрішньо суперечливій ситуації полягатиме в тому, щоб межово різко протиставити означені стани й зробити їх спрямованим осмисленням зростаючої особистості, поставити її перед моральною проблемою як вирішення задачі на моральний вибір.

Зазначимо, що це особливий вибір, оскільки традиційно він здійснюється через співставлення принаймні двох внутрішніх утворень (позитивного і негативного), тут же вихованець прямо апелює до свого особистісного «Я», розглядає його під кутом зору цих утворень і чітко й свідомо формулює відношення між ними. Оскільки від останнього залежатиме успіх морального вибору. Таким найбільш дієвим виступає відношення незадоволення собою, самогнів. Відтепер він буде подумки судження: «Я незадоволений собою від того, що ще перебуваю у стані духовної незрілості». Це внутрішнє розмірковування має призвести до більш широкого формулювання, згідно з яким ніхто не може стати національно ціннісно згуртованим, перш ніж уникне

духовних вад. Якраз з цього рішення розпочинається подальший національно ідентичний поступ.

Спостерігається тенденція до тяжіння зростаючої особистості, яка набуває національно-ідентичної досконалості якраз до тієї соціальної когорти, яка тотожна такій особистості. Тут вона знаходить емоційне задоволення й стійке утвердження у своєму вищому «Я». Щодо соціальних угруповань, які ще знаходяться на недостатньому рівні духовно-патріотичної досконалості, то означена зростаюча особистість не прагнучиме довільно налагоджувати такої ціннісної проби взаємини. Річ у тім, що її внутрішній емоційний набуток не знаходитиме гармонійного підкріплення зі сторони патріотично незрілої групи. Тож потрібен певний мотиваційний поштовх, щоб означена особистість душевно розгорнулася до такої групи, знаходячи у цьому русі можливість емпатійного прояву, який вона здатна здійснити.

Показником глибокої ідентичності особистості з нацією може виступати переживання нею духовного блага від єднання зі своїм народом, надання найвищої цінності такому явищу у порівнянні з цінністю будь-якого матеріального накопичення. При цьому це духовне благо особистість заслуговує своєю самовідданою працею, не сподіваючись на когось іншого. А саме воно виступає свідченням соціальної спорідненості, що ґрунтується на спільних ціннісних ідеалах народу, як потужній об'єднувальній силі. У свідомості особистості при цьому усе більшого значення набуває зв'язок між процесом її персонального об'єднання з цим благодійним утворенням, яке поступово міцнішає за умови, що ця особистість долучає до цього процесу спочатку ближче людське оточення, а далі й більш широке. Характерно, що зростання національної ідентичності особистості, корелює з розумінням того факту, що кожного представника українського народу вона пов'язує лише з його об'єднувальною спроможністю: на скільки його об'єднувальні потенції задовольняють національне бачення процесу ідентифікації.

У зростаючій в національному тяжінні особистості поволі визріває усвідомлення, що межі цього національного простору досить широкі. Тому

кожна особистість може зайняти своє діяльнісне місце: одне наскільки вона хоче, а інше, на скільки вона може. Таким чином, у просторі національної ідентичності будь-яке зрівнювання за вищою (загально заданою) мірою неможливе. Тут все залежить від глибокої індивідуальної своєрідності й можливостей, які з неї випливають. Лише важливо, щоб така особистість зробила доленосний висновок, сутність якого в тому, що у кінцевому підсумку усім кращим вона завдячує народу, а отже й відповідним чином віддає себе йому.

1.3. СОЦІАЛЬНО-ПОТРЕБНІСНІ ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У вирішенні проблеми національної ідентичності важливо орієнтуватися на соціо-історичний підхід. Адже існує безпосередня залежність між реальними буттєвими умовами і основними способами функціонування у них особистості, що ставить і досягає певних цілей. Специфікою цієї залежності є те, що конкретно-історичні обставини своїми впливами можуть суттєво зміщувати акценти стосовно тих чи інших прагнень особистості. Ці акценти стосуються як мотиваційної стійкості, так і процесуальної упорядкованості самого шляху, який може бути більш чи менш оптимальним з огляду на кінцевий результат.

Тож аналіз і констатація стану сучасних умов, у яких перебуває особистість, видається досить важливим пошуковим дійством. Звичайно, що подібний аналіз, враховуючи нашу національно-виховну мету, необхідно, у першу чергу, спрямувати на природу особистості у контексті тих соціально-потребнісних складових, які у своїй цілісності презентують загальну соціальну ситуацію її виховання і розвитку.

Нинішні умови, з якими вступає у взаємодію кожна особистість, і які спричиняють її прогресивні (а то й регресивні) зміни й тенденції, виявляються далеко не адекватними щодо цих її перетворень. Тут уся справа у загальному напрямку сучасного цивілізаційного прогресу. Не розкриваючи глибинні його

основи, наголосимо, що соціальний пріоритет був наданий матеріальному підґрунтю у розвитку особистості. Воно втілювалося у певну кількість речей-продуктів суспільного виробництва. На відміну від індивідуально-кущового останнє стало загально панівним, яке втягувало у свою потребнісну орбіту дедалі більшу кількість споживачів. Адже тут діяв ефект масового емоційного зараження, якому протистояти окремому індивіду було надзвичайно важко. Замість того, щоб процес зростання продуктів-потреб зробити більш-менш регульованим, він став довільним, і це призвело до необмеженості їхнього зростання.

Відтак, усе це безпосередньо відбилося на психології, тобто внутрішньому світі особистості. У неї пріоритетом стало прагнення задовольнити ці матеріальні потреби, привласнюючи відповідні речі, предмети чи явища. Тож законом життя стала: необмеженість речей породжує необмеженість потреб. Але це явна духовна безвихідь: матеріальна сторона природи людини не є показником її справжнього призначення, за якого вона прямує за горизонт своєї безкінечності у часі історії і просторі існування. До того ж обмеження особистісно матеріальною стороною буття призводить до внутрішнього неспокою, більших чи менших за емоційною силою потрясінь. Останні ж спричиняються певними цілями, які важко або неможливо досягти тут і тепер, а то й і взагалі. Тож особистість частково чи повністю охоплює ситуація зовнішнього і внутрішнього непорядку, душевного хаосу, невластивого для нормативного перебігу повноцінного життя.

У такому несприятливому стані особистість втрачає початкову життєву цілісність з її логічною послідовністю подій і таких же переживань, що їх супроводжують, а натомість на перший план виступає буттєва розпорошеність, втрата необхідного зв'язку життєвих фрагментів й змістової наповненості часу. Це призводить до так званого ефекту *множинності*, коли світ речей як потреб стає непідвладним особистості; вона, таким чином втрачає свою глибинну сутність, пов'язану з розумним владарюванням і матеріальним, і соціальним. Тут неможливо говорити про її суб'єктність; вона перетворюється, образно

кажучи, на один із камінчиків, які підхоплюють хвилі і перетворюють у гладкоподібну гальку.

Найважливішим у описаному нами психологічному процесі є те, що особистість функціонує на досить низькому етичному рівні лише *вимушеного* добродійного життя і поведінки, далеких від перспектив національної ідентичності. І це є незаперечним фактом. Якщо особистість не сліпо наслідує певну духовно-національну цінність (у цьому полягає сутність вимушеності) а достатньо осмислює процес її виникнення, то неодмінно з'являється більшість мислительних кроків (моментів), щоб викликати емоційне переживання осмисленого. Адже більш диференційований зміст (судження) з більшою вірогідністю викликає емоційне переживання. Такою є психологічна закономірність, з якою слід рахуватися.

У цих умовах формування у вихованців розумних (необхідно виважених) потребнісних прагнень є вкрай важливим для становлення різнобічно розвиненої особистості у цілому, й у контексті національної ідентичності зокрема.

Остання, яку ми прагнемо трактувати не як низку емпіричних суджень, вичерпаних з недостатньо науково обґрунтованої практики, а як окреслену у своїх головних рисах і зведених до суттєвого, має ґрунтуватися на положеннях вищого гуманізму. Згідно з ним заперечується прагнення звести усі концептуальні уявлення до мірки людини, що утримує у своїй більшості утилітарні цінності. Натомість пріоритет надається вищим духовним сенсам.

Якраз із ними пов'язується його дійсна суб'єктність. Таким чином, можна констатувати, що суб'єктом не народжуються, їм стають. І це становлення безпосередньо пов'язане з мірою ефективності процесу формування. Тож уявлення про суб'єктність як духовну впорядкованість, що рівно гармонії, корелює з духовним розвитком особистості, який піднімається до вищих духовних станів.

Тепер відкривається можливість розглядати ці стани особистості не тільки у їхніх ціннісних форматах (що теж є важливим), а й в плані ідейно-

вартісної стабільності. Тут, по-перше, суттєве значення має самодетермінація цього духовного процесу; вона є свідченням того, що особистість вже стійко утвердилась у такій внутрішній настанові. А, по-друге, і в самому духовному стані відбуваються змістові зрушення: особистість включає в нього нові ціннісні аспекти з метою глибокого рефлексивного освоєння.

На цьому рівні й починає діяльнісно проявлятися закономірність, згідно з якою чим вище особистість піднімається до дійсної духовності, тим більше вона наближається до єдності з іншими. Це і є центральним показником її національної ідентичності. Наголосимо, що це вище духовне утворення не набуло б такої ціннісної ваги, якби не втілювалося у той рівень діяльності, який ми визначаємо як служіння. Воно є вершинним актом особистісної спроможності, за якої практичне застосування духовних цінностей складає єдину неперевершену перевагу і символ достойної особистості та такого ж її життя. При цьому, одинична особистість зливаючись у єдиному добродійному пориванні зі всім народом, формує дух нації як нездоланну у своїх реальних потенціях силу, спроможну досягти високої, благородної, спільної мети.

Національну ідентичність інколи намагаються пояснювати як своєрідне явище, властиве народові, але таке, що відображає лише певний етап його становлення і розвитку, однак без глибокого врахування діяльності, у якій вона втілюється, але ж ця діяльність наповнює її національним колоритом. Якраз міра діяльності (ступінь її значущості) й надає національній ідентичності статусу стати і бути універсальною традицією.

При цьому згадана традиція як усталено історично повторюване явище, по-перше, набуває найвищого людського поривання, тобто духовності. І в такому значенні говорять про духовну традицію, що впливає на кожне покоління, підхоплюючи її як ціннісну естафету, яка розгортається у нових умовах і нових формах практичної реалізації.

По-друге, незважаючи на ці історично обумовлені особливості духовної традиції, вона залишається початково сутнісно сталою. І саме в цьому її сила, цінність і дієвість. Духовна традиція цього вищого рангу входить як складова

національної культурної спадщини. По-іншому, національна ідентичність втілюється і живе у самобутній національній культурі як дійсній візитівці народу, на яку він орієнтується у своєму неповторному житті і боротьбі.

По-третє, в залежності від історичного етапу національна ідентичність може проявлятися різними гранями. Так, лицарська честь як провідна риса особистості вступила місце вищому альтруїзму, гідності, вірності. У цьому плані можна стверджувати, що час породжує своїх героїв. Однак вони все ж мусять стояти на плечах своїх звитяжних попередників. Такі національно орієнтовані й ціннісно об'єднані особистості повинні стати неперевершеною елітою народу, яка усвідомлює, що її діяльність – це дійсна вищість української спільноти.

1.4. НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ОСЯГНЕННІ ВЗАЄМОДІЇ

«ПЕДАГОГ – ВИХОВАНЕЦЬ»

За певної відмінності у теоретичних поглядах на національну ідентичність єдність вважається провідним її механізмом, на якому мусить ґрунтуватися і процес її виховання, і передбачуваний результат. Неврахування цього сутнісного механізму будь-які виховні наміри й спроби виявлятимуться непродуктивними. Тож педагогіка єдності мусить стати дієвою орієнтовною основою для тих чи інших виховних моделей, спрямованих на вирішення проблеми національної ідентичності, за якою стоїть велике народне духовне прагнення і воля до його досягнення.

Підсилимо цю методологічну тезу єдності. Вважатимемо, що усі фрагментарні бачення, які не піднімаються до методологічних настанов ні до чого не ведуть, за виключенням практичних дій зростаючої особистості, мотивованих тими чи іншими меркантильними прагненнями нижчого ціннісного порядку. Це є свідченням того, що особистість може будувати свою життєву стратегію на основі вищого «Я», або нижчого «Я» (его-«Я»).

На жаль, нині ми маємо значну популяцію людей, які занурені у нижчі (матеріальні потреби) до такого ступеня, що вони поза ними нічого більше не уявляють, стають, так би мовити, рабами матеріального. Щоб покорити ж вершину національної ідентичності нам потрібна особистість духовна.

Річ у тім, що чим більше заглиблення у матеріальну сферу, тим більше підсилюються елементи розділення й опозиції, навпаки, чим більше піднімаються до діючої духовності, тим більше піднімаються до тотальної ціннісної згуртованості, яка може бути цілком реалізованою лише у межах гуманітарного виховного підходу. Наголосимо, що його сучасне бачення полягає у доцільному, гармонійному поєднанні і формування у зростаючої особистості способів раціонального і дискурсивного пізнання, і способів духовного осягнення світу. Тут важливий всеохоплювальний синтез як мета і показник різнобічно розвиненої особистості.

Виховання у зростаючої особистості національної ідентичності – цієї вершинної мети – породжує проблему, якою оптимальною має бути взаємодія вихователя і вихованця. Те що ця взаємодія повинна бути обопільно активною стало вже теоретичним постулатом.

Однак він в основному стосується вихователя як транслятора певних духовних істин, який подає їх не в готовому понятійному вигляді, а у формі формувальних процедур, які об'єднуються його виховною діяльністю зі всіма етапами, що послідовно розгортаються і складають її суть.

При цьому залишається науково невизначеною активність самого вихованця. Констатація, що він виховується під впливом виховної діяльності педагога, нічого змістовно не додає у плані процесу цієї його активності, оскільки вона залишається операційно (подібно до виховної діяльності педагога) конкретизованою. У результаті цього різко знижується процесуальна керованість поведінки вихованця у згаданій взаємодії, а отже й сам розвивально виховний результат.

На нашу думку, є підстави кваліфікувати означену активність як духовно відтворювальну діяльність, за якої відбувається спрямоване, тобто педагогічно

доцільне відтворення у внутрішньому світі вихованця певних духовних цінностей чи міжособистісного об'єднання (вузького чи більш широкого) на підґрунті національних ціннісних пріоритетів. У такій діяльності зазначене відтворення відбувається лише в основних змістових одиницях, зважаючи на індивідуальність того чи іншого вихованця. Його ж статусна позиція при цьому завжди залишається сталою: він формується і утверджується як суб'єкт духовно відтворювальної діяльності. Звичайно, від рівня суб'єктної сформованості залежатиме й міцність самого утвердження.

Становлення у цьому статусі, тобто у спонукальній і операційній складових духовно відтворювальної діяльності – це й є формування у зростаючої особистості центрального мотиву бути її суб'єктом, а значить носієм духовно-моральних цінностей як підґрунтя національної ідентичності. Окрім того, лише у координатах «виховна діяльність педагога – духовно відтворювальна діяльність вихованця як її суб'єкта» можливо продуктивно вести мову про психологічний супровід виховного процесу у його розвиненій формі.

Наведемо приклади такого психологічного супроводу стосовно проблеми національної ідентичності.

Міжперсональна взаємодія суб'єктів національної ідентичності поряд з іншими соціальними впливами залишається дієвим засобом у досягненні передбачуваних цілей всеохоплювальної духовної єдності. Цей теоретичний висновок цілком правильний за умови, що у згаданій взаємодії її суб'єкти знаходяться на більш-менш однаковому особистісно розвивальному рівні, за якого виникає узгодженість у процесах їхнього мислення, переживання та діяння.

Якщо цього не відбувається міжперсональна взаємодія значно втрачає свою виховну ефективність. Тож у такій ситуації потрібен відповідний психологічний супровід такого суб'єкт-суб'єктного явища.

Тут можуть виникати два варіанти міжперсонального стану, пов'язаного з порушенням означеної узгодженості. Сутність першого зводиться до того, що

група ровесників обійшлася тотальним мовчанням стосовно вихованця, який порушив необхідні моральні правила і призвів до порушення ідейної єдності як основного фактора національної ідентичності. Їм видається, що у разі морально спрямованої активності порушиться групова солідарність. Однак це не є за великим рахунком свідченням їхньої принциповості. За дії другого варіанту міжперсонального стану ровесники відкрито заявляють незадоволення діями свого члена групи, висловлюють відповідне осудження.

Видавалося б, що на цьому конфліктна ситуація знялася. Та й традиційні академічні виховні повчання у цьому випадку нічого не радять педагогові. Звернімось до емоційного стану порушника моральних правил. Якими б м'якими не були осуджувальні висловлювання, вони неодмінно викличуть у цього члена групи емоцію образи. Такою є психологічна закономірність.

Виникає, таким чином, проблема зняття цього негативного переживання. Тут має вступити у силу закон права на захист. Вихованець зможе подолати свою образу без поганих для себе душевних наслідків лише у тому випадку, коли він захищатиметься, тобто коли йому буде дозволено висловити свій біль і незадоволення. По-іншому, він має можливість реагувати по-своєму. Тож таким способом відреагувавши, вихованець й здійснить акт моральної самозміни. У виховній перспективі важливо пам'ятати, що неспроможність висловити внутрішні травми і пов'язані з ними почуття у більшості випадків призводять до психічних відхилень.

У межах вище розкритої нами міждіяльнісної взаємодії запропонуємо психологічний варіант відтворення у вихованців необхідних для національної ідентичності вищих духовних цінностей. Неодмінним перетворювальним постулатом у цій виховній роботі для педагога має виступити твердження, згідно з яким недосконалого у духовному відношенні вихованця потрібно любити не тому, що він такий, а тому, що він може бути духовно досконалим. Саме цей постулат має центрувати навколо себе усі виховні дії і прийоми педагога, які спрямовані не лише на теперішнє, а на майбутнє вихованців. Тож

його власне майбутнє стає дороговказом для різноманітного життя у суспільстві.

Щоб таке перетворювальне дійство стало реальністю, запропонуємо принцип *позиціювання* вищого і нижчого Я особистості відповідно з суспільно важливими цінностями і суспільно несхвальними утвореннями. При цьому вихованець чітко формулює свої позитивні й негативні властивості, розчленувавши їх у самосвідомості.

Далі важливо цим внутрішнім утворенням (і позитивним і негативним) надати статусу активних суб'єктів. Відтепер вони висловлюють судження, переживання, прагнення стосовно власних проблем, так і проблем їх володаря особисто. Таким чином розгортається повноцінний діалог у розчленованій душі зростаючої особистості. «Я твоя краща частина душі (вище Я). Я хочу бути духовно досконалою» – говорить вона своєму володарю. Тож позитивне рішення за ним, і він до нього пристане. Такою видається одна з глибоко психологізованих духовно-виховних практик.

У сходженні вихованців до національної ідентичності усе вирішують інноваційні засоби, якими не володіла традиційна педагогіка виховання. Тож наш ідеал – творчий пошук у його перетворювальному призначенні.

1.5. СЕНС ЖИТТЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ СЛУЖІННЯ

Становлення у шкільної молоді уявлень про сенс власного життя виявляється важливим внеском у процес формування особистості, умовою, що забезпечує активізацію самовизначення, зростання самосвідомості, народження й укріплення потреби просування до вершин індивідуального й особистісного розвитку, вибору суспільно важливого життєвого шляху як специфічного плану. Такого масштабу внутрішні процеси налаштовують зростаючу особистість на пошук перспективи й життєвого сенсу.

Сучасні дослідження засвідчують, що вже старші підлітки накопивши життєвого досвіду і опанувавши процесом рефлексії, в змозі співвіднести поняття «минуле, теперішнє, майбутнє», здатні поставити і вирішувати завдання на розмежування понять «життя і сенс життя», усвідомлювати сенс життя у контексті свого життя.

Старші підлітки (55% при розкритті сенсу життя людини) надають перевагу оперувати загальними категоріями (сенс життя – «те заради чого живе людина», «мета», «досягнення мети», «до чого прагнемо». 45% старших підлітків при розкритті сенсу життя конкретизують свої уявлення. Особливості конкретних уявлень про сенс життя людини і власний життєвий сенс, що складаються, визначаються тим, що досліджувані починають усвідомлювати основні життєві проблеми: «Я і суспільство» (широкі соціальні сенси), «Я і мої близькі» (групові сенси), «Я – для себе» (індивідуальні сенси), «Я і мої внутрішні переживання» (емоційні сенси). Широкі соціальні сенси – це праця, прагнення жити для людей, бути корисним для своєї Батьківщини. Групові сенси відображені у таких важливих поняттях, як сім'я, діти, спілкування з ровесниками, з рідними. Індивідуальні сенси розкриваються у поняттях «жити для себе», «здоров'я», «кар'єра», «благополуччя», «становлення певних особистісних якостей». Досить широко представлені у відповідях підлітків пізнавальні сенси: пізнання і розуміння життя, освіта. Зміст емоційних сенсів включає: страждання, щастя, віру, радість, любов.

Одержані в результаті проведених досліджень дані свідчать про надто складну картину реальних уявлень про сенс життя. З одного боку, це досить високий рівень розуміння розглянутих феноменів. З іншого – ці уявлення не отримали ще кінцевої оформленості, чіткості, стійкості. Усе ж є всі підстави констатувати, що ступінь розуміння мотиваційно-ціннісних складових сенсу життя старших підлітків дозволяє науково обґрунтовано розгорнути відповідну виховну роботу, метою якої має стати перетворення означених складових у реально діючу структуру і трансляцію її як сенс життя особистості у дії. Це повною мірою стосується й готовності шкільної молоді до військово-

патріотичного служіння. Відомо, що рушійною силою означеної готовності виступає розвинене почуття патріотизму. Тож розкриємо його сутність та деякі способи формування.

Для виховання патріотизму важливим виявляється прагнення бути у єдності з народом. Цей мотив як непорушна цінність є міцним підґрунтям для верховного мотиву любові до народу, батьківщини, держави.

Зазначимо, що прагнення особистості перебувати у єдності з народом, означає припасти у повному розумінні цього слова до його духовних надбань, які він сформував упродовж своєї багатовікової історії.

За такої єдності окрема особистість набуватиме душевної стійкості й необхідної впевненості у своїй патріотичній місії, адже за нею стоїть його народ, який не дозволить їй у чомусь схибити.

Зростаюча особистість, прямує до почуття патріотизму підґрунтям якого є вищі духовні цінності: справедливість, вірність, альтруїзм, жертвність, починає жити патріотизмом, тобто тими справами, які спричиняються цим почуттям. Однак, це вже результат патріотичного діяння. Передувати ж йому повинен прийом, згідно з яким вихованець вербально звертається один до всього національного роду з запевненням у його любові, у прагненні вірно служити йому, благаючи повірити у свої патріотичні прагнення. Це є не що інше як духовна сповідь зростаючої особистості перед своїм родом, яку слід неодмінно практикувати. У такому стані вона стає успішною у патріотично зорієнтованому житті.

Все ж для особистості, що лише зростає у своєму патріотичному спрямуванні, окрім виховної сили народу, покладеного як межовий ідеал-символ, суттєве перетворювальне значення має певна людина, яка за своєю духовною потужністю значно її перевершує. Такою людиною може бути чи то історична постать, чи та, яка є її сучасником, а то й особисто їй знайомою.

Під знаком таких постатей бажано, щоб розгорталась певна патріотична справа зростаючої особистості. Вона намагається зв'язати свою патріотичну дію з такими ж за змістом патріотичними діяннями означених постатей. Звичайно,

що це вимагає від неї певної міри розвитку духовного аналізу, порівняння й відповідних узагальнень-висновків. Однак ці мислительні операції є ціннісно допоміжними, основним же виступає реальна мотивація, яка супроводжує на даний час патріотичне прямування зростаючої особистості.

І тут вона сповна використовує процес мрії, який спрямовується на духовні достоїнства тієї чи іншої постаті, а також на широку повагу, якою вона заслужено користується. Зростаюча особистість уподібнюється у значущих рисах до вибраної постаті, формуючи відповідне мірило, яким вона користуватиметься й подалі. Це досить важливо, адже вона може й помилятися щодо окремих осіб, які інколи одягають на себе духовну маску, не проявляючи дійсну свою сутність. Тут важливою стає та обставина, згідно з якою зростаючій особистості слід, в першу чергу, любити велику патріотичну діяльність, а не почесні згаданих нами постатей.

Лише пройшовши етап духовної ідентифікації, особистість, що зростає у патріотичному спрямуванні, в змозі здійснити об'єктивну самооцінку і сповна емоційно захопитися від своєї діяльності.

Особистість, про яку йдеться, схильна до особливої духовної рефлексії, яка приваблює її до самої себе. Якраз це приваблення безпосередньо спричиняється патріотичними справами, які (що важливо) схвалюються і втілюються близькими їй особами. Репертуар цих справ може бути більш чи менш широким, але всі вони центруються у Я-духовному особистості, надаючи йому високої цінності.

Однак таке духовне перетворення не залишається у внутрішній «скарбниці» особистості. Вона поширює його й на іншу, як духовно споріднену з нею. Тоді й виникає у неї явище «дорогої половини душі своєї», коли «Я-й-інший» перебувають у високій ціннісній гармонії, що зігріває їхнє обопільне почуття патріотизму. У таких особистостей виникає переживання глибокої міри участі у людських стражданнях, які й стимулюють їх до справедливої боротьби, щоб позбутися їхніх наслідків. У високозначущій діяльності створюється місце для нових вражень, радостей і нелегких переживань.

Виступаючи учасником загальнолюдського патріотичного змагання, духовно досконала особистість не закривається і внутрішньо не обмежується лише своєю суспільно важливою, але частковою участю, а прагне осягнути діяння інших осіб, щоб сприйняти й пережити патріотичне змагання-боротьбу у цілому.

Вона доходить розуміння, що її діяльна частинка разом з діяннями інших складають те ціле, яке, звісно, більш цінне частин, але яке не всі можуть осягнути й оцінити. Тож означене ціле – це та національна мета, яка досягається єдиними людськими зусиллями, кров'ю і потом кожної особистості, яка усвідомлює свою благодійну відповідальність.

Така особистість не тільки ситуативно проявляє цінність патріотизму, а й живе нею, вбачаючи саме у ньому найбільший сенс. Для цього потрібно, щоб вона не керувалася і не покладалася лише на механізм емоційного зараження як це часто буває, коли вона перебуває у широкому людському оточенні, охопленому цим емоційним переживанням, хоча воно і є, найвищої ціннісної проби. Про особистість, яка орієнтується на означений механізм, можна говорити, що вона перебуває у полоні почуттєвих образів, які суттєво обмежують її духовно розвивальні можливості. Отже, у цілому доцільно кваліфікувати, що патріотично здібна особистість глибоко розуміється у своєму внутрішньому світі, тобто у світі духовних властивостей та почуттів; і на основі цього усвідомлення активно патріотично діє. Зазначимо, що внутрішнє розуміння, у першу чергу, має бути спрямоване на стан згоди, який породжується добродійністю особистості. Вона мусить осягнути, що цей стан і є виявом духовної єдності, цієї кардинальної умови для просування до спрямованого розвитку почуття патріотизму. При цьому протилежністю ж стану згоди виступатиме стан роздільності (непов'язаності), який виявляється наслідком духовних вад. Внутрішня діяльність зростаючої особистості у межах власних станів згоди і роздільності й викличе рух її душі до такої дії, яка спричинятиме самоствердження у патріотичному плані.

По мірі розгортання продуктивно-самокритичної внутрішньої роботи у означених межах зростаюча особистість (звичайно, за допомогою вихователя) мусить дійти до доленосного у повному розумінні цього слова висновку, що її природа є такою, що змінюється, оскільки може і повинна прагнути до духовного вдосконалення, а отже й до вдосконалення патріотичного як найсуттєвішого у наявній духовній картині. Відтак, у зростаючій особистості формуватиметься патріотична здібність як готовність до відповідної дії, що ґрунтується на свідомому духовному переконанні.

Такої значущості почуття патріотизму стійко актуалізується під час загрози для існування країни, що вимагає її захисту.

Розкриття природи і процесу виховання у зростаючій особистості почуття патріотизму дозволяє запропонувати найбільш доцільну організацію її патріотичної військово орієнтованої дії.

1. Успішність військово-патріотичної дії залежатиме від досягнення зростаючою особистістю двох головних потреб – визнання і належності. Відчуття належності досягається, коли зростаюча особистість відчуває емоційний зв'язок спочатку із членами сім'ї, а далі з широким суспільним загалом. Відчуття визнання приходить від усвідомлення власних можливостей, від розуміння, що вона може зробити важливий внесок у значиму загальну справу і відчути свою силу.

2. Зростаючу особистість слід виховувати як творця продуктивних справ, відповідних її віковим можливостям. Її індивідуальний життєвий досвід і повинен бути наповнений такими діями, що знайшли схвалення дорослих і ровесників. Відтак, цей досвід виступить рушійною силою й для справ військово-патріотичних. Тут важливим має бути сам факт успішного завершення таких справ, що позитивно підтримуватиме самооцінку зростаючої особистості і цим самим стимулювати її до подальшої активності у цьому напрямку.

3. Доцільна самостійність – суттєва умова розвитку зростаючої особистості, особливо коли йдеться про ціннісну мотивацію її життєдіяльності.

Тому не слід оточуючим іншим некоректно втручатись у цей процес. У цьому випадку виникатиме явище відчуження вихованця від близького, а далі й більш широкого людського довкілля. Це складатиме небезпеку для подальшого патріотичного супроводу її військово орієнтованих справ.

4. Головною перешкодою готовності зростаючої особистості до військово-патріотичного діяння виступає гонористість як деструктивна якість. Вона не дозволяє їй спрямувати позитивний внутрішній погляд як на окрему особу, так і на певну групу з метою втамувати власні утилітарні інтереси і дбати про благополуччя інших. Відтак, за такої ціннісної вади у зростаючої особистості втрачається широке почуття любові, що діяльнісно поєднує її з народом, батьківщиною, державою, а соціальна байдужість стає домінуючою світоглядною позицією.

5. Внутрішній ціннісний потенціал військово-патріотичного діяння зростаючої особистості набуває значної стійкості, коли вона виступає у соціальній ролі вчителя стосовно свого ровесника. У цьому обопільно важливому й корисному процесі відшліфовуються операційні складові способу військово-патріотичної дії як на етапі його зачину, так і на самому її перебізі та результаті. Таким чином почуття «Ми – діємо» стає переважаючим у внутрішньому світі вихованців.

6. Виховання впевненості у своєму військово-патріотичному діянні має бути важливим ціннісним чинником для зростаючої особистості. Ми не повинні бачити розчарування в очах наших вихованців, коли це стосується відповідальних намірів, які знаходять суспільне схвалення. Тож кожна зростаюча особистість має навчитись чути дійсну правду щодо будь-якого фрагменту свого вчинкового життя, зберігаючи при цьому власну самобутність.

7. Слід сповна використовувати соціальні медіа, які дають можливість зростаючій особистості заявляти про себе як творця військово-патріотичних справ. Цим самим вона достойно самостверджується. Крім того, друзі такої особистості в онлайні погоджуються з нею, що призводить до групового

ціннісного ефекту. Тут і формується вагома суспільна позиція «ми – це головне» як норма суспільно значущого життя.

8. Військово-патріотична готовність зростаючої особистості виступить ціннісним показником її духовної сутності за умови, коли вона буде переконаною, що це внутрішнє надбання належить у рівній мірі й іншим.

Використані джерела

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2001. 220 с.
2. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології. Навчальний посібник. Київ: ІПППО АПН України, 2006. 530 с.
3. Савчин М. Духовний потенціал людини: Монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 203 с.

РОЗДІЛ II. ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА ТЕХНОЛОГІЯ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Існування та процвітання України, як зазначено у Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності, неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності. Відчуття такої належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини. У документі зазначено, що «одним із пріоритетів діяльності держави та суспільства є відповідь на виклики і загрози, які в сьогоdnішніх умовах здійснюють реальний вплив на формування національної свідомості. Утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони» [8].

Усі спроби здійснити реформи в політичній, соціально-економічній, культурній чи іншій сферах будуть приречені на провал, якщо не спиратимуться на духовно-моральні та патріотичні цінності. Саме патріотизм, громадянськість мають об'єднувати українців, зберегти те, що протягом століть було нашою метою, – незалежну державу. З'єднати розірваний ланцюг, заповнити духовну порожнечу здатна тільки цілеспрямована система заходів, упроваджена у всі ланки національного виховання, починаючи від закладів дошкільної освіти і закінчуючи вищою освітою.

У Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020 р.) серед цінностей освіти дітей визначено «надбання національного досвіду суспільного

та сімейного виховання для збагачення людського потенціалу суспільства» [3, с. 15].

У Концепції дошкільного виховання в Україні [2] зазначено, що провідними засадами діяльності сучасного закладу дошкільної освіти мають бути національна психологія, культура та історія, а також загальнолюдські духовні надбання. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином, а в критичні часи вона визначає подальше існування, збереження та розвиток країни.

Національна ідентичність – одна із складових ідентичності людини і відповідає за приналежність людини до етносу чи нації, забезпечує зв'язок між певною групою людей, для яких є спільними їх мова, культура та історія.

Національна ідентичність не є природженою рисою чи особистісною якістю, вона розвивається з відчуття етнічної приналежності:

- я – українець / українка;
- мої батьки, дідусі та бабусі – українці;
- моя земля і земля моїх пращурів – Україна;
- у нас є прапор, герб та гімн;
- у нас є спільна історія, культура та традиції;
- навіть якщо у нас різна українська мова, ми живемо в різних регіонах,

маємо різні домашні традиції святкування та приготування їжі – ми є українці. Це наше різноманіття робить нас особливими та сильними;

- у нас є держава, яка покликана дбати за нас, а ми в свою чергу відповідаємо за неї і маємо певні обов'язки, так само, як це працює в наших сім'ях.

З метою виховання української національної ідентичності у дітей дошкільного віку важливо, враховуючи вікові можливості та особливості життєсвіту, виховувати в дитини-дошкільника готовність до національно-патріотичної діяльності, яка набуває високої затребуваності в умовах російсько-української війни.

Виховання української національної ідентичності має здійснюватися з урахуванням принципу інтеграції таких освітніх напрямів державного стандарту дошкільної освіти (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021 р.), як «Особистість дитини», «Дитина в природному довкіллі», «Гра дитини», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі мистецтва». Інтегрований підхід дозволить розвивати в єдності пізнавальну, емоційну і практичну сфери особистості дитини [1]. Почуття патріотизму формуються на основі інтересу дітей до власного оточення. Дорослі впливають на дитину вчинками, поглядами й моделлю поведінки, адже в дошкільному віці дитина спершу фіксує емоційне ставлення, а вже потім засвоює певні знання.

Завданнями, на яких має ґрунтуватися виховання української національної ідентичності у дітей дошкільного віку, є:

- розкрити патріотизм через духовні здатності як його підґрунтя (милосердя, піклування про інших) – саме це налаштовує дитину на більш-менш несуперечливе оволодіння й цінністю патріотизму;
- організувати перехід дитини від розуміння почуття патріотизму до патріотичних вчинків;
- культивувати в дитини Я-доброцентроване, спрямоване на добродійну діяльність і постійне блокування Я-егоцентричне (зверхність, гордість тощо);
- допомагати дитині пізнавати свою сім'ю, батьків, рід, історію роду – учити шанувати своїх предків, дати поняття про обереги української родини (батьківське і материнське благословення, рушник, вишиванка);
- ознайомлювати з історією рідного міста (села), символікою, історичними пам'ятками, легендами про рідний край, професіями людей, які живуть у місті (селі); формувати уявлення про те, що Україна має давню історію (військо, рукописні книги, храми, ремесла, культуру, національний одяг, національну символіку, визначних діячів, гетьманів);
- формувати усвідомлене ставлення дітей до свят, українських традицій, залучати їх до безпосередньої участі у святах;

- знайомити дітей з українським національним одягом, порівнювати особливості національних костюмів за регіонами, розповідати, що одяг є буденний і святковий; давати знання про роль оберегів у національному одязі українців;

- учити дітей грати в нескладні рухливі ігри з текстом, діалогом та ігри, що ознайомлюють дітей із трудовими процесами, зі звичаями українського народу;

- ознайомлювати з основними видами українського народного мистецтва: скульптурою (виробами з каменю, глини, тіста), керамікою (гончарством, кахлярством, іграшками), різьбою по дереву (пласкою, барельєфною, повною), ткацтвом, килимарством, вишивкою, декоративною пластикою (писанкарством, стінним розписом, народним станковим живописом); виховувати повагу до людей творчої праці;

- практикувати участь дітей в акціях, які мають цінність патріотичного діяння для інших і себе (мій малюнок, поробка принесла користь нашим захисникам і захисницям, але я сам заслуговую на повагу і схвалення оточення);

- виховувати повагу до героїв України минулого й сучасності, які її боронили, відстоювали суверенітет, захищали мирне життя;

- створювати цифрові платформи з освіти дітей раннього та дошкільного віку для охоплення національною системою освіти дітей із сімей біженців, що проживають за кордоном, здійснення національно-патріотичного виховання;

- здійснювати науково-методичний супровід виховання дітей дошкільного віку в сім'ї, здійснюючи педагогізацію родинних виховних впливів у контексті формування української національної ідентичності;

- спілкуватися з дітьми в родинному колі доцільно про Україну (цінність сімейних бесід і розмов саме в тому, що вони відбуваються найчастіше в безпосередній і довірливій атмосфері, а розумне й тепле слово батька або матері, дідуся чи бабусі про Україну глибоко входить у свідомість та серце дитини);

- розповідати про патріотичні справи батьків (бесіди-спогади про патріотичні справи батьків, розмірковування над минулим України є водночас і уроками мужності для дітей, і передачею естафети від покоління до покоління);
- залучати дітей до творів українського мистецтва (після прочитання патріотичної літератури, розгляду репродукцій, мультиплікаційних фільмів, прослуховування музики, пісень, перегляду танців, вистав патріотичної тематики діти не залишаться байдужими)» [4, с. 13–14].

Наголосимо, що виховання національної української ідентичності це ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку, який формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей спільноти. Саме тому, завдання і зміст виховання української національної ідентичності у дітей дошкільного віку має природно й органічно інтегруватися у цілісний освітній процес, а їх реалізація дозволить кожній дитині, починаючи з дошкільного віку ввібрати в себе культурну спадщину українського народу, пишатися давною та новітньою історією України, видатними людьми батьківщини, знати її визначні пам'ятники.

Використані джерела

1. Гавриш Н.В., Піроженко Т.О., Рейпольська О.Д. та 2 к. Базовий компонент дошкільної освіти: державний стандарт. Київ. 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Концепція дошкільного виховання в Україні. <https://oplatforma.com.ua/article/2815-kontseptsya-rozvitku-doshklno-osvti>
3. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763/>
4. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І.Д. Беха, Р.В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802>

2.2. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах повномасштабної війни російської федерації проти України формування національної ідентичності є одним з найважливіших завдань сучасного українського суспільства, зокрема для подальшого формування його як повноцінної нації.

Відчуття належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини [9].

Важливим періодом у формуванні національної ідентичності є молодший шкільний вік, коли в дитини закладаються основи світогляду, формуються стійкі стереотипи моральної поведінки й діяльності; здатність до емпатії та емоційної рефлексії; відбувається оволодіння регіональною своєрідністю, проявляється інтерес до ознайомлення з українською культурою загалом.

Основними новоутвореннями молодшого шкільного віку є довільність, опосередкованість психічних процесів, внутрішній план дій і рефлексія. Однак характерним для учнів початкової школи є обмежений моральний досвід; розрив між знаннями моральних норм і відповідною поведінкою [5, с. 86].

Визначено особливості формування в молодших школярів національної ідентичності (моральних почуттів, цінностей, переконань, що є визначальними у формуванні патріотичної свідомості як важливого складника цілісного процесу формування особистості [10, с. 81]; розвиток вольової сфери; здатність до емпатії та емоційної рефлексії; формування стійких стереотипів моральної поведінки і діяльності; здатність сприймати соціальні норми та виявляти власну позицію щодо ставлення до світу, до інших; оволодіння регіональною культурою, формування настановлень, стереотипів поведінки й мислення; виявлення інтересу до української культури) [10, с. 86].

Формування національної ідентичності молодших школярів здійснюється в процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом унесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів та інтегрованих курсів.

У початкових класах соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська й історична компетентності є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі.

Стрижневою у формуванні національної ідентичності молодших школярів є мовно-літературна освітня галузь, що реалізується через інтегровані курси «Українська мова. Навчання грамоти» (1 кл.), «Українська мова» (1-4 кл.) та окремі навчальні предмети «Українська мова» (2-4 кл.), «Читання» (2-4 кл.), «Літературне читання» (3-4 кл.).

Формування національної ідентичності молодших школярів засобом мовно-літературної освіти передбачає:

- розвиток в учнів відчуття краси рідної мови, здатності спілкуватися українською мовою як державною для духовного, культурного й національного самовияву дитини та послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі;
- виховання в учнів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови;
- формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення до опанування української мови і розвитку власних мовленнєво-творчих здібностей [3].

Відтак змістовими аспектами в роботі педагога щодо проблеми формування національної ідентичності молодших школярів мають стати: по-перше, пояснення учням значущості української мови як державної для становлення незалежної держави Україна; по-друге, збагачення мовлення молодших школярів формами українського мовленнєвого етикету; по-третє, опрацювання з учнями літературних текстів про Україну, її історичне минуле і теперішнє, про визначні місця України, її відомих громадян та їхні здобутки; по-четверте, вивчення із школярами малих фольклорних форм (прислів'їв,

приказок, загадок, закличок, промовок, скоромовок, лічилок), а також уривків казок і літературних творів, календарно-обрядових пісень; по-п'яте, складання учнями усних та письмових текстів на патріотичну тематику, написання творів про славетних земляків, вітальних листівок захисникам України [7, с. 122–125].

Таким чином, зазначені вище змістовні акценти сприятимуть усвідомленню учнями різноманіття й багатства духовних і культурних цінностей Батьківщини, емоційному переживанню своєї приналежності до країни, мови, історії, традицій.

Зміст інтегрованого курсу «Я у світі» (природнича освітня галузь) інтегрує змістові компоненти сукупності освітніх галузей – природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської й історичної – та спрямовується на формування компетентностей у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічної, громадянської й соціальної компетентностей, на підґрунті яких виховуються почуття патріотизму та прищеплюються значущі для українського народу цінності [2].

У контексті проблеми формування національної ідентичності дітей молодшого шкільного віку вчителю необхідно: по-перше, орієнтувати учнів на: 1) конструктивні моделі взаємодії в суспільстві (з людьми, групами і колективами); громадську й волонтерську діяльність (участь у волонтерських акціях і проєктах); 2) вивчення і пізнання культурної спадщини України; 3) дослідження традицій і звичаїв свого регіону України; 4) відзначення державних свят (знаменних (ювілейних) дат України та розуміння їхньої значущості в становленні держави; 5) ознайомлення з інформацією про інші країни Європи та світу – союзи держав, виклики у світі (війни, хвороби, катаклізми) [7].

У контексті проблеми формування національної ідентичності молодших школярів технологічна галузь (інтегрований курс «Дизайн і технології») закладає основи еколого-патріотичної поведінки, оскільки здобувачі початкової освіти ознайомлюються з виробами декоративно-ужиткового мистецтва (ткацтво, гончарство, аплікація, писанкарство, витинанка, різьблення, вишивка,

аплікація тощо); створюють естетично привабливі й корисні вироби, володіючи технологічними операціями роботи з різними матеріалами (папір, картон, пластилін, глина, нитки, солоне тісто, дрiт тощо); ознайомлюються і творчо застосовують традиційні і сучасні ремесла; навчаються ощадно використовувати природні й інші матеріали, екологічно взаємодіяти з навколишнім світом [8].

Фізкультурна освітня галузь (навчальний предмет «Фізична культура») володіє значним потенціалом щодо патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку. По-перше, регулярні заняття фізичною культурою і спортом підвищують рівень фізичної підготовленості учнів, покращують їхнє фізичне та психоемоційне здоров'я. По-друге, фізкультурна діяльність гартує характер та формує такі морально-вольові якості, як ініціативність, рішучість, сміливість, наполегливість, самостійність, дисциплінованість, які сприяють самовираженню та соціальній взаємодії, що слугує підґрунтям виховання патріотизму. По-третє, заняття фізкультурою сприяють дбайливому ставленню до здоров'я, культивуванню здорового способу життя та формуванню здорової нації як ресурсу українського суспільства і держави [7].

Визначено критерії сформованості національної ідентичності молодших школярів (когнітивний, емоційно-ціннісний, вольовий, діяльнісний).

До показників когнітивного критерію віднесено такі: усвідомлення себе членом сім'ї, учнем, жителем міста/села як сутнісною часткою українського народу; знання родоводу; знання української мови, української культури (народного етикету), прислів'їв, приказок, пісень, таночків, українських народних традицій; знання національних символів і повага до них. Показниками емоційно-ціннісного критерію є: любов до батьків, родини, найближчого оточення, міста/села; бажання жити в Україні; ціннісне ставлення до України; інтерес до вивчення мови, фольклору, звичаїв і традицій українців, інтерес до етнокультурного життя українців у різних регіонах: прояви чуйності й емпатії до інших людей; гордість за досягнення українців. Показниками вольового критерію є: намагання долучитися до спільної діяльності на благо

міста/села, громади; дотримання слова, відповідальне виконання доручень і обов'язків. До показників діяльнісного критерію відносимо: участь у патріотичних заходах; дотримання правил поведінки; дбайливе ставлення до природи, традицій, міста/села; участь у громадській діяльності з метою зробити свій внесок у розвиток рідного краю; послугування українською мовою [1, с. 982].

З метою виявлення рівня сформованості національної ідентичності молодших школярів підібрано комплекс діагностичних методик і методів, за допомогою яких вимірювалися окремі показники визначених нами критеріїв: опитування з варіантами відповідей, інтерв'ю, закрите анкетування, бесіди («Гордість України», «Українські традиції», «Національно-культурна спадщина України», «Моя сім'я», «Моя Батьківщина», «Державні символи України», «Рідна мова калинова», «Мій дім, моя вулиця, моє місто») методика незакінченого речення, методика незалежних характеристик, розв'язання проблемних ситуацій, аналіз творчих робіт (малювання, твори), опосередковане педагогічне спостереження.

На основі визначення критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості національної ідентичності молодших школярів: високий, середній, початковий.

Молодші школярі з *високим рівнем* сформованості національної ідентичності усвідомлюють себе часткою українського народу; знають свій родовід; володіють українською мовою; знають багато прислів'їв, приказок, пісень, таночків; знають національні символи України та виявляють повагу до них; демонструють зацікавленість подіями минулого і сучасного України; дієву любов до батьків, родини, найближчого людського оточення, міста/села; бажають жити в Україні; виявляють ціннісне ставлення до України, стійкий інтерес до: вивчення мови, фольклору, звичаїв і традицій українців, етнокультурного життя українців в різних регіонах; завжди проявляють чуйність, співчуття, співпереживання до інших людей; пишаються досягненнями України; долучаються до спільної діяльності на благо міста/села,

громади; відповідально ставляться до виконання доручень та обов'язків; беруть активну участь у патріотичних заходах; дотримуються правил поведінки; виявляють дбайливе ставлення до природи; беруть активну участь у громадській діяльності з метою зробити свій внесок у розвиток рідного краю; спілкуються українською мовою.

Середній рівень сформованості національної ідентичності притаманний молодшим школярам, які певною мірою усвідомлюють свою причетність до українського народу; характеризуються несистематизованими знаннями про свій родовід; на достатньому рівні володіють українською мовою, однак допускають мовні огріхи, уживання суржику; виявляють несистематизовані знання про державні символи України, народні традиції; вибіркovo зацікавленість подіями минулого і сучасного України; виявляють любов до батьків, родини; бажають жити в Україні; характеризуються ситуативним інтересом до вивчення мови, фольклору, звичаїв і традицій українців, етнокультурного життя українців у різних регіонах; ситуативно виявляють чуйність, співчуття, співпереживання до однолітків; не завжди долучаються до спільної діяльності на благо міста/села; намагаються відповідально виконувати доручення та обов'язки; беруть участь у патріотичних заходах за умови особистої зацікавленості або під контролем педагога; намагаються дотримуватися правил поведінки, дбайливо ставитися до природи.

Для молодших школярів за *початковим рівнем* сформованості національної ідентичності характерним є неусвідомлення своєї причетності до українського народу; фрагментарні знання свого родоводу; низький рівень володіння українською мовою: фрагментарні уявлення про українські звичаї і традиції. Ці учні майже не знають прислів'їв, приказок, пісень, таночків; мають фрагментарні знання про символи України. Вони демонструють вибіркovo ставлення до членів своєї родини; майже не виявляють чуйності, співчуття, співпереживання до однолітків, натомість проявляють агресивність, часто влаштовують сварки й бійки; не пов'язують своє майбутнє життя з Україною; не виявляють зацікавленості до історії своєї країни, мови, фольклору, звичаїв і

традицій; безвідповідальні; не дотримуються правил поведінки, недбало ставляться до природи.

За результатами констатувального етапу дослідження встановлено, що більшість молодших школярів виявили початковий рівень сформованості національної ідентичності – 43,4 % учнів ЕГ і 40,3 % учнів КГ; середній рівень сформованості національної ідентичності – 36,1 % учнів ЕГ і 37,1 % учнів КГ; високий рівень – 20,5 % учнів ЕГ і 22,6 % учнів КГ.

З метою виявлення причин наявного стану сформованості національної ідентичності в молодших школярів було проведено анкетування вчителів початкової школи, індивідуальні консультації, опосередковане педагогічне спостереження.

Установлено, що вчителі початкової школи відчують труднощі щодо формування національної ідентичності в молодших школярів, зокрема значна кількість педагогів відчуває труднощі у виборі форм і методів формування національної ідентичності в учнів початкової школи; можливості позаурочної діяльності використовуються недостатньо.

Аналіз і узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до означеної проблеми, зокрема теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки педагогічних умов формування національної ідентичності в молодших школярів у позаурочній діяльності.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вивчення стану сформованості національної ідентичності здобувачів початкової освіти дозволили визначити педагогічні умови формування національної ідентичності молодших школярів у позаурочній діяльності, а саме:

- підготовка вчителів початкових класів до формування національної ідентичності молодших школярів;
- залучення учнів молодшого шкільного віку до патріотично спрямованої діяльності, зорієнтованої на формування національної ідентичності;

- активізація партнерської взаємодії школи і сім'ї з метою формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти.

Реалізація педагогічної умови – *підготовка вчителів початкових класів до формування національної ідентичності молодших школярів* – відбувалася шляхом здійснення цілеспрямованої роботи з педагогами під час реалізації циклу занять для вчителів «Формуємо національну ідентичність у молодших школярів». Під час означених занять було проведено: лекцію «Теоретичні аспекти проблеми формування в школярів національної ідентичності»; семінар з елементами дискусії «Особливості формування національної ідентичності в молодших школярів»; семінари-практикуми («Методика діагностики рівнів сформованості національної ідентичності в молодших школярів», «Форми і методи формування національної ідентичності в учнів молодшого шкільного віку», «Партнерська взаємодія закладу освіти і сім'ї як чинник формування в школярів національної ідентичності» [1].

Робота з учителями початкових класів сприяла підвищенню їхнього емоційно-ціннісного ставлення щодо організації процесу формування національної ідентичності в молодших школярів; поглибленню знань щодо організації процесу формування національної ідентичності й особливості її сформованості в здобувачів початкової освіти; оволодінню формами і методами формування національної ідентичності здобувачів в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності.

Наступною педагогічною умовою є *залучення учнів молодшого шкільного віку до патріотично спрямованої діяльності, зорієнтованої на формування національної ідентичності*.

Науковець Г. Кирмач зазначає, що позаурочна діяльність створює об'єктивні умови для широкої неформальної взаємодії педагогів і школярів, а також надає змогу використовувати розмаїття форм спільної діяльності всіх учасників освітнього процесу (педагогів, школярів, батьків) [6, с. 54].

Значні виховні перспективи для формування національної ідентичності в молодших школярів має позаурочна діяльність.

По-перше, за рахунок позаурочного часу стає можливим здійснення цілеспрямованої роботи з виховання національної ідентичності здобувачів початкової освіти; своєчасна діагностика та корекція рівнів сформованості національної ідентичності в учнів початкових класів.

По-друге, народознавчий напрям сприяє вихованню в молодших школярів емоційно-ціннісного ставлення до батьків, поваги до сім'ї, родини, народу; чуття єдиної родини.

По-третє, українознавчий напрям передбачає виховання в здобувачів початкової освіти ціннісного ставлення до історії України, її народних традицій і звичаїв, національних символів; здатності до національного самовизначення.

По-четверте, краєзнавчий напрям сприяє формуванню в учнів молодшого шкільного віку емоційно-ціннісного ставлення до місця народження, проживання і поховання членів роду; знань про рідний край.

Проте не кожна діяльність може бути визначена як сфера процесу виховання. Такими доцільно вважати лише ті її різновиди, у яких діяльність дитини спрямовується на пізнання та перетворення навколишнього світу й самої себе, відбувається виховна взаємодія і, як наслідок, вона оволодіває тими чи іншими елементами соціального досвіду, людської культури [4, с. 50–51].

В основу позаурочної діяльності з формування національної ідентичності молодших школярів було покладено принципи: добровільності, цілісності й різноманітності, систематичності і послідовності, гуманістичної спрямованості, диференційованого підходу до вихованців; оптимізації форм і методів виховної роботи в позаурочний час; соціальної значущості, ініціативності, активності учнів [4, с. 106].

Основними формами організації позаурочної діяльності щодо формування національної ідентичності молодших школярів обрали такі: виховні години («Моя країна – Україна», «Українська земля – мов колиска золота», «Мова моя калинова», «Рід – родина – родовід», «Моя мала Батьківщина», «Національні символи України», «Народні символи України», «Українські народні традиції», «Українські народні звичаї та обряди»,

«Українські народні свята», «Пісня – душа мого народу», «Світ народних ігор», «Пам'ятки мого міста», «Моя земля – земля моїх батьків», «Пам'ять поколінь – це історія народу», «Героїв наших пам'ятаємо» тощо); ранкові зустрічі, усні журнали («Україно! Ти для мене диво!», «Славетні українці»), тренінгові заняття, вивчення забавлянок, лічилок, скоромовок, прислів'їв, приповідок, прикмет, традицій, обрядів, інсценізації казок; бесіди за сюжетом казок, оповідань, легенд, фільмів і прочитаних книг; безпосереднє спілкування з природою, контактування з об'єктами рослинного і тваринного світу, свята, концерти, конкурси, обговорення творів українського мистецтва, перегляд театральних вистав відповідної тематики; розповіді про події героїчного минулого й сучасного в Україні; використання ситуацій, орієнтованих на констатацію емоційних станів людини; колективна праця для інших людей; вікторини, створення презентацій про Україну; виставки книжок, фото, які ілюструють становлення та розвиток української держави; проведення заходів з відзначення національно-пам'ятних дат, уроків мужності, акцій пам'яті, присвячені видатним історичним датам і постатям; майстер клас («Обереги роду»), пісенний релакс («Любов до Батьківщини в піснях народу»), віртуальні екскурсії («Моя країна – Україна», «Відомі пам'ятки України»), виставки учнівських робіт з декоративно-прикладного мистецтва, виставки дитячих малюнків, творчих робіт; конкурс патріотичної пісні «В ім'я Батьківщини», проектна діяльність («Дерево мого роду: герої в моїй родині», «Історія моєї родини в світлинах», «Національний одяг українців», «Україна – країна нескорених», «Люблю і вивчаю тебе, рідний краю», «Наша допомога ЗСУ»); зустрічі з ветеранами АТО/ООС і російсько-української війни; акції («З Україною в серці», спрямована на підтримання захисників нашої країни; «Ми разом», зосереджена на допомозі пораненим військовим), благодійні ярмарки, написання вітальних листівок захисникам України тощо; сукупність методів і прийомів: розповіді, роз'яснення, бесіди, переконування, приклад, вправи, педагогічна вимога, привчання, створення виховувальних ситуацій, доручення

(індивідуальні і групові), сюжетно-рольові ігри, ігри-драматизації, стимулювання вияву патріотичних почуттів у повсякденній життєдіяльності.

Реалізація педагогічної умови – *активізація партнерської взаємодії школи і сім'ї з метою формування національної ідентичності здобувачів початкової освіти* – відбувалася завдяки використанню диференційного підходу до роботи з батьками, які виявили різний рівень готовності до співдіяння з учителями та дітьми з формування в них національної ідентичності.

Використовувалися такі форми роботи з батьками: батьківські збори, загальношкільні інформаційні батьківські лекторії, індивідуальні тематичні консультації, групове й дистанційне консультування, бесіди, круглий стіл, практикум для батьків, ділова гра, гра-практикум, батьківсько-педагогічні брифінги, дискусія, залучення батьків до проведення виховних заходів, які щорічно проводяться в школі (державних, сімейних свят, конкурсів, проєктної діяльності: «Наша допомога ЗСУ», «З Україною в серці»); ознайомлення батьків з пізнавальними сайтами із сімейного виховання дітей (інтернет-портал «Моя дитина», «Дитяча психологія для батьків», «Секрети родинної педагогіки» тощо).

Одержані результати засвідчили, що в експериментальній групі відбулися суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості національної ідентичності молодших школярів. Так, порівняно з початком експериментальної роботи відсоток учнів експериментальної групи, які виявили високий рівень сформованості національної ідентичності, збільшився (з 20,5 % на початку проведення експериментальної роботи до 37,7 % після її завершення). Чисельність учнів, які виявили середній рівень сформованості національної ідентичності, збільшилася з 36,1 % до 49,2 %. До позитивних зрушень належить також зменшення кількості молодших школярів з низьким рівнем сформованості національної ідентичності (з 43,4 % на початку проведення експериментальної роботи до 13,1 % після її завершення).

Суттєвих позитивних зрушень у рівнях сформованості національної ідентичності в учнів контрольної групи не відбулося.

Аналіз результатів дослідження підтвердив ефективність розроблених та експериментально перевірених педагогічних умов формування національної ідентичності молодших школярів у позаурочній діяльності.

Використані джерела

1. Бех І. Д., Канішевська Л.В., Журба К. О. Формування національної ідентичності школярів у сучасному науковому осмисленні. «Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал, 2024. №12(40). 2024. С. 984-994.

2. Гільберг Т. Г., Тарнавська С. С., Павич Н. М.. Навчально- методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу. Київ: Генеза, 2019. 256 с.

3. Державний стандарт початкової освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.08.2024).

4. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: монографія. Київ: ХМЦНП, 2011. 368 с.

5. Канішевська Л. В., Сухопара І. Г. Формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності: теорія і практика: монографія, Київ:Компринт, 2017. 403 с.

6. Кирмач Г. Виховання у старшокласників цінності іншої людини в позаурочній діяльності: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 271 с.

7. Рагозіна В. В. Патріотичне виховання молодших школярів: акценти й інструменти реалізації. Виклики та перспективи формування зростаючої особистості у повоєнній реальності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ – Біла Церква, 26 травня 2023 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2023. С.122-125.

8. Рагозіна В. В. До проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва. «Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутнього педагога ХХІ століття»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 12 травня 2023 р. Рівне, 2023. С. 153–157.

9. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення 16.05.2024).

10. Тарапака Н.В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів в контексті сучасних запитів. Current scientific goals, approaches and challenge. March 22, 2024/ Riga, Republic of Latvia. Collection of scientific papers «SCIENTA», 2024. P. 80–82.

2.3. УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

Виховання національної ідентичності у дітей підліткового віку є пріоритетним завданням сучасного виховання з огляду на загрози і виклики з якими зіштовхнулося українське суспільство і освіта. Отже, розвиток національної ідентичності є ключовим аспектом українського виховання, що має вагомий вплив на соціальний, культурний та особистісний розвиток підлітків.

Національна ідентичність особистості у підлітковому віці – це усвідомлення і прийняття своєї приналежності до певної національної спільноти через моральні цінності, що включає національну самосвідомість, усвідомлення себе частиною національної культури, традицій та історії, повагу до національних символів, патріотизм, почуття гордості за свою країну та прагнення робити внесок у її розвиток і процвітання.

Протистояння російській агресії потребує чіткого розуміння ролі і значущості національної ідентичності у збереженні української державності і соборності та звільнення окупованих територій. Війна росії проти України з різною інтенсивністю триває понад 10 років і набула геноцидного характеру, де агресор переслідує ціль знищення української ідентичності будь-якими засобами. Зокрема через: знищення культурної спадщини та історичної пам'яті; мовну політику і лінгвоцит; інформаційну війну і пропаганду; політичний тиск; етнічні чистки; депортацію та переміщення.

Російські окупанти вдаються до різних методів стирання національної ідентичності в українських дітей на окупованих територіях. На думку уповноваженого з прав людини Д. Лубінця, росія впливає на ідентичність дітей у всіх трьох вимірах: когнітивному (знання про себе, як про українців, про свій народ, про українську культуру, історію та мову, про відмінності між народами); емоційно-ціннісному (те, що викликає відчуття приналежності до ідентичності; росіяни пропонують дітям відчуття страху і сорому за українську ідентичність, яке можна формувати середовищем, законодавством та

практикою); поведінковому (втрата навички говорити і спілкуватися, писати українською мовою, вивчати історію, знати й шанувати свята та традиції родини та країни, читати книжки свого народу) [1].

Несформованість національної ідентичності може мати значні негативні наслідки для дітей підліткового віку, серед яких: соціальна ізоляція; невпевненість і меншовартісність; втрата культурного коріння; проблеми соціалізації та інтеграції в суспільство; вразливість; психологічні проблеми.

Враховуючи ці фактори, важливо підтримувати та сприяти формуванню національної ідентичності, особливо у підлітків, щоб допомогти їм стати впевненими та гармонійними особистостями, з чіткою громадянською позицією.

Позакласна робота має величезний потенціал у формуванні національної ідентичності підлітків. Оскільки вона будується на добровільних началах, зацікавленості дітей, що дозволяє виходити за рамки стандартної навчальної програми та надає можливості для активного і творчого розвитку дітей підліткового віку. «Позакласна робота, будучи необов'язковою, природно добуває незаповнені проміжки соціального становлення особистості... Організація діяльності дітей у формі дозвілля сприяє вільному спілкуванню у середовищі ровесників, з якими дитина вважає себе найтісніше пов'язаною, авторитет яких для неї безперечний» [2, с. 263].

Позакласна робота покликана розвивати у школярів самостійність та ініціативність. У процесі позакласної роботи підлітки отримують не лише знання, а й новий досвід взаємодії, що сприяє формуванню моральних цінностей, громадянських якостей, які будуть важливими у дорослому житті.

У позакласній роботі широко використовуються різноманітні форми роботи: індивідуальні, групові, масові.

Серед індивідуальних форм роботи найбільш поширеними є індивідуальна бесіда, індивідуальна консультація, виконання індивідуальних проєктів чи завдань.

До групових форм роботи відносять виховні години, робота у гуртках, екскурсії, походи, КТС, прес-конференції, дискусії.

Масовими формами роботи є свята, інтелектуальні ігри, зустрічі з видатними людьми, змагання, огляди, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки, флешмоби тощо.

Важливу роль у вихованні національної ідентичності підлітків відіграють бесіди. Наводимо приблизну тематику бесід з дітьми підліткового віку.

Тема 1: Історичні корені та сімейна історія

- Обговорення важливих історичних подій української історії у житті родини.

- Дослідження сімейного дерева та долі предків у вирі історичних подій.

- Виставка «Архів сімейних фотографій як віддзеркалення історії».

Тема 2: Мова та її значення

- Роль рідної мови у формуванні національної ідентичності.

- Обговорення значення збереження та використання рідної мови.

- Вивчення пам'яток української мови та дослідження змін в українській мові

Тема 3: Культурні традиції та звичаї

- Розмова про традиційні українські свята, обряди, звичаї.

- Обговорення значення національної кухні, одягу та музики.

- Проведення майстер-класів з традиційних ремесел.

Тема 4: Українські національні символи

- Обговорення значення національних символів, таких як прапор, герб та гімн.

- Вивчення історії та символіки цих елементів.

- Творча робота зі створення власних символів або інтерпретацій.

Тема 5: Сучасні виклики та роль української молоді у захисті і відновленні України

- Обговорення ролі української молоді у збереженні та розвитку національної ідентичності.

- Дискусія про сучасні виклики, які стоять перед нацією в умовах воєнного стану.

- Ідеї щодо активної громадянської позиції та внеску в суспільство, захист України.

Тема 6: Вплив глобалізації

- Обговорення позитивних та негативних аспектів глобалізації для національної ідентичності.

- Дискусія про збереження культурної унікальності в умовах глобалізації.

- Прес-конференція та обмін думками про досвід інших країн та їх національні ідентичності.

Важливою складовою виховного процесу є спортивні змагання. Нами був розроблений сценарій спортивних змагань «Козацький похід».

Основні етапи «Козацького походу».

Об'єднання в команди. Вибір гасла, емблеми.

Орієнтування: Учасники повинні знаходити контрольні точки на місцевості, використовуючи карти та компаси також можуть бути включені елементи нічного орієнтування для додаткової складності.

1. Похідні випробування:

Підйом на пагорби або гори.

Переправи через річки та інші створені перешкоди.

Проходження через ліси.

2. Виживання в надзвичайних умовах:

Побудова тимчасових укриттів з підручних матеріалів.

Розпалювання вогню без використання сучасних засобів.

Знаходження та очищення питної води.

3. Приготування та збір їжі в умовах дикої природи.

Приготування їжі на вогнищі.

Збір ягід, лікарських рослин.

4. Гуртова робота:

Учасники повинні працювати в командах для виконання певних завдань, що сприяє розвитку командної роботи та взаємодопомоги.

Такими завданнями може бути подолання лабіринту.

5. *Культура та традиції:*

Виконання народних пісень та танців.

Вікторина на знання історії козацтва.

1. Яка подія відома як початок Хмельниччини? а) Битва під Берестечком; б) Корсунська битва; с) Повстання на Запорізькій Січі.

2. Хто був першим кошовим отаманом Запорізької Січі? а) Петро Сагайдачний; б) Іван Сірко; с) Дмитро Вишневецький.

3. Яке місто стало столицею Гетьманщини за часів Івана Мазепи? а) Чигирин; б) Батурин; с) Київ.

4. Коли було підписано Зборівський мирний договір? а) 1649 рік; б) 1654 рік; с) 1658 рік.

5. Хто був автором «Літопису Самовидця»? а) Самійло Величко; б) Григорій Граб'янка; с) Самовидець.

6. Яке військово-формування створене козаками для боротьби з татарськими набігами? а) Полки; б) Лави; с) Роти.

7. Хто з гетьманів очолив рух за об'єднання Правобережної та Лівобережної України? а) Іван Виговський; б) Пилип Орлик; с) Богдан Хмельницький.

Правильні відповіді на питання вікторини:

1. Яка подія відома як початок Хмельниччини? б) Корсунська битва

2. Хто був першим кошовим отаманом Запорізької Січі? с) Дмитро Вишневецький

3. Яке місто стало столицею Гетьманщини за часів Івана Мазепи? б) Батурин

4. Коли було підписано Зборівський мирний договір? а) 1649 рік

5. Хто був автором «Літопису Самовидця»? с) Самовидець

6. Яке військове формування створене козаками для боротьби з татарськими набігами? а) Полки

7. Хто з гетьманів очолив рух за об'єднання Правобережної та Лівобережної України? с) Богдан Хмельницький.

6. *Спортивні змагання:* Включення елементів боротьби, стрільби з лука, метання списа, перетягування канатів, естафети.

На цьому етапі можна використовувати історичні реконструкції.

Відтворення певних історичних подій або битв з участю козаків.

7. *Підведення підсумків та нагородження:*

Вручення призів та нагород за досягнення у різних етапах «Козацького походу».

Таким чином, виховання національної ідентичності у дітей підліткового віку у процесі позакласної діяльності є ефективним за умови використання виховного потенціалу, доцільних форм і методів.

Використані джерела

1. Переопилені. Системна російська політика знищення української ідентичності дітей. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації із забезпечення прав дитини в умовах збройної агресії проти України. 2024. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/>

2. Поліщук О.П. Роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей молодших школярів. Інноваційна педагогіка. 2018. Вип. 3. С.262-264.

2.4. УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОЄКТНОЇ РОБОТИ

Залучення старшокласників до проєктної роботи відіграє важливу роль у їхньому особистому розвитку, формуванні національної ідентичності та моральних якостей: проєктна робота допомагає розвивати у школярів критичне мислення, комунікативні здібності, навички роботи у команді та розв'язання проблем без допомоги дорослих, що дозволить школярам у майбутньому адаптуватися до дорослого життя. Також участь у проєктній роботі спонукає школярів застосовувати теоретичні знання на практиці, що допомагає не лише

краще засвоїти матеріал, зрозуміти його реальне застосування, а й провести власне дослідження.

Перевагою проєктної роботи є стимулювання старшокласників до прийняття рішень, планування роботи, визначення пріоритетів та відповідальність за результати, що ми розглядаємо як важливий етап у підготовці учнівської молоді до дорослого життя.

Також слід відзначити, що участь у проєктній роботі формує у старшокласників стійкий інтерес до української, культури, історії, різних аспектів життя і становлення української нації та сприяє підвищенню мотивації до навчання. Старшокласники із задоволенням долучаються до роботи, коли бачать конкретний результат своїх зусиль.

Залучення до проєктів готує старшокласників до подальшого навчання у закладах вищої освіти та вибору професійної діяльності, так як робота над проєктом спонукає ставити цілі, планувати та досягати результатів. Така робота допомагає старшокласникам стати більш компетентними, відповідальними та мотивованими особистостями.

Метою проєктної роботи було сприяння формуванню національної ідентичності старшокласників через інтерес до минулого і сучасного України, її культури, мистецтва, активну участь у пошуковій діяльності, а також культурних, історичних та соціальних заходах, презентаціях та самостійній роботі.

Організація проєктної роботи включала наступні етапи: 1. Визначення мети та завдань. 2. Вибір тематики та напрямків діяльності. 3. Розробка плану діяльності, який включав: визначення завдань; розподіл відповідальності; необхідні матеріали, обладнання; терміни проєкту.

4. Залучення учасників.

Проведення опитування, обговорення проблеми через соціальні мережі, googl клас.

5. Проведення дослідження. Документування: фотографії, фільмування подій для створення звіту про проєкт.

6. Оцінка результатів. Зворотний зв'язок: збір відгуків від учасників, батьків та організаторів. Аналіз досягнень: оцінка успішності проєкту, досягнення поставлених цілей та завдань.

7. Підсумки та поширення результатів.

Звіт про проєкт, що включає опис виконаних заходів, досягнень та рекомендацій на майбутнє.

Презентація результатів, де учасники зможуть поділитися своїми враженнями та досягненнями.

Напрями проєктної роботи:

1. Історичні проєкти.

Робота над історичними проєктами приваблює старшокласників широкими можливостями вивчення історії України, яскравих історичних постатей, драматичних сторінок історії України із залученням провідних істориків, фахівців музеїв, архівів, археологів та ін. для консультацій чи занять, які можуть не лише спрямувати дослідження, показати перспективи дослідження для українського суспільства і світу в цілому, створити умови для розвитку здібностей і компетенцій старшокласників. Так, під час роботи над історичними проєктами старшокласники дізналися про дигітальне архівування (використання цифрових технологій для збереження документів, фотографій, відео та інших артефактів); використання геоінформаційних систем (GIS) (для відстеження історичних подій та змін у географічних об'єктах); віртуальні екскурсії найвизначнішими історичними місцями або реконструкції історичних подій, які мають важливе значення для вивчення та дослідження, відвідування бібліотеки та розвиток навичок роботи у бібліотеці з метою аналізу та вивчення літератури.

Дослідження та вивчення теми Голодомору може стати важливою освітньою ініціативою, що допоможе учням глибше усвідомити цей трагічний період в історії України. Організація і проведення таких проєктів можуть бути різними, зокрема стосуватися причин та наслідків Голодомору. Вивчення причин, які призвели до трагедії та її наслідків для населення України;

вивчення документальних свідчень, збору та аналізу свідчень очевидців Голодомору, створення бази даних або відео архіву; дослідження соціальних та культурних аспектів, життя під час Голодомору (вивчення умов життя людей, їхніх стратегій виживання та повсякденного життя); культурних втрат, зокрема дослідження впливу Голодомору на українську культуру, мистецтво та традиції, а також впливу на життя пересічних людей, що можна дослідити через родинні історії: збір і опис історій родин, які пережили Голодомор, інтерв'ю з членами родин, які зберегли пам'ять про ті часи.

Організація проєкту може здійснюватися за наступними етапами:

Етап 1: Вступ до теми

1. **Лекції та семінари:** Проведення лекцій від істориків або фахівців з питань Голодомору.
2. **Документальні фільми та відеоматеріали:** Перегляд документальних фільмів та обговорення їх змісту.
3. **Література:** Читання книг та статей про Голодомор.

Етап 2: Дослідження

1. **Пошук інформації:** Учні шукають інформацію в бібліотеках, архівах та інтернеті.
2. **Інтерв'ю:** Зустріч з очевидцями або експертами, які можуть поділитися своїм досвідом та знаннями.
3. **Групова робота:** Розподіл учнів на групи для дослідження різних аспектів теми (економічні, соціальні, політичні фактори).

Етап 3: Проєктна діяльність

1. **Створення проєктів:** Розробка проєктів у формі презентацій, відеороликів, виставок, театральних постановок.
2. **Колективна робота:** Спільне обговорення та координація проєктів у групах.
3. **Консультації з вчителями:** Регулярні зустрічі з наставниками для отримання зворотного зв'язку та рекомендацій.

Етап 4: Презентація результатів

1. **Публічні виступи:** Організація заходів, де учні можуть презентувати свої проекти.
2. **Виставки та експозиції:** Влаштування виставок у школі чи місцевих музеях.
3. **Публікації:** Публікація результатів досліджень у шкільних газетах або на веб-сайті школи.

Етап 5: Рефлексія та аналіз

1. **Обговорення:** Проведення обговорення результатів проектів та отриманих знань.
2. **Оцінка:** Оцінка ефективності проекту та отримання зворотного зв'язку від учнів.
3. **Планування майбутніх проектів:** Визначення можливих тем для майбутніх досліджень.

Такий підхід дозволяє глибоко вивчити проблему Голодомору, розвинути навички критичного мислення та дослідницьких компетенцій, а також сприяє збереженню історичної пам'яті серед молодого покоління та формуванню національної ідентичності.

Інтерес для старшокласників також представляють дослідження власної сімейної історії «Коріння моєї родини: Генеза поколінь» на основі збору розповідей від старших членів родини з метою створення генеалогічного дерева та історичного альбому.

Проект з вивчення регіональної/локальної історії «Місцеві легенди: Зникаюча спадщина», що полягає у дослідженні історії свого міста чи села, створюючи презентації, макети або відео.

2. Українська мова

Вивчення різних лінгвістичних феноменів, персоналій, процесів і боротьби за українську мову, як ключового критерію української національної ідентичності, може мати вплив на формування ідентичності, любові і поваги до української мови. Наводимо приклади можливих проектів.

1. Проект «Заборонена мова: Історія та наслідки».

Опис: Дослідження історії заборон української мови та їхнього впливу на суспільство. **Реалізація:**

- Збір інформації з різних джерел (книги, статті, архіви).
- Інтерв'ю з мовознавцями або істориками.
- Створення документального відео або презентації про результати дослідження.
- Організація дебатів або дискусій у класі щодо впливу заборони української мови на формування ідентичності дітей та молоді.

2. Проєкт «Трансформація граматичних правил: Від минулого до сьогодення».

Опис: Вивчення змін у граматичних правилах української мови з плином часу. **Реалізація:**

- Аналіз старих підручників і граматики української мови.
- Порівняння старих та сучасних правил.
- Написання есе або створення інфографіки про основні зміни в граматиці.
- Проведення уроків чи семінарів, де учні можуть поділитися отриманими знаннями.

3. Проєкт «Еволюція правопису: Від кирилиці до сучасності».

Опис: Дослідження еволюції українського правопису, від кирилиці до сучасних стандартів.

Реалізація:

- Збір матеріалів з історії правопису (книги, статті, документи).
- Створення хронології змін у правописі.
- Розробка презентації або виставки, що ілюструє ключові етапи еволюції правопису.
- Проведення квесту або гри на тему правопису для закріплення знань.

4. Проєкт «Запозичення в українській мові: Вплив і адаптація».

Опис: Дослідження запозичень в українській мові, їхнього впливу та процесу адаптації.

Реалізація:

- Збір прикладів запозичених слів з різних мов.
- Аналіз, як ці слова змінилися та адаптувалися в українській мові.
- Створення словника запозичень та їхніх українських аналогів.
- Організація виставки «Запозичення в рекламі» та мовної гри «Знайди відповідне рідне слово».

5. Проєкт «Мовні реформи в Україні: Вплив політики на мову».

Опис: Вивчення історії мовних реформ в Україні та їхнього впливу на мовну політику.

Реалізація:

- Дослідження історичних документів та законодавчих актів.
- Інтерв'ю з експертами з мовної політики та права.
- Створення аналітичного звіту або презентації про результати дослідження.
- Проведення круглих столів або дискусій у школі на тему мовних реформ.

Ці проєкти допоможуть учням глибше зрозуміти українську мову, її історію та еволюцію, а також сприятимуть розвитку дослідницьких навичок та критичного мислення.

3. Культура та традиції.

- Кулінарний проєкт «Гастрономічна спадщина: від бабусі до онуків».

Вивчення національної кухні з приготуванням традиційних страв та записом рецептів.

- Фольклорний проєкт «Фольклорна мозаїка: Збірка українських переказів» Збір та аналіз народних казок, легенд, пісень та обрядів.

4. Мистецтво та творчість.

- Театральні постановки «Україна в театрі» Інсценування відомих літературних творів або історичних подій.

- Мистецькі проєкти «Національна палітра: Відтворюючи героїв». Створення картин, скульптур або виставок, які відображають національні символи або героїв.

5. Соціальні ініціативи.

- Волонтерські проєкти «Відродження спадщини: Реставрація історичних пам'яток», спрямовані на збереження культурної спадщини, наприклад, реставрація старовинних будівель або організація місцевих свят.

- Дослідницькі проєкти «Традиції в сучасному світі: Актуалізація національних цінностей». Вивчення сучасних соціальних проблем та пошук шляхів їх вирішення за допомогою національних традицій та цінностей.

Зазначені проєкти не лише допоможуть підліткам глибше зануритися у свою національну ідентичність, але й нададуть можливість розвивати критичне мислення, творчі здібності та соціальну відповідальність.

2.5. ТРЕНІНГИ, СПРЯМОВАНІ НА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ

Організуюючи для дітей дошкільного віку тренінги з метою виховання української національної ідентичності, педагогам варто зважати на те, що така форма заняття в закладі дошкільної освіти передбачає роботу, спрямовану на розвиток конкретних знань, умінь та навичок, що сприяють утвердженню української національної ідентичності. Зазвичай така форма організації дітей на занятті відрізняється високим ступенем інтенсивності та інтерактивності. Говорячи про інтенсивність маємо на увазі, що за одиницю часу учасники тренінгу (діти) набувають зазвичай більше знань, умінь і навичок, ніж зазвичай, а під інтерактивністю розуміємо, що всі учасники тренінгу активно діють під час участі у ньому, беруть участь в ігрових та інших вправах, задають питання один одному і педагогу-тренеру, діляться своїм досвідом, висловлюють пропозиції й припущення. Наведемо приклади, занять-тренінгів з виховання української національної ідентичності дітей старшого дошкільного віку.

Конспект 1. Тема «Рідне місто».

Освітні завдання: виховувати в дітей через любов до України, до рідного міста, патріотичні почуття; гордість за свій народ, любов до малої Батьківщини; формувати вміння слухати інших дітей під час обговорення; спонукати дітей

виявляти інтерес до історії рідного міста, країни; поглибити й активізувати знання про рідне місто, рідний край; закріпити знання про назви вулиць, парків, визначних місць рідного міста; розвивати мислення, зв'язне мовлення, пам'ять, увагу, уяву, дрібну та загальну моторику рук; активізувати словник дітей за темою.

Обладнання: герби міст України (5–6), герб і прапор міста, у якому живуть діти; альбом, фломастери; дві картинки із зображенням вокзалу, які різняться сімома деталями; мапа району, області; зображення різних видів міського транспорту, картинки до гри «Силуети»; 3 – 4 світлини з краєвидами міст області, 3 – 4 світлини відомих людей міста, області.

Попередня робота: знайомство з мапою області, екскурсії по місту, району, бесіда «Видатні люди нашого міста, області», розгляд відповідних світлин, оформлення альбомів про свій район, колективна робота з зображувальної діяльності «Місто майбутнього»; троє або четверо дітей готують розповіді про міста області.

Хід проведення:

Вихователь. Діти, скажіть, як називається країна, у якій ми з вами живемо? А як називається наше рідне місто? (Відповіді дітей). Чи багато ви знаєте про наше рідне місто? А що б ви могли розповісти мандрівникам, які приїжджають до сюди? (Відповіді дітей). Пропоную зробити альбом про наше місто, нашу область для тих, хто нічого не знає про нашу малу батьківщину. Допоможете мені? (Відповіді дітей).

Перед дітьми лежать герби міст України. Завдання – знайти герб свого міста й розповісти, що він означає.

Вихователь. Ви все правильно зробили та розповіли. На першу сторінку альбому я наклеюю герб нашого чудового міста. А зараз складіть із частинок прапор нашого міста і розкажіть про нього.

Розвивальна вправа «Склади прапор міста». Діти отримують зображення прапора міста, розрізане на 7 – 8 частин. Завдання – скласти прапор і розповісти про нього.

Вихователь. Завдання виконано. Наклеїмо зображення прапора в альбом. Тепер наступна сторінка. Скажіть, діти, звідки починається знайомство з містом будь-якого мандрівника? (З автовокзалу, залізничного вокзалу, аеропорту). Подивіться, який гарний наш головний залізничний вокзал міста. Ви бували на ньому? Десять їхали чи когось зустрічали? З ким ви там були? (Відповіді дітей).

Розвивальна вправа «Знайди 7 відмінностей на картинках».

Дитина отримує дві схожі картинки вокзалу, які відрізняються сімома деталями. Дитина розглядає картинки та відзначає на них відмінності фломастером або кольоровим олівцем.

Вихователь. Оформимо наступну сторінку нашого альбому про рідне місто. Вона називатиметься «Наш район». Що ви знаєте про наш район? Де ви любите гуляти з батьками? (Відповіді дітей). Подивіться: ось мапа нашого району – покажіть на ній наш заклад, пам'ятники, парки та вулиці, які ви знаєте. (Коллективна робота з мапою району).

Ви дуже добре про все розповіли. Наклеюємо мапу нашого району в альбом. Діти, скажіть, а на якому транспорті можна подорожувати нашим містом? (Діти називають, а вихователь наклеює зображення названих видів транспорту в альбом). Пропоную вам вирушити зі мною в подорож рідним містом.

Динамічна пауза «Подорожуємо рідним містом». Вихователь зачитує вірш Грицька Бойко:

Щоби містом мандрувати,

Треба транспорт добре знати (Діти крокують на місці).

У метро йдемо по сходах –

Поїзди під містом ходять (Крокують, присідаючи).

А коли в автобус сісти,

То у вікна видно місто (Повороти тулуба праворуч-ліворуч).

І тролейбусу дорогу!

Наче в кізки, в нього роги (Руки вгору, долоньки зігнуті вперед, нахили ліворуч-праворуч).

У трамвайчик ми сідаєм

І у вікна визираєм (Руки на поясі, нахили вперед).

А додому як захочу –

У маршрутку я заскочу (Стрибки на місті).

Вихователь. Переходимо до наступної сторінки альбому. У нашому місті багато визначних місць, пам'ятників. Які з них ви знаєте? (Відповіді дітей).
Пропоную вам пограти у гру «Силуети» – упізнати визначні міські споруди.

Розвивальна гра «Силуети». Перед дитиною – зображення визначних будівель, пам'ятників міста (6 – 7) та їхні силуети. Завдання: дібрати до кожної картинки свій силует. Після закінчення гри вихователь разом з дітьми вклеює всі картинки в альбом.

Вихователь. А ось і наступне завдання: подивіться на мапу, на ній зображена наша область. Покажіть, де наше місто. Які ще міста або села нашої області ви знаєте? (Вихователь допомагає знайти об'єкти, які називають діти, на мапі), а зараз послухайте розповідь про деякі наші міста (Діти розповідають, вихователь виставляє картинку, а потім наклеює її в альбом).

Вихователь. Наступна сторінка – «Видатні люди нашого міста й області». Діти, місто, область, країна – це не вся Україна. Україна – це її громадяни, які працюють, докладають багато зусиль, щоб наша країна була багатою та величною. І наступне завдання – розповісти про видатних людей нашого міста чи області (Діти розповідають, вихователь може їм допомагати; розглядають світлини, разом вклеюють в альбом).

Вихователь. Ось і закінчилась незвичайна подорож рідним районом, містом, областю. Подивіться: у нашому альбомі лишилися ще чисті сторінки. Ми будемо їх заповнювати під час наступних подорожей рідним містом, країною. А коли ви подорослішаєте, закінчите школу, здобудете освіту, то, може, саме ви станете відомими людьми нашого міста, області, а може, і всієї країни.

Яка сторінка альбому сподобалась найбільше? Чому? А що ще ви хотіли б дізнатися про рідне місто? (Відповіді дітей).

Підсумки заняття.

Конспект 2. Тема «Козаки та козачата».

Освітні завдання: продовжувати знайомити дітей з історією козаків, їхнім побутом, традиціями; формувати уявлення дітей про козаків як про сміливих вправних воїнів, які захищали український народ, Україну; виховувати інтерес до історії козацтва; патріотичні почуття на основі бесіди, народних ігор; чесність, сміливість; активізувати в дітей знання народних прикмет про погоду, про сезонні зміни в природі; вправляти в розгадуванні загадок; сприяти розумінню дітьми гумору; розвивати мислення, діалогічне мовлення, пам'ять, увагу, загальну моторику, почуття гумору, спритність, кмітливість; увести в активний словник слова та словосполучення козак, воїн, Запорозька Січ, кіш, отаман, гетьман.

Обладнання: ілюстрації (козак на коні, зображення Запорозької Січі), атрибути до рухливих ігор.

Хід проведення:

Вихователь. Діти, ми з вже багато дізналися про нашу неньку – Україну, про її історію, про побут наших пращурів. Сьогодні на нас чекає нова цікава пригода. А для початку хочу вам загадати загадку:

Він могутній, наче дуб,
Дуже довгий носить чуб,
Серце він хоробре має,
Україну захищає (Козак).

Вихователь демонструє ілюстрацію з зображенням козака на коні.

Так, це козак. Подивіться на його одяг, зброю, а я вам розповім про козаків. У давнину на Україну часто вчиняли загарбницькі набіги різні ворожі армії. Налітали вони як вихор на українські села, палили хати, забирали коштовні речі, викрадали худобу.

А ще забирали українських хлопців та дівчат у неволю – у далекі краї на невільницькі ринки. І почали сильні, сміливі, завзяті чоловіки збиратися за порогами Дніпра біля острова Хортиця та вчитися воїнського мистецтва:

скакати на коні, влучно стріляти, завзято битися на шаблях. І стали вони такими вправними воїнами, так відважно захищали нашу державу, що вороги боялися нападати на Україну. Військо зростало, слава про нього пройшла не лише Україною, а й іншими державами. Місце, де поселились козаки, назвали Запорозькою Січчю. Жили козаки в таких великих будинках, об'єднувались у коші – загони, а командирів називали отаманами. Найголовнішого отамана називали гетьманом. Козаки воювали за простий український народ, понад усе любили свою Батьківщину – Україну. Пропоную вам пограти у веселу козацьку гру «Перегони на конях».

Рухлива гра «Перегони на конях». Діти діляться на 2 – 3 команди. Кожна отримує ортопедичний м'яч із наклеєним силуетом голови коня. Завдання: сидючи на м'ячі, доскати до кеглі та передати естафету наступному гравцеві. Перемагає команда, яка першою виконає завдання.

Вихователь. Ви дуже вправні козаки, молодці. А ще у козаків були легкі човни – «чайки», на яких українські воїни плавали не лише по Дніпру, а й по Чорному морю. Якщо човен треба було перетягти з мілини на глибоку воду, то козаки дуже швидко переносили його на руках. А зараз перевіримо силу наших юних козачат у грі «Чия чайка швидша?»

Рухлива гра «Чия чайка швидша?». У грі беруть участь тільки хлопчики. Вони діляться на 2 – 3 команди по 4 – 5 дітей, отримують великий паперовий човен, разом беруть його під руки. Завдання – пробігти через певні перепони та першими повернутися назад, не загубивши жодного козака.

Вихователь. А ще козаки були дуже спостережливими та знали багато прикмет, які їм допомагали не тільки визначати погоду, а й перемагати ворогів. А які прикмети знаєте ви?

Народні прикмети:

- Якщо квітневий дощ починається з великих краплин, то він ненадовго.
- Туман над водою не розходиться – буде гарна і суха погода.
- Ранкове сонце здається надто великим – на дощ.
- Осіння павутина – на ясну погоду.

- Пізно зацвіла горобина – осінь буде тривалою.
- Сорока тулиться до оселі – буде віхола.

Вихователь. Козаки були сміливими, кмітливими, любили пожартувати. А ви любите жартувати? (Відповіді дітей). Тоді відгадайте веселі загадки-жарти.

Жартівливі загадки:

- Від чого плаває качка? (Від берега).
- Якого каменю немає у морі? (Сухого).
- На яке питання не можна відповісти «так»? (Ти спиш?).
- Що важче: кілограм пір'я чи кілограм каменів? (Однаково).
- Який ключ літає? (Журавлиний).
- Без чого не можна викопати криницю? (Без лопати).

Вихователь. Які ви в мене кмітливі, юні козачата! Заспіваймо тепер пісню. (Діти виконують пісню на вибір «Ой там, на горі, козаки йдуть» або «Ой у лузі червона калина»).

Козаки любили їсти кашу з салом. Вони готували її в казані над вогнем та приправляли цілющими травами. Нам теж уже час обідати. Запрошую вас покуштувати козацької каші. Тільки в їдальні мені казали, що наші ложки десь погубилися. Та це не біда, адже кмітливі козачата зможуть їх віднайти!

Рухлива гра «Схопи ложку». У горщику ложок на 1 – 2 менше, ніж дітей. Діти стають навколо горщика. Вихователь вмикає жваву музику. Поки звучить музика, діти біжать по колу. Коли вона стихне, треба підбігти до горщика та схопити ложку. Діти, яким ложки не дісталось, вибувають із гри. Потім ще кілька ложок прибирають і гра повторюється. Закінчується гра, коли лишаються один чи двоє переможців.

Після цього діти потроху куштують кашу.

Вихователь. Ось і закінчилась наша подорож. Вам сподобалось? Що вам запам'яталось у ній найбільше? А яка гра найбільше сподобалась? (Відповіді дітей). Гадаю, ви запам'ятаєте на все життя, що козаки – сміливі, завзяті воїни, захисники України та українського народу.

Підсумки заняття.

Конспект 3. Тема «Я живу в Україні».

Освітні завдання: поглибити знання дітей про державні символи (прапор, герб, гімн); формувати уявлення про Україну як суверенну державу, яка має свої кордони, про українську мову як державну; виховувати любов та інтерес до рідної держави; патріотичні почуття на основі бесіди про державні символи, про Україну як суверенну державу; сприяти формуванню відчуття належності до місця проживання, ознайомлювати з рідною країною, її столицею, сусідніми державами; розвивати звукову культуру мовлення, увагу, пам'ять, зв'язне мовлення, логічне мислення, творчу уяву, емоційну сферу; удосконалювати вміння дітей відповідати на запитання; вправляти дітей у виразному читанні віршів напам'ять, у техніці наклеювання серветок на основу; поглиблювати знання про предмети найближчого оточення; активізувати знання дітей за темою, знання приказок та прислів'їв про Україну; ввести в активний словник слово Батьківщина; ознайомлювати дітей із кращими зразками поезії.

Обладнання: політична мапа України, зображення Державного прапора та Державного герба; паперові прямокутники, розділені навпіл (як прапор), серветки синього та жовтого кольорів; ткані серветки, клейстер; зображення 5 – 6 гербів різних країн.

Хід заняття:

Вихователь. Діти, скажіть, як називається наша країна? (Україна).

Послухайте про неї вірш «Мати-Україно» М. Сингаївського:

Перше наше слово з нами повсякчас,
Мати-Україно, ти одна у нас!
Ниви і діброви, і садів окрас –
Рідна мати Батьківщино,
Ти ж одна у нас!
Хай же мир і дружба поєднають всіх,
І дзвенить дитячий безтурботний сміх.
Нам зоріє доля світла і ясна.

Рідна мати Батьківщино,

Ти ж у нас одна!

Вихователь проводить бесіду за змістом вірша. Уточнює, чому поет називає Україну матір'ю; з'ясовує, чи розуміють діти значення слова Батьківщина тощо.

Вихователь. З якими словами споріднене слово Батьківщина? (Батько, батьки). Батьківщину треба любити, берегти, бо вона, як батько і як мати, одна. Подивіться на мапу. Кожна кольорова пляма – це країна. У світі є багато країн, усі вони різні. Та для кожної людини найдорожча рідна Батьківщина.

Діти, а це мапа України. Подивіться: це позначене місто – столиця нашої держави. Хто знає, як воно називається? А що таке столиця? (Відповіді дітей. За необхідності вихователь їх уточнює). А ще в Україні багато інших міст, містечок і сіл. Які міста або села ви знаєте? (Відповіді дітей).

Дидактична гра «Закінчи речення». Вихователь починає речення та пропонує дітям закінчити його.

Кияни живуть у ...

Харків'яни живуть у ...

Полтавчани живуть у ...

Львів'яни живуть у ... тощо.

Вихователь. У кожної країни є державні символи. Один із символів нашої держави – це прапор (Вихователь демонструє зображення українського прапора). Ось так про прапор розповів наш український поет Олександр Олесь «Прапор»:

Синій, як море, як день, золотий –

З неба і сонця наш прапор ясний.

Рідний наш прапор високо несім!

Хай він, уславлений, квітне усім!

Гляньте, на ньому волошки цвітуть,

Гляньте, жита в ньому золото ллють.

З жита й волошок наш прапор ясний.

З неба і сонця, як день весняний.

Вихователь. Скажіть, якого кольору наш прапор? Як ви думаєте, чому на ньому саме такі кольори?

Бесіда. Подивіться: у вас на столах лежать паперові основи такої самої форми, як і прапор. Але вони не кольорові. А ще у вас є серветки. Яких вони кольорів? (Відповіді дітей). За допомогою серветок ми зробимо зображення українського прапора. Згодні? (Відповіді дітей).

Діти самостійно обривають серветки та наклеюють їх, розміщуючи відповідно до кольорів Державного прапора за технікою «пухнаста аплікація».

Вихователь. А ще символом нашої держави є герб. Герб України золотий на блакитному тлі. Він відображає триєдність життя: батько – мати – дитя, які символізують силу, мудрість, любов. Який наш герб? Упізнайте його серед гербів інших держав.

Розвивальна вправа «Упізнай герб». Діти отримують зображення 6 – 7 гербів різних країн. Завдання – знайти серед них Державний герб України.

Вихователь. Який ще державний символ ви знаєте? (Гімн). Зараз ми його послухаємо. А як треба слухати гімн своєї країни? (Стоячи. Діти стоячи слухають Гімн України). Як називається народ, що живе в Україні? (Українці). Кожен народ має свою мову. А яка наша рідна мова? (Українська мова).

Пригадайте, як називають нашу мову (Солов'їна, калинова, співуча, мелодійна. Мову треба знати, любити, берегти). Усім відомо: як тільки дитина народжується, вона чує голос рідної мами, її пісню. Це перша колискова, перша зернинка добра в дитячій душі. Від колискової починається наша мова. Пригадайте колискові, які співали вам ваші мами (Виконання колискової за бажанням дітей). Які прислів'я про Батьківщину ви знаєте?

Прислів'я про Батьківщину

Людина без Батьківщини – як соловей без пісні.

Інші країни шануй, а свою не забувай.

Батьківщина – мати, умій за неї постояти.

У рідному краю і сонце ясніше світить.

А зараз, діти, ми вивчимо вірш про нашу Україну поетеси Ліни Біленької «Бережімо Україну»:

Бережімо Україну – нашу матінку єдину:
Хлібні ниви золотисті і ліси зеленолисті,
Голубі озера й ріки, чаєнят сріблястих крики,
Неба синього глибини, тиху пісню журавлину,
Бо у нас одна-єдина рідна мати – Україна.

Робота з вивчення вірша.

Вихователь. Які державні символи ви знаєте? (Гімн, прапор, герб). Існують іще й народні українські символи. Назвіть їх (Верба, калина, вінок, рушники, пісні, рідна мова, колискова...). Яка наша Україна? (Велика, квітуча, гарна...). Наприкінці заняття діти виконують український танок на вибір вихователя.

Підсумки заняття.

Використані джерела

1. Гавриш Н.В., Піроженко Т.О., Рейпольська О.Д. та ін. Базовий компонент дошкільної освіти: державний стандарт. Київ. 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» / О.М. Каплуновська, Ю.М. Палець, І.І. Кичата; за наук. ред. О.Д. Рейпольської. Запоріжжя: ТОВ «Ліпс» ЛТД. 2023. 104 с.

РОЗДІЛ III. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ, МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ, СПРЯМОВАНІ НА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ І МЕТОДИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Виховуючи у дітей дошкільного віку українську національну ідентичність вбачаємо за доцільне застосовувати різні інноваційні форми і методи.

Так, *індивідуальний формат* діяльності з дитиною є ефективним для виконання творчих пізнавальних та ігрових завдань різного рівня складності, що забезпечують диференційований підхід до кожного з урахуванням його темпу розвитку.

Індивідуальні форми роботи сприяють подоланню прогалів у знаннях і вміннях дітей, дають змогу поглиблено працювати над формуванням особистості дитини, виховувати в неї українську національну ідентичність.

Індивідуалізована освітня діяльність передбачає, що педагог має вміти працювати одночасно з дітьми що мають різний рівень розвитку, різний склад мислення, рівень мотивації, й відповідно добирати методи, способи навчання й виховання з урахуванням індивідуальності кожної дитини..

Не менш значимим для становлення й розвитку особистісних якостей є включення дітей в підгрупову (по 3 – 5 дітей) чи колективну роботу, коли діти взаємодіють як цілісний об'єднаний колектив однодумців, одна команда – без цього неможливо проведення квестів, театралізованих вистав, рухливих та спортивних ігор, загально групових занять.

Так, заняття у вигляді квесту розглядається, як свого роду розвідницька гра-змагання, в якій за відгадування загадок гравці отримують бонуси. Суть такого заняття – привести дітей у стан захоплення спільною метою – знайти скарб або визволити друзів із полону, тощо. Квестова форма заняття вимагає від гравців вміння взаємодіяти, домовлятися один з одним, спільно

обговорювати й аналізувати інформацію, виконувати взяті на себе ролі, доводити свої судження, переконувати, виявляти винахідливість, кмітливість.

У сучасному освітньому полі існує багато ефективних методів і прийомів реалізації завдань щодо виховання української національної ідентичності. Назвемо лише ті, які, на нашу думку, мають найбільший розвивальний вплив.

Полілог визначаємо як паритетне спілкування, взаємодію дорослих та дітей, спрямовану на розв'язання проблемної ситуації, конфлікту думок, результатом чого стає суб'єктивно нове знання. Проблемна ситуація створюється за допомогою тексту або життєвої ситуації, чи шляхом введення нової інформації, що суперечить досвіду дітей. Участь у полілозі вимагає від учасників прояву ініціативності, самостійності думки, допитливості, розсудливості, злагодженої взаємодії у русі до істини.

Інтерактивні методи – це методи, які допомагають організувати взаємодію дорослого з дітьми, чи дітей між собою та реалізуються через діалог (щоб намалювати спільно малюнок, спочатку треба домовитись, тобто вступити у діалог). До цієї групи методів належать:

- *«карусель»*, що по суті є роботою у змінних парах, розташованих у два кола: внутрішньому та зовнішньому. Після того, як пара виконала завдання (запитала, промовила, продемонструвала певні дії тощо), зовнішнє коло рухається, тоді як внутрішнє залишається нерухомим;

- *«акваріум»* передбачає роботу однієї підгрупи, тоді як інші діти спостерігають за процесом виконання, а потім аналізують ефективність та результативність виконання;

- *«мікрофон»* є методом, що дозволяє висловитись всім по черзі: говорить той, у кого в руках мікрофон;

- *«мозкова атака»* передбачає розв'язання проблеми шляхом колективного обговорення. Він полягає у тому, що діти можуть висловлювати будь-які припущення, які приймаються без критики. Тільки після того, як висловлені всі припущення, версії підлягають аналізу, в ході якого формується правильне рішення проблеми;

- *«броунівський рух»* – діти вільно рухаються по кімнаті, хаотично об'єднуються в пари з метою отримати відповідь на запитання; або рухаються цілеспрямовано: із метою знайти, наприклад, парну картинку, продовження висловлювання тощо.

Метод моделювання – використовується як у колективній, так і у груповій роботі з метою символізації знань щоб допомогти дітям краще зрозуміти внутрішні зв'язки, пізнати сутність явища та запам'ятати.

Метод емпатії передбачає переживання, вживання дитини в образ іншого об'єкту навколишньої дійсності, представленого в текстах, картинках, інших образах. Цей метод цінний тим, що дозволяє на основі відчуття і сприйняття передати, інтерпретувати властивості об'єктів, через рухи, дії, емоції, міміку, жести, символи, тобто реалізувати власну модель інтерпретації прихованих смислів.

Метод образного бачення сприяє розвитку уяви, слугує допоміжним у вихованні креативності дитини. Завдання, які пропонують дітям, можуть полягати в домальовуванні, відтворенні по пам'яті, створенні образу предмета чи об'єкта за допомогою жестів, міміки, пози, пластичних рухів тощо.

Творчий метод може реалізуватися в різний спосіб (придумування історій, розмірковування «Що сталося, якби...», пошук способів виконання художньо-предметного завдання). Застосування методу доцільне під час творчої пізнавальної діяльності дітей.

Метод розв'язання проблемно-практичних ситуацій пов'язується зі створенням ситуації інтелектуального ускладнення, що потребує від дитини самостійного пошуку способу розв'язання проблеми (Ю. Тамберг).

Метод конструювання понять (співзвучний з методом термінологічного аналізу) забезпечує основу для розуміння дітьми суті окремих понять. Формування уявлень починається із усвідомлення того, що діти розуміють і знають. Співставляючи дитячі судження про поняття, вихователь допомагає дітям довести рівень їхнього розуміння до усвідомленого.

Метод проєктів надає дитині можливість експериментувати, синтезувати отримані знання в процесі виконання спільного продукту, яким може бути колаж, рукописна книга, газета, підготовлена вистава, свято тощо. Участь у проєктній діяльності не лише сприяє формуванню умінь взаємодіяти з іншими, а й вихованню відповідальності, міжособистісної злагоди, здатності до партнерської взаємодії.

Метод чуттєвого пізнання забезпечує цілеспрямований розвиток у дітей вміння сприймати світ через призму відчуття. Метод дозволяє розв'язувати завдання на розвиток спостережливості, допитливості, вміння побачити об'єкт з іншої сторони, пояснити явища спираючись на власні відчуття.

Застосування інноваційних форм і методів у вихованні у дітей дошкільного віку української національної ідентичності є надзвичайно важливим, саме інноваційні форми й методи допомагають зробити процес виховання цікавим, доступним і ефективним.

Використані джерела

1. Гавриш Н.В., Піроженко Т.О., Рейпольська О.Д. та 2 к. Базовий компонент дошкільної освіти: державний стандарт. Київ. 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ: ФОП Ференець В.Б., 2020. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763>
3. Розумне виховання сучасних дошкільнят: методичний посібник / Н. Гавриш, О. Брежнєва, І. Кіндрат, О. Рейпольська; за заг.ред. О. Брежнєвої. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 176 с.

3.2. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Посилення світових глобалізаційних процесів подекуди є негативним чинником, що обумовлює ерозію ідентичностей. Найперше, національної та культурної ідентичностей. Міграція фінансового та людського капіталу, економічна, політична та культурні інтеграції вели до уніфікації, а отже і до втрати національної самобутності, шляхом нівелювання традиційних цінностей

властивих суспільствам. Цілком слушною є думка, що «глобалізація, та обумовлені нею фундаментальні процеси у всіх сферах життя, здійснює в тому числі негативний вплив на формування національної та громадянської ідентичності, запускає деструктивні процеси знеособлення ідентичностей» [2].

Така ерозія, закономірним чином, може посилюватися в силу суттєвого розвитку можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, внаслідок технологічного прориву у сфері штучного інтелекту. Зрештою, в результаті виникнення принципово інакшого комунікативного поля і символічного простору; появи цифрових феноменів, таких як соціальні мережі, мережеві спільноти і утворення мережевого суспільства. У цьому контексті культурологи констатували, що «не менш важливою причиною розмивання національної ідентичності став небувалий розвиток інформаційних технологій та мережевих засобів зв'язку. Вони істотно розширили та видозмінили комунікативний простір, який відтепер постав у вигляді альтернативних щодо реальності форм спілкування. Комунікація в уніфікованому символічному просторі, зазвичай не менш переконлива, а у багатьох випадках навіть більш приваблива, ніж перебування у реаліях повсякденності» [3, с. 58]. Дійсно, як глобалізація, так і сам по собі цифровий простір та повсюдна цифровізація в силу своїх сутнісних характеристик істотно вплинули на відчуття спільнотами власної самотності. Вони обумовили часткове виникнення у спільнот відчуття ризику для власної самотності, внаслідок експансії цінностей та норм.

Однак, цивілізаційне наближення також оприявило неймовірну сталість та стійкість культурних архетипів, уявлень та стереотипів; національних міфів та символів; традиційних цінностей та ідеалів; повсякденних моделей соціальної та комунікативної взаємодії; розмовної та художньої мови. Себто всього того, що складає національне тло і, що конститує національний культурний простір. Фактично – це фундаментальне ядро національної ідентичності, яке володіє спроможністю до самовідтворення і самовідновлення. Водночас, цілком очевидно, що на постмодерному етапі розвитку суспільств утвердження національної ідентичності не є самокерованим процесом.

Звичайно, розвинене громадянське суспільство з високим рівнем національної самосвідомості громадян, що його складають, безпосередньо визначає оптику ідентифікаційних процесів, визначає їх спрямування і зміст. Природно, це фундаментальна засада збереження і розвитку ідентичності. Й, безумовно, вагову роль у цих процесах відіграють публічні інтелектуали й представники еліт. Перші, з огляду на те, що активно провадять діяльність спрямовану на збереження націєтворчих символів, діяльність спрямовану на збереження тяглості історичної пам'яті, творення національного метанаративу тощо. Фактично, зберігаючи та пробуджуючи національний дух, підважуючи народний порив до національного самовизначення шляхом творчої деструкції. Практично така творча деструкція дає можливість налагодження дієвих горизонтальних зв'язків, які утворюють спільний культурний і символічний простір, що вирізняє національну ідентичність поміж інших. Другі, з огляду на наявність політико-правових й економічних механізмів та інструментів мають можливість створювати і дієво впроваджувати ідентифікаційні політики та стратегії, які є певного роду уніфікацією, але в жодному разі не спрощеною конструкцією. Себто дії, кінцевою метою яких є досягнення єдності і солідарності суспільства навколо певних цінностей. У такого роду діяльності значення мають інституційні утворення, як набір відповідних правил та норм, що конституують горизонт можливостей.

Отож, ключове значення в ідентифікаційних стратегіях держави посідають такі інституції як: національна система освіти, національні засоби масової інформації та сім'я. Національні Збройні Сили також є такою інституцією. Саме в межах функціонування цих інституцій оприявнюється єдиний національно спрямований метанаратив, підкріплений мережею аргументацій, ідеологем, культурних міфів, символів, ритуалів та традицій. Тут поширюється й упроваджується ідеальний образ нації з чуттєво увиразненою системою цінностей і ціннісних орієнтацій, з повсякденною рольовою моделлю громадянина.

Безперечно, сім'я також є ключовою виховною інституцією, яка природно впливає на формування ідентичності дитини, зокрема національної. Так само наповнює буття дитини глибоко особистісними смислами й символами. Вона безпосередньо її виховує, формуючи відповідні особистісні цінності, очікування та сподівання. Її виховний вплив глибинний, подекуди первісно-архаїчний на рівні інерційності виховних механізмів та інструментів й водночас строкатий як строкаті всі сім'ї, що утворюють загальне ціле. Індивідуальна причетність, приналежність й «відчуття» нації тут відмінне, не гомогенне, а отже і результат виховного впливу на дитину в контексті утвердження національної ідентичності також відмінний. Неоднаковий на рівні внутрішньо сімейного особистісного ставлення до засадничих цінностей, до культурно-символічного простору, які можуть не мати особистісної значущості для самої себе. Зокрема, у праці «Ідентичність націй» Монсерат Гібернау відмічала, що на рівні певних цінностей члени нації «можуть не відчувати їх в однаковій формі й однаковою мірою» [1, с. 183]. Ба більше особистісна відстороненість, амбівалентність ставлень може зберігатися досить довго й ретранслюватися новим поколінням в межах одиничної історії сім'ї.

Така відмінність впливу й ціннісно-смісловий дисонанс відчутні й чітко видимі у ранньому колоніальному та ранньому постколоніальному періодах. Тобто тоді, коли відбувається зміна модальностей – коли минуша героїка витісняється сакральним пантеоном поневолювача. І навпаки, коли нове витісняє старе, коли відбувається деколонізація й реміфологізація минувшини й конструювання нового образу ідеального майбутнього національної суб'єктності. Креоли можуть й далі намагатися інкорпоруватися в імперію, толерувати її атрибути й тужити за пройдешніми часами. Проте можуть світоглядно відмежуватися від колоніального спадку, зацентрувавши зусилля на відновленні історичної пам'яті, мовного самовизначення й зрештою спрямовано розвивати національні рухи, прагнучи політичної суб'єктності.

У будь-якому випадку державі властиво гомогенізувати суспільство у межах певного метанаративу. Й освіта, ЗМІ та армія, далєбі, є тими

інституціями, які в силу наявності специфічних інструментів можуть це реалізувати. Вочевидь, якщо мова йде про вихований процес, спрямований на утвердження української національної ідентичності у зростаючої особистості, то національна система освіти має першорядне значення для нього. Позаяк, з раннього віку і до випуску з університету діти та молодь перебувають в системі освіти, а отже знаходяться в оптиці цілеспрямованого виховання. І таке виховання є загальноохоплювальним та системним. Логічно, що виклики, з якими зіштовхнулося людство у період пандемії COVID-19 видозмінили національні системи освіти, посиливши процеси цифровізації і цифрової трансформації освіти. Це цілком виправданий механізм реагування на вимушене соціальне дистанціювання і необхідність продовжувати політичні, економічні й, передовсім, освітні процеси.

Наразі підйом переживають цифрові освітні платформи, інтенсивно розвиваються і впроваджуються цифрові освітні екосистеми, цифрові дидактичні засоби.

Повсюдна інтенсифікація цифровізації принципово якісно модифікує усталені процеси та явища. Частково це впливає на зміну розуміння Дитинства, змінює колективні уявлення і стереотипи про цей період. Безперечно, світ Дитинства разом змінюється, змінюється характер провідних видів діяльності, як-то гра, навчання, пізнання світу, комунікація. Сучасна дитина відкриває світ, пізнає його, взаємодіє зі світом за допомогою смартфона. І таке відкриття починається з раннього віку. Повсякденною нормою є використання смартфона/планшета для перегляду відеоконтенту на YouTube. Кількість переглядів топових YouTube-каналів з дитячим контентом, їх ринкова капіталізація засвідчують наявність широкого попиту на такий формат. Попиту з боку батьків, коли є дитина раннього віку і є нагальна необхідність її відволікти, заспокоїти, зайняти. І безпосередньо від дитини існує такий запит. Бо це, насамперед, розважальний контент, який може містити і містить супутню пізнавальну інформацію.

Проте й існує серйозна полеміка щодо впливу відеоконтенту на свідомість дитини, на її цінності й повсякденну поведінку. Популярність героїв мультфільмів, а отже й можливий вплив на цінності й світогляд зростаючої особистості, обумовлює серйозні суспільні дебати щодо етичності смислових нашарувань у контенті призначеному для дітей. Це, наприклад, електронні петиції на сайті Президента України, звернення місцевих рад, ініціативи депутатів та інститутів громадянського суспільства щодо заборони показу на відеоканалах та відео-хостингах російськомовних мультфільмів (Маша і Медвідь, Смішарики тощо). Оскільки вони транслиють російські імперські наративи. Чи полеміка з приводу «Свинка Пепа».

З плином часу, взаємодія дитини з цифровим простором ускладнюється, вдосконалюється та сегментується. Вона може бути певним чином контрольована батьками, але вона залишається неперервною. Смартфон, планшет, ноутбук, ігрові консолі і т.д., наявність доступу до Інтернету дозволяють майже безмежно розширити, одночасно взаємодіючи з різновіковою юрбою, персональний комунікативний простір, де також вирує життя, де здобуваються знання, увиразнюються інтереси, формуються компетентності. Зокрема, ведучи мову про сучасні тренди у цифровому просторі, ніяк не оминати той факт, що лєвова частина користувачів додатків Tap-to-Earn Games, криптоспільнот Telegram це старшокласники. Напевно еталонним прикладом цього сегменту є HumsterCombat – «Саме школярі почали активно обмінюватися посиланням на «хом'якобота» в Instagram, TikTok і Telegram та завірусили гру в Україні. Інтерес до потенційно грошодайної цяцьки підсилювала і велика кількість мемів, і реклама про гру, і намагання користувачів позмагатись у здобутках – хто скільки заробив монет та в кого їх зараз найбільше. У квітні 2024 року «хом'як» тільки розкачувався, заманивши найбільше користувачів з Нігерії, Узбекистану та росії. Україна в цьому списку була на 4-му місці з її 40 000 юзерів» [4].

Facebook, Instagram, TikTok, Telegram як і будь-яка соціальна мережа, цифрова платформа, що користується інтересом дітей та молоді, це не лише про

пошук розваги, щоб весело провести час, комунікацію та взаємодію. Наразі соціальні мережі – це місце пошуку власної соціальності, власної суб'єктності й, можливо, власної ідентичності. У будь-якому разі феномени цифрового простору стають істотним фактором, який впливає на зростаючу особистість.

Тому закономірно, що розуміння стихійності та некерованості впливів на дитину у цифровому просторі змінюється спробами цілеспрямованого використання його виховних можливостей, у тому числі й за допомогою, доступних цифрових інструментів. Відповідно, і виховання, спрямоване на утвердження національної ідентичності видозмінюється за рахунок використання можливостей і специфіки цифрового простору.

Очевидно, що формування української національної ідентичності у цифровому просторі здійснюється на локальному та глобальному рівнях виховного впливу з урахуванням соціального контексту життя дітей. Зокрема, на локальному вузькодержавному рівні соціальний контекст буття безпосередньо обумовлюється безпековими, гуманітарними й економічними ризиками. На глобальному рівні, а це: сукупність діти з сімей біженців за кордоном, соціальний контекст увиразнюється ризиками акультурації, розриву зв'язку з Батьківщиною, порушенням усталених соціальних зв'язків і помножений на онтологічну невизначеність майбутнього. Таким чином, ключовим завданням цифровізації виховання, спрямованого на утвердження української національної ідентичності є долучення до спільного ціннісного й особистісно емоційного національно-культурного метанаративу, що пропонує конкретну систему цінностей, спосіб життя й традиції.

Використані джерела

1. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау; пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко. К.: Темпора, 2012. 303 с
2. Громадянська ідентичність на перетині суспільних змін. Препринт за результатами Всеукраїнського опитування учнівської молоді та освітян з проблеми формування громадянської ідентичності. За загальною редакцією Т. Окушко. Івано-Франківськ: «НАІР» 2024. 36 с. <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-87-1-2024-36>
3. Кривда Н.Ю., Сторожук С.В. Культурна ідентичність як основа колективної єдності. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Vol.2, 4(8), 2018. P. 58-62.
4. Юрченко О. Гра Hamster Combat: чим небезпечний для українських дітей хом'як-шпигун із росії. URL: <https://surl.li/ehossm>

3.3. ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Наразі вести мову про виховання у цифровому просторі, тим паче виховний процес спрямований на утвердження української національної ідентичності, не враховуючи значення протекціонізму та патерналізму держави – контрпродуктивно. Законодавче поле й відповідна дієва урядова політика у цьому контексті є наріжним елементом, що може ускладнювати або полегшувати виховний процес. Йдеться про наступне. Російсько-українська війна є війною нового типу. Це увиразнюється не лише на полі бою. Вона вирізняється поміж інших воєнних дій сучасності високим рівнем медійності й широким застосуванням специфічних можливостей соціальних мереж. По-перше, соціальні мережі, специфіка й прогалини правового регулювання їх діяльності, сприяють поширенню російських наративів, що заперечують право українського народу на національне самовизначення. Сприяють просуванню квазіісторичних шовіністичних міфів, популяризації ідей позбавлення права на незалежність та політичну суб'єктність як на міжнародному, так і регіональному рівні. І така діяльність є таргетованою – окремо для України, окремо країни ЄС і США, окремо країни Глобального Півдня. По-друге, застосовується практика використання можливостей соціальних мереж (Telegram, квестові завдання віртуальних ігор з продовженням у реальному світі тощо) з метою свідомого й маніпулятивного використання дітей з військовою метою. Зокрема, це адаптація практик наркокартелів з рекрутингу неповнолітніх. Щоправда, така практика модернізована під військові стратегічні і тактичні задачі, які передбачають, фото- відео-фіксацію і розповсюдження результатів обстрілів об'єктів військової, критичної та цивільної інфраструктури; передачу координат логістичних маршрутів; нанесення спеціальних міток тощо. Наприклад, згадайте звернення голови Служби Безпеки України до підлітків стосовно ганебного явища підпалів авто ЗСУ. У цьому контекст прикметно, що СБУ акцентує, що мережу Telegram

найчастіше використовують для того, щоб «залучити громадян України, а особливо молодь і неповнолітніх, до підпалів авто ЗСУ, приміщень ТЦК, мінувань, різного роду диверсій і терактів» [1].

Очевидно, що це становить загрозу національній безпеці країни і держава повинна провадити діяльність, спрямовану на запобігання деструктивних практик і впливів через правові обмеження, політику заборон, примус та покарання. Прикметно, що зокрема, автократії фактично є піонерами у регулюванні доступу своїх громадян до мережі Інтернет, використання механізмів зменшення його пропускної здатності, суттєвого обмеження діяльності соціальних мереж чи спеціального маркування творців контенту. Щоправда, у цьому контексті досить прикметними є політичні дискусії та урядові політики щодо регулювання мережі TikTok. Мова не лише про США, країни ЄС, Австралії. Показовою є політика Тайваню, уряд якого наприкінці 2022 року «крім TikTok, заборонив й інші китайські соціальні мережі на смартфонах, планшетах і комп'ютерах державних службовців. Як повідомляє Taipei Times, міністерство освіти намагалося роз'яснити населенню кампанією, що уряд Китаю може використовувати платформу для поширення дезінформації, у тому числі про Тайвань»[2].

Разом з тим, досить продуктивною є державна політика, якою запроваджуються правові засади мовної локалізації цифрового продукту. Зокрема, відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з 16 липня 2022 року українська мова є обов'язковою на сайтах компаній та у користувацьких інтерфейсах. А насамперед, згідно статті 27 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Уповноважений із захисту української мови Тарас Кремень наступним чином трактує правові вимоги цього закону: «Будь-який товар, на якому встановлено комп'ютерну програму – від автомобіля до пральної машини чи електрокавоварки, повинен бути «локалізований» для реалізації в Україні. На товарі має бути українськомовний інтерфейс незалежно від того, чи цей інтерфейс використовує електронний

екран чи має вигляд панелі керування зі звичайними кнопками» [3]. Так само законодавчі норми встановлюють вимоги для суб'єктів господарювання «усі інтернет-ресурси (вебсайти, сторінки в соцмережах, ютуб-, вайбер-, телеграм-канали, мобільні застосунки тощо), які використовуються в якості інтернет-представництв суб'єктів господарювання, зареєстрованих в Україні, у тому числі інформаційні інтернет-ресурси, повинні мати основну версію українською мовою, яка має завантажуватися для користувачів в Україні за замовчуванням. Українськомовна версія інтернет-представництва іноземного суб'єкта господарювання, який реалізує продукцію в Україні, може мати менший обсяг інформації, ніж основна версія, але достатній для того, аби користувач з України міг повністю розуміти мету діяльності даного суб'єкта» [3]. І дійсно вимога мовної локалізації цифрового продукту розширює національний комунікативний та культурний простір у цифровому просторі. Це необхідний національно спрямований механізм утвердження української національної ідентичності як і, наприклад, відродження історичної пам'яті, дерусифікація топонімів та урбанонімів.

На рівні урядових рішень, у контексті цифровізації виховання, спрямованого на утвердження української національної ідентичності, важливим є врахування досвіду цифрової трансформації освіти, здобутого в період пандемії. Досвід війни в Україні демонструє, що в умовах екзистенційних викликів важливим є забезпечення доступу дітей до національної системи освіти, доступ до спілкування як з однолітками, так і педагогом. Доступ до цілеспрямованого виховного впливу, який в умовах інтенсивного маніпулятивного і пропагандистського знецінення національної суб'єктності, стає засадничим для збереження національної єдності. І передусім цифровізація освіти й виховання дає таку можливість. З огляду на безпекові умови це є компромісним рішенням, яке компенсує взагалі відсутність освіти, що є очевидним. Проте воно виступає відправною точкою для пошуку більш оптимальних політик та ефективних практик. Цей досвід успішно адаптовано до умов воєнного стану. Зокрема, слід вказати вебплатформу «Всеукраїнська

школа онлайн», яка надає доступ до українознавчого освітнього контенту. Вона не лише забезпечує здобуття загальної середньої освіти, але й дозволяє дітям з родин українських біженців залишатися у сфері виховних впливів, спрямованих на збереження національної ідентичності. У контексті відновлення освіти на деокупованих територіях досить ефективним рішенням стало створення цифрових освітніх центрів, що забезпечують не лише доступ дітей до освіти, а й сприяють їх соціалізації.

Використані джерела

1. СБУ закликає українців повідомляти через чатбот «Спали» ФСБешника» про спроби вербування для підпалів чи терактів. URL: <http://surl.li/ewzcxp>
2. У яких країнах і чому заборонений TikTok? BIN. 23 травня 2023. URL: <http://surl.li/epcdsy>
3. Уповноважений із захисту української мови. URL: <https://www.facebook.com/100068984387109/posts/332199789089498/>

3.4. СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЦИФРОВІЗАЦІЇ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Соціальні мережі стали потужним інструментом у розвитку національної ідентичності. Вони створюють динамічне та інтерактивне середовище, яке сприяє цифровій взаємодії, обміну думками та осмисленню власної культурної спадщини. Як зазначають вчені, «нові можливості для підвищення ефективності виховного процесу надають технології Web 2.0, орієнтовані на створення контенту самими користувачами мережі Інтернет. Ці технології забезпечують соціалізацію інтернет-простору, об'єднують людей за інтересами, а також формують цікаву суспільну комунікацію на актуальні теми» [2, с.136].

Важливу роль у цьому процесі відіграють блоги, які ведуть активні патріотичні українці – політологи, митці, учасники російсько-української війни.

Такі платформи, як Facebook, Instagram, Twitter та YouTube, створюють віртуальні простори, де користувачі з різним соціокультурним бекграундом мають змогу взаємодіяти, обговорювати національні цінності та підвищувати обізнаність про ключові питання, які впливають на суспільство. Ці простори

сприяють популяризації української мови, історії та культури, одночасно формуючи спільноти, які активно підтримують національні ідеї. Фактично блогери, зокрема публічні інтелектуали, культурні діячі, медійні військові не лише формують, а й транслюють спільний національний метанаратив. Навколо них утворюються дієві спільноти з широкою мережею горизонтальних зв'язків, що оприявнюється й поза межами цифрового простору. Вони увиразнюють не лише інтелектуально-умоглядну приналежність до нації, конкретного суспільства й певної соціальної групи. Такі спільноти, забезпечують емоційно-чуттєву ідентифікацію з нацією й реалізують можливість дієвого утвердження фундаментальних національних цінностей у конкретних вчинках, спрямованих на розв'язання екзистенційних проблем і ключових завдань, що виникають. Йдеться не лише, наприклад, про реальне волонтерство й допомогу силам безпеки і оборони, гуманітарної підтримки співгромадян. Проактивна світоглядна позиція, й безумовно, усвідомлення національних інтересів та пріоритетів спонукають такі спільноти до активного включення у освітній та виховний процеси. Зокрема, широкомасштабне військове вторгнення у лютому 2022 року обумовило широку соціальну та індивідуальну потребу у швидкому формуванні релевантних компетентностей у сфері безпеки та оборони. Це не лише, оперативне освоєння протоколів тактичної медицини, опанування військової техніки, вивчення OSINT-інструментів тощо. Оптика нагальних викликів включає в себе досить широкий екзистенційний контекст від конкретного навчання дітей та молоді алгоритмам безпечної поведінки в умовах збройного конфлікту високої інтенсивності та терору цивільного населення, алгоритмам первинної домедичної та психологічної допомоги, до їх виховання як активних і відповідальних громадян-патріотів. І, зокрема, останнє є засадничим для існування як національної, так і політичної суб'єктності.

Щоправда, у силу специфіки роботи алгоритмів соціальні медіа, супутнім феноменом їхньої діяльності є поява ефекту ехокамери або цифрової бульбашки. Тобто, люди спілкуються переважно з однодумцями, і це може запобігти виникненню протилежних точок зору, що посилює їхні упередження,

а застосування алгоритмів штучного інтелекту веде до переважання у стрічці новин інформації, яка відповідає індивідуальним та колективним упередженням. Хоча для суспільств та їх громадян важливо мати діалог різних досвідів для розв'язання соціальних проблем. Це підкреслює Д. Аджемоглу, який вказує, що «нещодавні дослідження засвідчують, що ці алгоритмічні підходи загострюють проблему дезінформації в соціальних мережах, наприклад, створюючи алгоритмічні «бульбашки фільтрів», за допомогою яких люди набагато частіше отримують новини, які збігаються з їхніми попередніми думками та упередженнями» [1]. Відтак соціальні мережі сприяють швидкому поширенню інформації про національну культуру, традиції та цінності. Користувачі мають можливість ділитися відео, статтями, фотографіями та іншим мультимедійним контентом, який дозволяє їм отримувати доступ до широкого спектра інформації про національну історію, фольклор, звичаї та традиції. Наприклад, національні свята, урочистості та історичні віхи можна поширювати в реальному часі, створюючи колективний досвід, що сприяє зміцненню національної ідентичності. Заклади освіти можуть використовувати ці платформи для організації дискусій, дебатів та спільного вивчення національних проблем, що сприяє зміцненню зв'язку учнів із національною спадщиною.

Соціальні мережі також можуть сприяти розвитку діалогу та дебатів щодо національних питань, дозволяючи виражати погляди на збереження культури, національної єдності та ролі традицій у сучасному суспільстві. Через коментарі, хештеги та онлайн-кампанії користувачі можуть брати участь у розмовах про майбутнє своєї країни. Такі платформи стають важливим інструментом громадянського дискурсу, сприяючи почуттю спільної відповідальності та національної гордості.

Соціальні мережі можуть також створювати віртуальні спільноти, зосереджені на національній ідентичності. Онлайн-групи та сторінки, присвячені національній історії, мові та культурі, допомагають людям спілкуватися з іншими, хто поділяє схожі цінності та інтереси. Такі віртуальні

спільноти слугують просторами для вираження національної ідентичності, обміну особистими історіями та обговорення колективних проблем.

Іншою площиною є веб-квести – це навчальні активності, що використовують Інтернет для дослідження певних тем. Вони можуть стати потужним інструментом для вивчення національної ідентичності, надаючи учням інтерактивний досвід, який сприяє глибшому розумінню історії, культури та цінностей. Веб-квести дозволяють учням досліджувати важливі історичні події, рухи та постаті, що сформували націю, надаючи можливість працювати з першоджерелами, такими як історичні документи, промови та інтерв'ю.

Крім того, веб-квести можуть стимулювати дослідження національної культури, традицій та мистецтва. Завдання, які включають вивчення регіональних звичаїв, традиційних видів мистецтва чи кулінарії, сприяють формуванню розуміння того, які культурні практики визначають національну ідентичність. Такі дослідження дозволяють учням поділитися власними висновками через цифрові медіа, наприклад, відео або блоги.

Спільна робота в межах веб-квестів сприяє розвитку командних навичок і комунікації, а також посилює почуття спільної відповідальності за збереження національної спадщини. Веб-квести відтак стимулюють критичне мислення щодо національних питань, таких як соціальна справедливість, екологічна стійкість та громадянська активність, що допомагає учням сформувати глибше розуміння національної ідентичності та важливість активної участі в житті країни.

Інтеграція соціальних мереж і веб-квестів у виховний процес дозволяє створити всебічний підхід до виховання національної ідентичності, поєднуючи індивідуальне та спільне навчання, надаючи платформу для діалогу та рефлексії. Педагоги можуть поєднувати веб-квести із соціальними мережами, дозволяючи учням ділитися своїми дослідженнями та отримувати зворотний зв'язок від однолітків і педагогів, що зміцнює їхній зв'язок з національною спадщиною.

Отже, поєднання цих інструментів створює унікальні можливості для розвитку національної ідентичності, мотивуючи учнів до подальшого дослідження своєї спадщини та активної участі у формуванні майбутнього нації. Це сприяє розвитку глибокого почуття гордості за національну культуру, країну та її розвиток.

Проривною технологією 2023 року стала технологія штучного інтелекту. Доступність, величезний простір для експериментів у застосуванні генеративного штучного інтелекту сприяє його впровадженню у різних сферах. Використання штучного інтелекту має великий потенціал для вдосконалення виховного процесу, зокрема в контексті формування національної ідентичності. ШІ відкриває численні можливості для розвитку персоналізованого та інтерактивного досвіду для учнів, що є важливим для глибокого засвоєння національних цінностей, історії та культурної спадщини. Використання технологій ШІ дозволяє вчителям формувати почуття національної гордості, зміцнювати культурні цінності та підвищувати колективну свідомість нації, особливо в умовах сучасної цифрової ери.

Технології на базі штучного інтелекту здатні перетворювати традиційні виховні практики на інтерактивний і захоплюючий процес. Наприклад, ШІ може використовуватися для створення симуляцій історичних подій, пам'яток або культурних традицій у віртуальній чи доповненій реальності (VR/AR), що дозволяє учням відчувати особисту приналежність до історико-культурних процесів. Візуалізація історичних героїв та їх «оживлення» створює можливість для безпосереднього занурення в історичний поступ нації, в культурний контекст, що поглиблює розуміння значення і важливості останньої. Цей захоплюючий досвід дозволяє учням глибше пов'язати себе з історією нашої країни та зміцнити почуття національної гордості.

Одним із основоположних елементів національної ідентичності є мова. ШІ надає інноваційні інструменти для збереження та популяризації національної мови через програми для вивчення мови, інтерактивні словники, а також за допомогою віртуальних наставників і чат-ботів, які допомагають

вдосконалювати мовну компетентність. Водночас, за допомогою технологій ШІ можливе автоматичне перекладання і транслітерація між різними мовами, що дозволяє покращити доступ до національної літератури та медіа-контенту.

Технології ШІ дозволяють також адаптувати освітній процес під потреби кожного учня, створюючи індивідуалізовані освітні та виховні траєкторії, що враховують індивідуальні інтереси, рівень підготовки та мотивацію. Це сприяє більш глибокому зануренню у національну культуру, оскільки учні можуть обирати теми, що їх найбільше цікавлять, та отримувати підтримку через інтерактивні ресурси, включаючи голосові та текстові відгуки.

У використанні соціальних мереж і ШІ в процесі цифровізації виховання спрямованого на утвердження української національної ідентичності є великий потенціал для формування сильного почуття національної гордості, патріотизму і активної громадянської позиції серед молоді. Ці технології дозволяють створити сучасну платформу для інтерактивного навчання та збереження національної ідентичності, яка відповідає вимогам глобалізованого світу, одночасно зберігаючи та популяризуючи культурні цінності.

Алгоритм інтеграції ШІ в процес формування національної ідентичності:

1. Аналіз потреб і особливостей аудиторії. Використання ШІ для збору даних про інтереси, рівень знань та активність учнів, що дозволяє педагогу визначити, які аспекти національної ідентичності потребують особливої уваги.

2. Визначення цілей. Формулювання конкретних цілей, таких як акцент на історичні події, культурні звичаї, мову чи громадянську відповідальність.

3. Формулювання виховних завдань. Визначення найбільш актуальних аспектів національної ідентичності для кожного учня.

4. Вибір інструментів ШІ. Обрання відповідних платформ та інструментів, таких як інтелектуальні системи навчання, VR/AR інструменти, програми для вивчення мови.

5. Розробка контенту. Використання генеративних моделей для створення виховних матеріалів, що відповідають інтересам учнів.

6. Персоналізація виховного впливу. ШІ дозволяє створювати індивідуальні завдання для кожного учня.

7. Сприяння взаємодії. Створення інтерактивних завдань і симуляцій, що сприяють активній участі учнів.

8. Залучення до інтерактивних форм діяльності. Організація веб-квестів, онлайн-дискусій і творчих проєктів, що відображають національну ідентичність.

9. Моніторинг і зворотний зв'язок. Відстеження прогресу учнів через платформи на базі ШІ, що дозволяє коригувати стратегії виховання в реальному часі.

10. Стимулювання безперервного залучення. Інформування учнів про національні проблеми та події, сприяючи їх залученню до розвитку країни.

Штучний інтелект має потенціал кардинально змінити підхід до виховання національної ідентичності. Використовуючи ШІ, вчителі можуть створювати персоналізовані та інтерактивні враження, що дозволяють учням глибше зрозуміти свою національну спадщину та відчувати з нею зв'язок.

Використані джерела

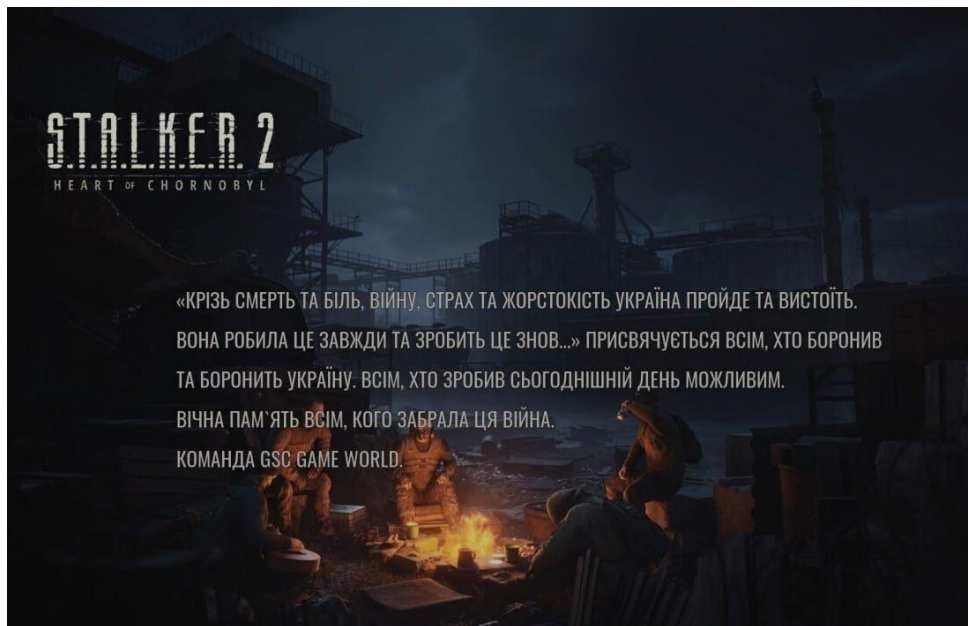
1. Acemoglu D. Harms of AI. NBER Working Papers 29247. 2021. 57 p. URL <https://www.nber.org/papers/w29247>

2. Павлушенко О. А, Мазай Л. Ю., Прокопчук Л. В., Павликівська Н. М., Інтернет-ресурси як засоби формування національно-патріотичного світогляду студентів. ITLT, 2021. vol. 85, №. 5, pp. 130–146, DOI: 10.33407/itlt.v85i5.3826.

3.5. ВІДЕОІГРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Цифровізація процесу виховання української національної ідентичності не лише дозволяє запровадити нові форми виховного впливу, але й значно розширювати культурне поле. Одним з елементів у цього процесу може займати відеогра, у тому числі мережеві відеоігри. В цьому контексті істотне значення відіграє спроможність вітчизняної індустрії продукувати автентичний, цікавий й концептуальний ігровий продукт. Фундаментальне значення має саме концептуальне ядро і наративна логіка таких ігор, яка за умови включення національних культурних елементів, образів, субнаративів в ігровий сценарій

може бути дієвим доповнювальним чинником формування української національної ідентичності.

Постапокаліптичний шутер «S.T.A.L.K.E.R. 2: Серце Чорнобиля.

Вочевидь, постапокаліптичний шутер «S.T.A.L.K.E.R. 2: Серце Чорнобиля» є найяскравішим прикладом спроможностей вітчизняної ігрової індустрії. Позаяк, вихід цієї відеогри викликав широкий суспільний резонанс. Йдеться не лише про флешмоб у Верховній Раді України, куди були запрошені творці відеогри. Перш за все, мовиться про те, що саме широкомасштабне військове вторгнення спонукало вітчизняну геймерську спільноту та українську компанія *GSC Game World* до активного просування ідеї локалізації гри. Врешті – решт, знаменно, що фінансово успішний продукт, створений національно свідомими розробниками, йдеться як і про їхню активну позицію щодо сприяння обороні країни, так і те, що як підкреслюють оглядачі «S.T.A.L.K.E.R.» популяризує українську культуру, дозволяє гравцям поринути в українську атмосферу завдяки мові, музиці й символам. Це важливо, оскільки інтерес до війни в Україні за кордоном зменшується [2].

Цьому сприяє і мовна локалізація, і те, що одного з головних персонажів зіграв боєць бригади «Азов» Олександр Лапій, а також ігрові артефакти на кшталт уривок поеми «Катерина» Тараса Шевченка, символи, що повертають до українських реалій. Як підкреслює Віталій Ткачук на шпальтах «Лівого берега» «ще одна вагома деталь української атмосфери – це музика. У S.T.A.L.K.E.R. гравець почує пісні ТНМК, The Hardkiss, Ziferblat, Христини Соловій, Меловіна й інших. Особливого антуражу додасть «Край, мій рідний край» Миколи Мозгового у виконанні героїв. Загалом тут понад 450 українських пісень» [2].

Ігри давно стали чимось більшим, ніж просто розвагою

Вони здатні впливати на те, як ми сприймаємо світ. Саме тому росія активно використовує цей простір, аби просувати свої ідеї.

Важливо пам'ятати: культура, яку формують відеоігри, впливає на наше суспільство значно більше, ніж здається на перший погляд.

Відеоігри не перебувають поза політикою

Упродовж багатьох років росія активно використовує ігровий простір для популяризації власних наративів.

Російські розробники вправно прославляють імперські ідеї, виправдовують агресію та формують позитивний імідж своєї країни, а також радянського союзу.

Пам'ятка підготовлена Центром стратегічних комунікацій.

Безумовно, з виховної точки зору відеоігри не є оптимальним механізмом. Позаяк, до найбільш касових відеоігор належать ігри, де сюжетною лінією є насилля; відеоігри викликають залежність тощо. Водночас, діти та молодь грали і грають у відеоігри, вони активно взаємодіють на рівні внутрішньоігрових спільнот та внутрішньоігрового комунікативного простору. І часто відеогра стає елементом спрямованого пропагандистського впливу [3]. Це ж зауважує і аналітик ГО «Детектор медіа Андрій Пилипенко [1]. На цьому наголошують у Центрі стратегічної комунікації.

У будь-якому випадку необхідно зазначити, що підступне військове вторгнення росії в Україну обумовило появу широкого спектру ігрових додатків для смартфонів з чітко окресленою патріотичною складовою.

Одним із перспективних напрямків використання відеоігор для виховання національної ідентичності є розробка стимуляційних та рольових ігор, де гравці можуть відтворювати важливі історичні моменти української історії, що дає можливість глибше зануритись в контекст подій. Ігри, які дозволяють відчувати

себе частиною важливих періодів національної боротьби, таких як часи Української революції, боротьби за незалежність у 1917–1921 роках або сучасної війни з Росією, можуть сприяти формуванню у молоді не тільки знань, а й емоційного зв'язку з нацією. Важливе значення в цьому контексті мають також ігри, що підкреслюють значення кожної окремої людини у формуванні національної свідомості, надаючи гравцям можливість робити вибір, що визначає майбутнє держави. Створення ігор, що базуються на реальних історичних подіях, може стати каналом для передачі не лише національних цінностей, а й моральних уроків.

Крім того, відеоігри можуть стати потужним інструментом для створення спільнот, де обговорюються важливі для країни теми, такі як боротьба за незалежність, патріотизм, історична пам'ять. Завдяки онлайн-режиму та багатокористувацьким іграм, геймери можуть не тільки змагатися, але й обмінюватись думками, ділитись досвідом, обговорювати події в реальному світі, що зміцнює громадянську позицію та допомагає формувати колективну національну ідентичність. Такий взаємодійний контекст дозволяє відеоіграм виступати не тільки як інструмент розваги, але й як важливий елемент виховання, об'єднуючи покоління навколо ідеї національної єдності.

Використані джерела

1. Міський В., Соколенко Н. Як росіяни використовують відеоігри для просування наративів пропаганди. Андрій Пилипенко в подкасті «Медіуми». *Детектор медіа*. 25 серпня 2024 р. URL: <http://surl.li/ompvco>
2. Ткачук В. S.T.A.L.K.E.R. 2: Heart of Chernobyl: українська гра, на яку чекали 15 років. *Лівий берег*. 21 листопада 2024 URL: <http://surl.li/mxjxms>
3. Фіялка, С. Б. Відеоігри як інструмент пропаганди в умовах російсько-українського протистояння. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. (3(57), 79–85. [https://doi.org/10.20535/2077-7264.3\(57\).2017.112012](https://doi.org/10.20535/2077-7264.3(57).2017.112012)

3.6. МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Формування національної ідентичності громадян є важливою передумовою існування України як суверенної й незалежної держави, здатної

відстоювати свою територіальну цілісність, національні інтереси та інтегруватися до Європи.

У сучасній науці українська національна ідентичність визначається наявністю чотирьох ознак: етнічне походження й самоідентифікація, усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи, залученість в український культурно-інформаційний простір, свідома діяльність із поширення української культури. Також серед інших ознак вказується, що на сучасному етапі розвитку України національна ідентичність українців є тим феноменом, який базується на культурі, мові, релігії. Ці ознаки можна розглядати як маркери й детермінанти сформованості в особистості української національної ідентичності. Тож у цьому дослідженні українську національну ідентичність розглядаємо як відчуття особистістю належності до Української держави й нації, усвідомлення нації як єдиного цілого, представленого самобутніми традиціями, культурою, мовою, історичною пам'яттю.

За даними Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова, порівняно з попередніми роками зросла частка тих громадян, хто пишається державною мовою України [2].

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 9 із 10 українців стали слухати більше вітчизняних пісень. За словами аналітиків, музика й уподобання в Україні сильно змінилися, а українські артисти відмовилися від своїх російськомовних пісень або виконують їх українською (повідомляє інформаційний портал FREEDOM [1]). Мистецтво згуртувало українців з перших тижнів повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Роль і значення позашкільної освіти у розвитку особистості учнів обумовлено тим, що вона сприяє вихованню духовності і моральності, задоволенню різнобічних інтересів, стимулює розвиток творчої обдарованості, залучає дитину до загальнонародської та національної культур. Ефективність формування національної ідентичності в учнів у закладах позашкільної освіти, зокрема засобами українського народного мистецтва, обумовлена багатством

змісту, форм і методів виховної діяльності в гуртках і творчих об'єднаннях таких закладів.

Отже, українське народне мистецтво (у нашому дослідженні декоративно-ужиткове) може бути ефективним засобом формування національної ідентичності. Яким же чином це відбувається в закладах позашкільної освіти?

Для візуалізації освітнього процесу нами розроблено структурно-функціональну модель формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти

Розкриємо зміст основних блоків структурно-функціональної моделі формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

1. *Цільовий блок (рис.2)* розкриває мету, завдання і основні принципи формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти. Реалізація мети можлива за вирішення комплексу завдань: пізнавальних (вивчення історії своєї країни, регіону, особливостей народного мистецтва,

народних звичаїв, традицій, обрядів, формування навичок виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва), розвивальних (розвиток пізнавальної, соціальної і творчої активності), виховних (виховання поваги і любові до своєї країни, рідного краю, гуманістичних цінностей, толерантного ставлення до інших країн (крім країни-агресора) та їхніх представників, комунікативних якостей).

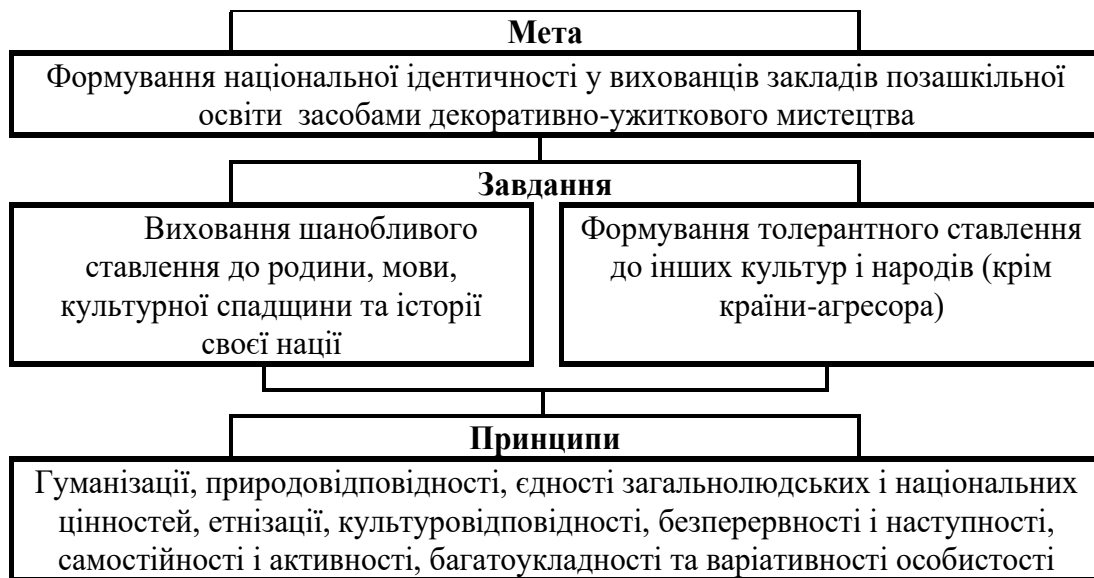

Рис. 2. Цільовий блок структурно-функціональної моделі формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти

2. *Змістовий блок* (рис. 3) розкриває види діяльності з формування національної ідентичності: *художньо-творча* (засвоєння особливостей народного мистецтва своєї країни і регіону, технології виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва й народних звичаїв, традицій); *пізнавальна* в акцентом на традиційну регіональну культуру; *ціннісно-орієнтаційна* (спрямована на засвоєння цінностей традиційної культури і формування етнокультурних поглядів, оцінок під час безпосередньої участі особистості в різних формах освітнього процесу); *комунікативна* (заснована на емоційному спілкуванні під час освітнього процесу); *розважальна* (базується на спілкуванні за етнокультурними інтересами) [3].

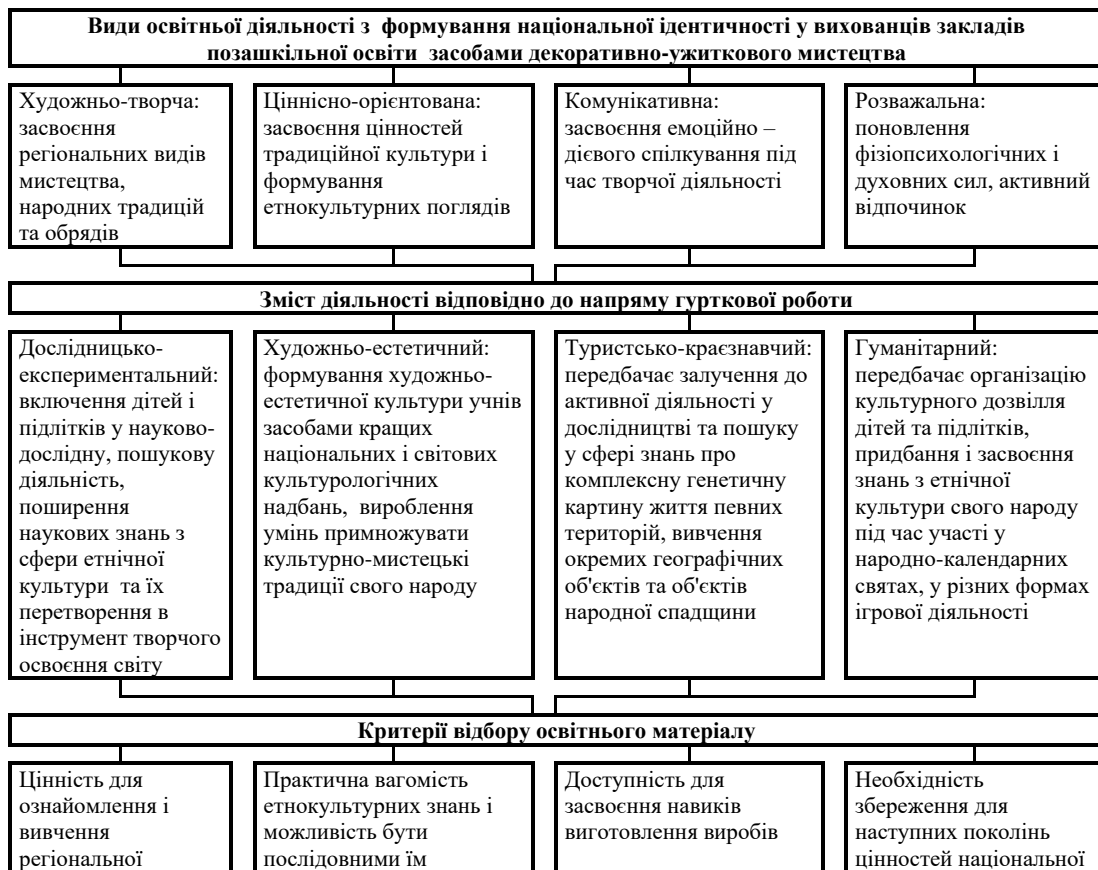

Рис. 3. Змістовий блок структурно-функціональної моделі формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти

Зміст освітнього процесу спрямовується на вивчення загальноукраїнських і регіональних художніх зразків різножанрових творів, театралізовану реконструкцію календарних і родинних обрядів, свят; усні форми (розповіді й бесіди про народну культуру, пояснення та покази регіональних особливостей виробів декоративно-ужиткового мистецтва, різниця в значенні орнаментального й кольорового вирішення, аналіз різних етнокультурних явищ); наочні (вироби декоративно-ужиткового мистецтва, родинні реліквії, музейні експонати); комплексні (ігри, розваги, змагання, спілкування); технічні (матеріали й обладнання для виготовлення виробів, традиційне декоративно-ужиткове мистецтво, відео- й аудіоапаратура для ознайомлення з народним фольклором, традиційними святами, обрядами, здійснення віртуальних екскурсій музеями народного мистецтва своєї країни).

Для реалізації мети структурно-функціональної моделі – формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами

декоративно-ужиткового мистецтва виділені такі вимоги до відбору освітнього матеріалу:

- добір з позиції їхньої цінності для засвоєння регіональної специфіки традиційної культури і мистецтва;
- практична значимість етнокультурних знань і можливості використовувати їх у повсякденному житті;
- доступність для засвоєння;
- необхідність збереження і передачі наступним поколінням.

У представленій нами структурно-функціональній моделі процес формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва пов'язаний з такими напрямками гурткової роботи:

- **художньо-естетичним**, що забезпечує художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості, здатної до саморозвитку й самовдосконалення, формування її художньо-естетичної культури засобами кращих національних і світових культурологічних надбань, сприяє виробленню умінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу;

- **туристсько-краєзнавчим**, котрий передбачає залучення до активної діяльності в дослідництві та пошуку у сфері знань про комплексну картину життя певних територій, вивчення окремих географічних об'єктів та об'єктів народної спадщини, явищ соціального життя в природно-історичному аспекті;

- **дослідницько-експериментальним**, який передбачає включення дітей і підлітків у науково-дослідну, пошукову діяльність, поширення наукових знань зі сфери етнічної культури та їхнє перетворення в інструмент творчого освоєння світу, написання наукових робіт з питань етнографії, мистецтвознавства, краєзнавства, фольклору, літературної творчості і захисту їх на конкурсі-захисті науково-дослідних робіт членів і кандидатів Малої академії наук.

Аналіз літератури щодо формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами декоративно-ужиткового

мистецтва, а також опрацювання сучасних методичних розробок і рекомендацій з проблеми, дозволили виявити найбільш ефективні, на наш погляд, форми роботи в закладах позашкільної освіти – поєднання традиційних (учнівські виставки, конкурси, екскурсії) та інноваційних – залучення батьків до освітнього процесу (виставки батьківських робіт, дослідження щодо власних родоводів та історії родини, майстер-класи батьків, індивідуальні виховні маршрути).

У вихованні людини важливо концентрувати увагу не лише на питаннях досягнення мети, розв’язання завдань виховання, його змісту, принципів, тобто *що робити*, а й на тому (і це особливо важливо!) *як це робити*.

У моделі представлені основні організаційно-педагогічні умови формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти: використання виховного потенціалу мистецтва в утвердженні української національної ідентичності; спрямування змісту практичної діяльності підлітків на розширення їхніх уявлень про історичну єдність і спадкоємність традицій у формуванні сучасної української держави; застосування інтерактивних форм і методів утвердження української національної ідентичності в учнів.

Відповідно до вищевикладеного, було розроблено і впроваджено в практичну діяльність експериментальних закладів позашкільної освіти:

- навчальні програми, основні завдання яких полягають у формуванні таких компетентностей: 1) пізнавальної, що забезпечує ознайомлення з поняттями та знаннями, що стосуються народної творчості; 2) практичної, що сприяє оволодінню навичками виготовлення різноманітних виробів; 3) творчої, що забезпечує формування творчих здібностей; 4) соціальної, що сприяє вихованню дбайливого, шанобливого ставлення до народних традицій, національної свідомості, формування естетичного смаку; популяризації народних промыслів (наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти «*Культура мого народу*» ; навчальна програма з позашкільної освіти «*Народні ремесла*»; навчальна програма «*Витинанка*» ;

- інтерактивні освітні технології (тренінг «Українська національна ідентичність»).

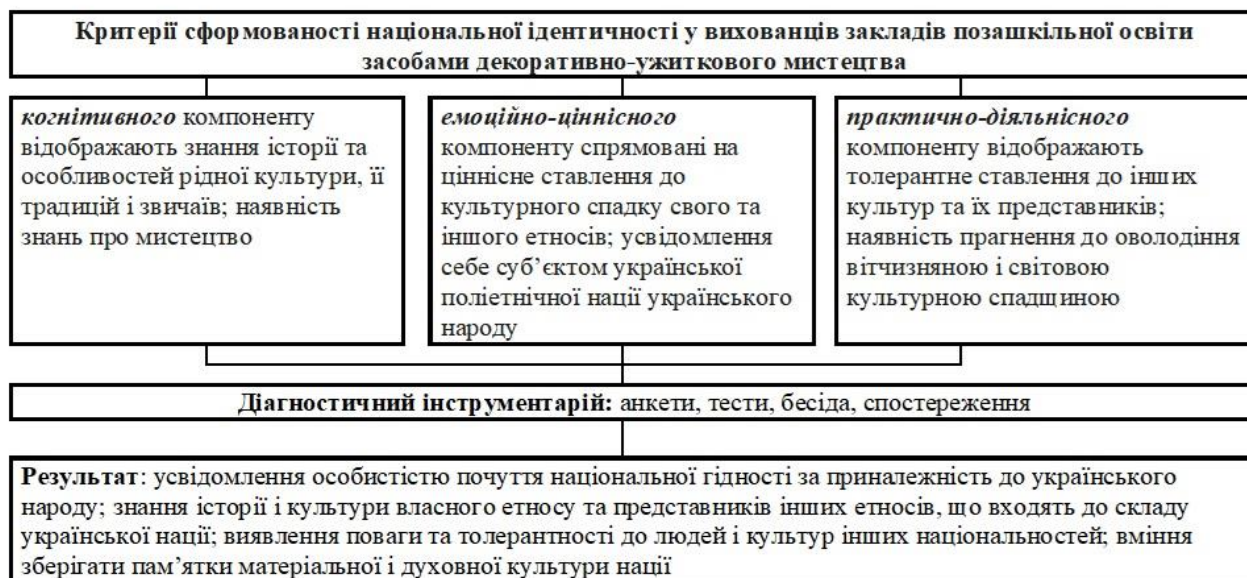

Рис. 4. Діагностичний блок структурно-функціональної моделі формування національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти

3. *Діагностичний блок* (рис. 4) забезпечує діагностику рівнів сформованості національної ідентичності у вихованців закладів позашкільної освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва. Визначено компоненти вихованості означеної якості: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний.

Впровадження в практику роботи закладів позашкільної освіти структурно-функціональної моделі забезпечило помітне зростання ефективності процесу формування національної ідентичності, що підтверджено результатами експерименту. Так, в експериментальних групах динамічніше, ніж у контрольних, відбулися процеси зменшення кількості учнів з низьким рівнем сформованості національної ідентичності та збільшення їхньої кількості із середнім і високим рівнями.

Отже, це дає підстави стверджувати, що одним з ефективних засобів формування національної ідентичності учнів є діяльність закладів позашкільної освіти щодо залучення їх до занять декоративно-ужитковим мистецтвом, що ґрунтується на вивченні, засвоєнні та ретрансляції української традиційної

народної культури як суспільно-історичного явища та у якому відбився світогляд, морально-етичні й естетичні цінності українського народу.

Формування національної ідентичності в закладах позашкільної освіти розглядається як цілісна педагогічна система, яка забезпечує етнізацію дітей як невід'ємну складову формування їхньої особистості. Це передбачає використання сукупності основних принципів: історико-культурної спрямованості виховання й навчання через організацію освітнього процесу на основі історії та культури народів, які проживають у певному регіоні, країні; інтеграції навчальних дисциплін (освоєння декоративно-ужиткового мистецтва в єдності з вивченням пісень, музики, традицій, обрядів тощо); ідентифікації й самоактуалізації особистості.

Використані джерела

1. Величезний запит на українське: як змінилися музичні вподобання у світі після початку війни в Україні. URL: <https://uatv.ua/uk/velycheznyj-zapyt-na-ukrayinske-yak-zminylysia-muzychni-vpodobannya-u-sviti-pislya-pochatku-vijny-v-ukrayini-video/> (дата звернення: 15.09.2024р.)
2. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> (дата звернення: 01.09.2024р.)
3. Стрілько В. Українське національно-патріотичне виховання в нормативно-правових актах України. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. № 3. С. 153-165.

Розділ IV. ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ В УТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

4.1. ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ШКОЛЯРІВ

В умовах найскладнішого для всіх українців часу – повномасштабної війни росії проти України – надзвичайної важливості набуває проблема формування національної ідентичності школярів. Вагомих результатів у цьому процесі можна досягнути лише завдяки партнерській взаємодії школи і сім'ї.

Дослідники трактують взаємодію школи і сім'ї як інтеракцію, аспект спілкування, що виявляється в організації людьми (соціальними інститутами) взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення певної спільної мети, регулювання внутрішньої організації, узгодження видів діяльності окремих її учасників [7, с. 159];

Успішність взаємодії школи і сім'ї, на думку Л. Гончар, зумовлюється запровадженням системи педагогічних ідей, які є ключовими та актуальними для закладу загальної середньої освіти, що передбачає надання взаємодії багатоаспектного характеру через такі завдання, як: спонукання колективу ЗЗСО до самовиховання з урахуванням думки батьків про якість освітнього процесу; піклування педагогами школи про авторитет ЗЗСО в мікрорайоні; формування критичного мислення колективу в становленні освітнього процесу, прагнення до його оновлення, ідеться про взаємодію, яка розширює можливості для вивчення способу життя сім'ї та функціонування освітнього процесу в ЗЗСО з метою взаємного збагачення батьків і педагогів теорією і практикою виховання дітей [2, с. 311–312].

Ключовим компонентом формули Нової української школи є педагогіка партнерства.

У контексті нашого дослідження під партнерською взаємодією школи і сім'ї розумітимемо взаємоспрямовані та взаємоузгоджені дії педагогів і батьків щодо формування в дітей національної ідентичності.

Структуру партнерської взаємодії школи і сім'ї у формуванні національної ідентичності школярів розглядатимемо так:

1. *Діагностичний етап* має на меті проведення діагностики готовності батьків до взаємодії з педагогами й дітьми у формуванні національної ідентичності здобувачів освіти; вивчення національно-культурних особливостей родини, моральних переконань.

2. *Цільовий етап* передбачає визначення мети, завдань спільної діяльності школи і сім'ї з формування національної ідентичності школярів залежно від готовності батьків до такої діяльності.

3. На *організаційному етапі* класні керівники як організатори взаємодії планують діяльність з підвищення підготовленості батьків до формування національної ідентичності школярів на основі довіри, відкритості, дотримання етичних норм.

4. На *практичному етапі* відбувається реалізація різноманітних форм взаємодії школи і сім'ї з метою підвищення готовності батьків до формування національної ідентичності дітей.

На цьому етапі класний керівник здійснює педагогічне керівництво батьківською радою класу; забезпечує участь батьків у підготовці та проведенні різноманітних виховних заходів, організацію і проведення групових та індивідуальних консультацій для батьків з проблеми формування національної ідентичності школярів. Обов'язковим є забезпечення постійного зворотного зв'язку з родиною – інформування батьків щодо результатів формування національної ідентичності школярів з метою вироблення певних заходів щодо її покращення.

5. Етап *контролю та обліку спільної діяльності* передбачає аналіз педагогами і батьками результатів сформованості національної ідентичності школярів.

6. На етапі *стимулювання взаємоузгоджених дій педагогів і батьків* відбувається обговорення позитивного досвіду отриманих знань і умінь у практиці; висунення найпідготовленіших батьків у групи радників, експертів.

7. Етап *корекції спільної діяльності* передбачав уточнення змісту, напрямів, форм роботи відповідно до реального стану підготовленості батьків і сформованості національної ідентичності школярів [4, с. 116–117].

Формування національної ідентичності дитини, як і становлення зростаючої особистості загалом, залежить від змістовного наповнення та співіснування сім'ї в характерному для України полікультурному соціумі. Батьки виступають «... носіями цілком конкретних національних і суспільних ідеалів, які транслюються у свідомості дітей окремими меседжами» [4, с. 15]. Це відбувається за умови взаємної довіри, розуміння та сприйняття дитиною переконань і способу життя батьків. Відтак сімейне середовище є передумовою ефективного формування національної ідентичності дитини.

Ключову роль відіграє готовність батьків до взаємодії з педагогами та дітьми у формуванні національної ідентичності здобувачів освіти, стиль виховання, вибір доцільного педагогічного впливу на дитину, спосіб родинного побуту, життєвий досвід, традиції, створення умов для самореалізації кожного члена родини, а також особисті й моральні якості [5].

Готовність батьків до співдіяння з учителями та дітьми з формування в них національної ідентичності визначаємо як певний ступінь їхньої здатності здійснювати виховну діяльність, спрямовану на створення умов для формування в школярів самовизначення щодо їхньої приналежності до українського народу, нації, з опорою на родину, національний світогляд, ціннісне ставлення до української мови, української культури, історичного минулого України.

Розроблено критерії готовності батьків до взаємодії з педагогами та дітьми з формування в них національної ідентичності (усвідомлення батьками своєї причетності до формування в дитини національної ідентичності; наявність у батьків сукупності знань щодо сутності поняття «національна ідентичність особистості»; знання батьками форм і методів формування національної ідентичності дітей в умовах сімейного виховання; взаємодія батьків зі школою з питань формування національної ідентичності дитини) [4, с. 70].

Вивчення рівнів вищезазначеного процесу відбувалося за допомогою розроблених К. Журбою авторських анкет для батьків [6, с. 72–79], індивідуальних бесід.

За результатами дослідження було визначено рівні готовності батьків до співдіяння з учителями та дітьми з формування в них національної ідентичності.

Високий рівень виявило 14,1 % батьків. Вони характеризуються потенційною здатністю щодо формування в дітей національної ідентичності; глибоко розуміють сутність поняття «національна ідентичність особистості», обізнані з особливостями вікового розвитку дітей. Для них характерна стійка мотивація щодо формування в дітей національної ідентичності. Вони активно допомагають учителям, організовуючи різні заходи в позаурочній діяльності (свята, культпоходи, віртуальні екскурсії тощо).

До *достатнього рівня* віднесено 18,1 % батьків, які частково здатні здійснювати таку роботу. Вони розуміють важливість формування в дітей національної ідентичності, однак не мають достатньої кількості ґрунтовної інформації з кола вищезазначених питань, не вміють працювати з дітьми, повністю покладаються на школу.

Батьки із *середнім рівнем* (32,2 %) мають достатній ступінь знань щодо сутності поняття «національна ідентичність». Вони потенційно здатні формувати в дітей національну ідентичність. Найголовнішим їхнім недоліком є відсутність стійкої мотивації до цієї роботи. Батьки спілкуються з педагогом переважно з питань навчання дітей, не сприяють участі дітей у різноманітних виховних заходах, спрямованих на формування в них національної ідентичності.

Початковий рівень виявило 35,6 % батьків, які мають фрагментарні знання щодо сутності поняття «національна ідентичність особистості». Вони не зацікавлені проблемою формування в дітей національної ідентичності. Це можна пояснити їхнім складним матеріальним становищем, постійними пошуками додаткового заробітку, що є об'єктивними умовами їхнього життя.

Контакти із закладом освіти обмежені, батьки не підтримують зусилля школи щодо розвитку в школярів відчуття приналежності до українського народу, не беруть участь у проведенні різноманітних заходів, спрямованих на формування в дітей національної ідентичності.

Слід зазначити, що серед опитуваних є батьки (12,1 %), які виявляють активне заперечення або мовчазний протест щодо формування в дітей національної ідентичності, оскільки вони є певною мірою прибічниками «руського мира». Ці батьки відмовилися брати участь у анкетуванні, водночас активно усно висловили свої позиції й переконання, аргументуючи їх відомими з російських ЗМІ сентенціями. Тому співпраця з педагогами з питань формування в дітей національної ідентичності не оборювалася [4, с. 70-71].

З метою підвищення рівнів готовності батьків до співдіяння з учителями та дітьми щодо формування в школярів національної ідентичності використовували, а за нагоди і поєднували такі форми роботи, як індивідуальну, групову, колективну.

З огляду на недостатню підготовленість батьків щодо формування в дітей національної ідентичності проводили інформаційні лекторії, метою яких було акцентувати увагу на актуальності проблеми формування національної ідентичності школярів («Забезпечення єдності вимог сім'ї і школи у формуванні національної ідентичності дітей різних вікових груп», «Народні традиції, фольклор у формуванні національної ідентичності школярів», «Любов до родини і рідної домівки в народній спадщині українців», «Збереження національної ідентичності в українській родині у несприятливі часи національного випробування») [5, с. 87–88].

Психолого-педагогічними основами педагогічної консультації є прихильне ставлення вчителів до ініціативи батьків; виявлення готовності до надання допомоги сім'ї; конкретні рекомендації й поради з питань, із якими звернулися до педагога батьки [8, с. 29].

Індивідуальні зустрічі з батьками надавали можливість обговорити важливі аспекти проблеми формування національної ідентичності дитини у

взаємодії сім'ї і школи. Це допомагало предметно визначити проблемні точки в цій діяльності та знайти спільні шляхи вирішення проблеми.

Індивідуальні тематичні консультації передбачали: 1) обмін інформацією, що дає реальне уявлення щодо труднощів, які виникають у батьків у процесі формування національної ідентичності дитини в сім'ї; 2) емоційну підтримку, формування інтересу до національної культури, української мови, філософії життя; емоційної сфери дітей різних вікових категорій; 3) розширення моральної, національної свідомості особистості; 4) зміну ставлення батьків до проблеми формування національної ідентичності дитини; 5) розроблення стратегії і плану досягнення мети формування національної ідентичності школярів у взаємодії сім'ї і школи [4, с. 118]. Так, з батьками молодших школярів було проведено такі індивідуальні консультації: «Як провести розмову із сином або донькою про любов до Батьківщини», «Чому важливо розмовляти з дітьми українською мовою», «Використання українського фольклору у вихованні дітей», «Як виховувати в дітей любов до рідного краю», «Як формується в сім'ї повага до батьків і старших членів сім'ї», «Народні ігри в родинному дозвіллі» тощо; з батьками молодших підлітків: «Родинні спогади у формуванні національної ідентичності підлітків», «Родинні і національні традиції», «Як ставитися до кризи національної ідентичності в молодших підлітків» тощо; з батьками старших підлітків: «Моральний зміст українських легенд і міфів», «Український народний етикет у моральному становленні дітей», «Про батьківський обов'язок і приклад», «Як підтримати дитину», «Моральний зміст українських міфів і легенд» тощо; з батьками старшокласників («Навчаємо любити Україну особистим прикладом», «Діалог поколінь або як долучати юнаків і юнок до одвічних цінностей» тощо).

Групове консультування використовували у випадку виникнення в батьків схожих проблем щодо формування національної ідентичності дитини у взаємодії школи і сім'ї. Групове консультування відбувалось у вигляді бесіди із запитаннями й відповідями. За потреби до таких консультацій долучався шкільний психолог [4, с. 119].

Також використовували дистанційне консультування сімей – за допомогою (Скайп/Skype); групове консультування сімей із використанням інтернет-мережі (батьківські збори в інтернет-просторі), у процесі якого відбувалось обговорення проблеми формування в дітей національної ідентичності, обмін досвідом, візуалізація і репрезентація власних досягнень тощо.

Під час проведення бесід з батьками використовували ігрові сюжети, які допомагали їм аналізувати типові ситуації, що виникають у сім'ї, робити висновки, коригувати свій вплив на дітей.

Велике значення в процесі проведення бесід має ораторська майстерність педагога, його вміння викликати інтерес до проблеми, здатність імпровізувати, стимулювати батьків до спільної творчості. Так, з батьками молодших школярів було проведено бесіди: «Як виховати дітей добрими й чуйними в повсякденній турботі про наймолодших і найстарших членів сім'ї», «Які доручення давати дитині», «Як використовувати народну мудрість у родинному вихованні» тощо; з батьками молодших підлітків: «Як викликати в дитини інтерес до української історії і культури», «Як прищепити в сім'ї правила народного етикету», «Які методи доцільно використовувати батькам у власній педагогічній практиці», «Як розвивати в дитини творчі нахили та здібності»; з батьками старших підлітків: «Читання в колі сім'ї та сімейні спогади у формуванні в підлітка національної ідентичності», «Як допомогти дітям позбутися шкідливих звичок»; з батьками старшокласників: «Роль українського мистецтва в житті родини», «Як на власному прикладі навчити дитину працювати над собою» [5, с. 89–90]. Під час проведення батьківських зборів з елементами тренінгу нами використовувалися різноманітні вправи та практикум-гра. Так, на початку зборів педагог пропонував батькам вправу «А моя дитина ...», де кожен з батьків характеризував позитивні якості своєї дитини, а всі батьки підтримували оплесками і словами: «Ми за неї дуже раді». Вправа давала змогу налаштувати батьків на позитивне сприйняття власних дітей та спільну ефективну роботу [4, с. 119].

З метою обміну думками з проблеми формування національної ідентичності дітей у сім'ї було проведено круглі столи: «Виховання патріотизму в родині», «Роль батьків у формуванні ціннісного ставлення до Батьківщини в молодших школярів», «Особливості формування національної ідентичності в підлітків». Завдяки таким зустрічам розглянули нагальні проблеми, учителі й батьки висловлювали свої зауваження та аргументи.

Практичні заняття були спрямовані на розвиток педагогічного мислення в батьків. Під час проведення практичних занять ознайомлювали батьків з найбільш ефективними стратегіями розв'язання педагогічних ситуацій; спрямовували на закріплення й актуалізацію педагогічних знань і навичок у батьків. Так, були проведені практикуми для батьків «Дієві засоби української етнопедагогіки», «Навчаємо любити Україну особистим прикладом», «Драматичні сторінки історії України на прикладі поколінь» [4, с. 120–121].

У роботі з батьками використовували ділову гру «Велика українська родина», яка була побудована на частковому використанні адаптивної методики В. Киричука, Л. Єнотаєвої, Ю. Веселки і мала на меті виявити уявлення батьків з означеної проблеми; шляхи і способи її вирішення; сприяти об'єднанню батьківського колективу [7, с. 19]. Ділова гра передбачала роботу в групах: «діти», «батьки», «учителі», «адміністрація школи», які виконували свої ролі в грі згідно з указаною назвою. У процесі ділової гри «Велика українська родина» розглядалися ситуації вибору національних цінностей; подолання бар'єрів у спілкуванні з дітьми різних національностей, а також ситуації, із якими діти часто стикаються в житті. Кожна група підготувала свій аналіз проблеми та спосіб її вирішення. Групу експертів очолював шкільний психолог [4, с. 120]. Наприкінці гри учасники вказували, які їхні очікування виправдалися, а які ні. Кожний учасник продовжував фразу: «працюючи з групою, я зрозумів (ла), що...».

Також було проведено гру-практикум «Чи знаємо ми історію і традиції нашого народу?», яку було побудовано на частковому використанні методики Н. Волкової [1, с. 97]. Практикум-гра мала на меті виявити уявлення батьків з

цієї проблеми; сприяти об'єднанню батьківського колективу, формуванню доброзичливих взаємин між педагогами і батьками.

На початку проведення практикуму-гри батькам було продемонстровані презентації: Т. Шевченко; Верховна Рада України: проголошення незалежності України; Святий вечір, щедрування; фронтова фотографія «Звільнення Києва»; Яблучний спас; Чорнобильська станція; П. Чубинський; хор «Верьовки»; кадр із кінофільму «Вечори на хуторі біля Диканьки»; І. Сікорський; писанки тощо.

Батькам було запропоновано прокоментувати фотографії історичних подій, діячів, ілюстрації із зображенням традиційних обрядових дійств.

Батьківсько-педагогічні брифінги готувалися вчителями і батьками. Підготовка до батьківсько-педагогічного брифінгу відбувалася заздалегідь. Батьки за тиждень отримували інформацію щодо тематики брифінгу. Відтак вони мали змогу підготувати запитання, які їх хвилюють. На початку брифінгу оприлюднювалася доповідь із заявленої проблеми. Батьки виявляли зацікавленість, ставили блиц-запитання та отримували на них вичерпні відповіді. Тематику батьківсько-педагогічних брифінгів були: для батьків молодших школярів – «Виховне середовище сім'ї», «Вплив дідуся і бабусь на формування національної ідентичності дитини»; для батьків молодших підлітків – «Виховне середовище сучасної сім'ї», «Пошанівні традиції української сім'ї»; для батьків старших підлітків – «Моральний зміст українських міфів і легенд», «Особливості формування національної ідентичності в підлітків»; для батьків старшокласників – «Цінності сучасної родини», «Специфіка формування національної ідентичності в старшокласників» [9]. Використання цієї форми роботи сприяло підвищенню педагогічної грамотності батьків з питань формування національної ідентичності дітей; формуванню в батьків потреб у самоосвіті, саморозвитку.

Використовуючи дискусію, урахували, що така форма роботи з батьками потребує ретельної підготовки, а в процесі проведення – створення атмосфери відвертості, довіри, надання можливості висловити свої аргументи щодо певної проблеми, конструктивно критикувати думки інших та спільними

зусиллями знаходити компромісні варіанти розв'язання питання. Так, було проведено дискусію «Що означає бути справжнім патріотом України».

Формування національної ідентичності школярів відбувається завдяки вивченню свого родоводу, традицій і звичаїв власної сім'ї, вихованню любові до батьків.

Батьки і діти охоче брали участь у сімейних святах («З родини йде в життя людина», «Батько і мати – два серця гарячих», «Мій родовід», «Дорога роду», «Нехай квітує дерево родинне», «З Україною в серці»); конкурсах «Сімейна пісня», «Сімейні таланти», «Світ родинних захоплень» тощо.

У процесі роботи з батьками використовувалися наочні форми роботи. Так, наприклад, для батьків було підготовлено презентації: «Герої не вмирають», «З Україною в серці». Також вони долучалися до підготовки загальношкільної виставки книжок, фото, які ілюструють становлення та розвиток української державності.

Батьки були залучені до проведення виховних заходів, які щорічно проводяться в школі: «День знань», «День Державного Прапора України», «День Незалежності України», «День захисника України», «День української мови та писемності», «День Національної Єдності», «Всесвітній день здоров'я», «День Матері», «День батька», «День пам'яті та примирення», «День Конституції України», «День збройних сил України»; циклу Різдвяних свят (свято Андрія, Миколая, виконання колядок і щедрівок), Великодніх свят (виставки писанок, крашанок тощо). Також батьки залучалися до проектної діяльності («Наша допомога ЗСУ», «З Україною в серці»).

Успішність підготовки батьків до формування в дітей національної ідентичності значною мірою залежить від використання інтернет-ресурсів, а саме: 1) ознайомлення батьків з пізнавальними сайтами із сімейного виховання дітей усіх вікових категорій («Секрети родинної педагогіки», інтернет-портал «Моя дитина», «Український сімейний ресурс», «Дитяча психологія для батьків» тощо); 2) використання інтернет-ресурсів з українознавчим наповненням (портал «Таємна Січ»). На сторінці «Україна – історія держави»

можна знайти достовірні факти мапи України від часів Київської Русі; ознайомитися з раритетними працями істориків: «Історія України» Ореста Субтельного; «Історія України» Наталії Полонської-Василенко, яка була опублікована в Мюнхені 1973–1976 рр. На цьому порталі також розміщено сторінки: «Антисуржик», «Традиції та звичаї українців», «Козацтво» тощо [9, с. 135–136].

Для кожного рівня готовності батьків до співдіяння з учителями та дітьми з формування в учнів національної ідентичності була розроблена методика, в основу якої покладено диференційований підхід.

Означений підхід є одним із способів вирішення завдань з урахуванням особливостей певних груп у спільноті, які існують у ній як певні структурні об'єднання зі схожими, подібними характеристиками, якостями.

Диференційований підхід займає проміжне положення між фронтальною роботою з усією кількістю батьків і можливістю індивідуальної роботи з кожним батьком/матір'ю, дає можливість більш цілеспрямовано визначити зміст і форми роботи для певної категорії батьків [3].

Таким чином, зміст і методи роботи для кожної групи батьків добиралися відповідно до притаманних їм характеристик.

З батьками, віднесеними нами до першої групи (високий рівень готовності батьків до взаємодії з педагогами та дітьми з формування в школярів національної ідентичності) двічі на рік (на початку навчального року та після зимових канікул) проводилися наради, на яких обговорювалися нагальні питання роботи з іншими групами батьків, визначався зміст їхньої допомоги вчителям з проблеми формування національної ідентичності здобувачів освіти.

Працюючи з батьками другої групи (достатній рівень готовності батьків до співдіяння з учителями та дітьми з формування в учнів національної ідентичності), здійснювали групове й індивідуальне консультування з проблеми формування в дітей національної ідентичності; залучали їх до проведення виховних заходів; спрямовували їхні зусилля на формування оптимістичного бачення майбутнього України та її повоєнне оновлення.

З батьками, віднесеними до третьої групи (середній рівень означеної готовності) спрямовували зусилля на урізноманітнення та підвищення їхньої зацікавленості щодо проблеми формування в дітей національної ідентичності за допомогою виконання практичних завдань, опанування вміннями щодо ведення з дітьми змістовних діалогів, залучення батьків та дітей до реалізації благодійних ініціатив, спрямованих на реалізацію потреб громади, допомогу ЗСУ, переселенцям, сім'ям загиблих у російсько-українській війні.

Особлива увага приділялася батькам, віднесеним до четвертої групи (початковий рівень аналізованої готовності). У процесі роботи ознайомлювали батьків з позитивним досвідом формування в дітей національної ідентичності, яким ділилися інші батьки. Застосовували метод переконань у комплексі з іншими методами за допомогою використання індивідуальних бесід, консультацій; показували найбільш цікаві форми роботи, апробацію їх на практиці, створювали ситуації успіху.

Одержані результати засвідчили істотне зростання рівня готовності батьків до взаємодії з педагогами та дітьми з проблеми формування у школярів національної ідентичності. Так, високий рівень виявило 27,8 % батьків; достатній – 37,5 % батьків; середній – 25,3 % батьків; початковий рівень – 9,4 % батьків.

Здобуті результати засвідчили ефективність розробленої та експериментально перевіреної методики розвитку готовності батьків до взаємодії школи і сім'ї з формування в дітей національної ідентичності, в основу якої було покладено диференційований підхід.

Використані джерела

1. Волкова Н. П. Виховання патріотизму в родині. *Класному керівнику. Усе для роботи.* № 5(89) травень 2016. С. 95-99.
2. Гончар Л. В. Теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих відносин: дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2018. 510 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Видавництво друге, доповнене та виправлене. Рівне: Волинські обереги, 2011. 522 с.
4. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно- культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ, 2019. 150 с.
5. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно- культурна ідентичність підлітка: методика виховання: методичні рекомендації. Київ, 2019. 120 с.

6. Журба К. Як сформувати національно-культурну ідентичність у сучасних підлітків. *Методист* № 7(79) липень 2019, С. 72–79.

7. Киричук В. О., Єнотаєва Л. Є., Веселка Ю. Б. Розвиток особистості обдарованого учня засобами соціально-педагогічного проектування в системі освіти та родині. Посібник. Київ, 2015. 236 с.

8. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи: наук.-метод. посіб / Т. М. Бабко, О. В. Банах, А. В. Вознюк, Г. А. Коломоєць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник. К.: Видавничий дім «Освіта», 2020. 208 с.

9. Павлушенко О. А., Мазай Л. Ю., Прокопчук Л. В., Павликівська Н. М. Інтернет-ресурси як засоби формування національно-патріотичного світогляду студентів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 85. № 5. С. 130–146.

4.2. ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ШКОЛЯРІВ

У реаліях повномасштабної війни росії проти України все більшого значення набуває проблема формування національної ідентичності в дітей як умова виживання та збереження української нації, суверенітету й територіальної цілісності України. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка педагога до формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах викликів і динамічних змін.

У низці нормативно-правових актів: Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності» (2022 р.), «Про основи національного спротиву» (2022 р.), Стратегії воєнної безпеки України (затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121), Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 рр. (2019 р.); у закордонних документах – Концепції ЮНЕСКО «Про значення культурної спадщини для суспільства» (2005 р.), «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» (2012 р.) – наголошується на необхідності усвідомлення людиною своєї національної приналежності, пріоритетності проблеми формування в дітей та молоді національної ідентичності [4, с. 972].

Суспільство зацікавлене в тому, щоб педагог не лише навчав дітей основам наук, а й формував людей високої моральної культури, національної

свідомості з відповідним світоглядом, запитами, інтересами, ставленням до життя, України, бажанням поєднати свій життєвий шлях з долею Вітчизни.

Діяльність педагога в цьому контексті спрямована на створення необхідних педагогічних умов формування національної ідентичності в дітей різних вікових груп. З огляду на означене надзвичайної важливості набуває методична допомога педагогів.

Педагог має бути позитивним прикладом для вихованців, патріотом рідної землі, людиною з високим рівнем національної свідомості, високограмотним та ерудованим, активним й ініціативним. Ґрунтовне оволодіння теорією та методикою виховання є його професійним обов'язком.

Однак володіння педагогами теорією й методикою формування національної ідентичності в школярів ще не є гарантією ефективності її сформованості у вихованців. Важливе значення має усвідомлення педагогом своєї місії, значущості формування національної ідентичності в зростаючій особистості, а також ставлення педагога до професійної діяльності, бажання виконувати її на високому рівні.

Важливою складовою образу педагога є професійна спрямованість – сукупність мотивів і цілей, що орієнтують його діяльність. Центральною проблемою професійної спрямованості педагога є проблема мотиву [3, с. 268–269].

Зважаючи на ці положення, реалізацію педагогічних завдань щодо формування національної ідентичності в школярів нами розпочато з організації цілеспрямованої роботи з педагогами для надання їм необхідних знань з теорії й методики формування національної ідентичності вихованців.

Відповідно до вищевказаного в практику експериментальних закладів освіти було впроваджено цикл занять для педагогів «Формуємо національну ідентичність у школярів», завдання яких передбачали: сприяти формуванню емоційно-ціннісного ставлення педагогів до проблеми формування в школярів національної ідентичності; поглибити знання педагогів про: сутність феномена «національна ідентичність»; нормативні документи з проблеми формування

національної ідентичності в дітей та учнівської молоді; особливості формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп; ознайомити педагогів із закордонним досвідом формування національної ідентичності зростаючої особистості; критеріями й показниками сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп; методикою діагностування рівнів сформованості національної ідентичності здобувачів освіти; розкрити педагогічні можливості різноманітних форм і методів формування національної ідентичності в школярів; поглибити знання педагогів щодо потенціалу взаємодії школи і сім'ї у формуванні національної ідентичності школярів.

Перше заняття – **«Теоретичні аспекти проблеми формування в школярів національної ідентичності»** (лекція).

Мета: розкрити сутність феномена «національна ідентичність»; ознайомити педагогів із нормативними документами, сучасними програмами з формування національної ідентичності школярів; закордонним досвідом формування національної ідентичності зростаючої особистості.

Наведемо короткий зміст заняття.

1. Феномен «національна ідентичність» як проблема сучасного педагогічного дискурсу.
2. Аналіз нормативних документів з проблеми формування в учнівської молоді національної ідентичності.
3. Ознайомлення педагогів із сучасними програмами з формування національної ідентичності школярів.
4. Закордонний досвід формування національної ідентичності зростаючої особистості.

Наступне заняття – **«Особливості формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп»** (семінар з елементами дискусії) – мало на меті розглянути сенситивність молодшого шкільного віку, молодшого підліткового віку, старшого підліткового віку, старшокласників щодо формування національної ідентичності; визначити педагогічні

можливості позаурочної діяльності в контексті проблеми формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп.

У процесі проведення семінару було обговорено особливості формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп.

Так, наприклад, розкриваючи особливості формування національної ідентичності дітей, було схарактеризовано етапи становлення їхньої національної ідентичності.

На першому етапі відбувається ідентифікація, в основі якої – розмежування «ми – вони».

Другий етап формування національної ідентичності характеризується формуванням у дітей уявлень про відмінні якості своєї національної культури та усвідомлення її основних характеристик.

Третій етап формування національної ідентичності у вихованців пов'язаний з формуванням у них національної свідомості й самосвідомості, національної гідності та поваги до інших етносів і культур [1, с. 37–42].

Під час проведення заняття обговорювалося питання педагогічних можливостей позаурочної діяльності в контексті проблеми формування національної ідентичності школярів, зверталася увага на такі аспекти: по-перше, широкі можливості щодо цілеспрямованого формування в школярів інтересу й позитивного ставлення до української культури, історії, мови; бажання жити та працювати в Україні [1, с. 89].

По-друге, використання різноманітних форм роботи: виховних годин, тематичних бесід, тренінгових занять, квестів, акцій, колективних творчих справ тощо; по-третє, можливість здійснення систематичного моніторингу рівнів сформованості національної ідентичності в школярів.

Метою заняття **«Методика діагностики рівнів сформованості національної ідентичності в школярів»** (семінар-практикум) було: схарактеризувати критерії й показники сформованості національної ідентичності школярів; ознайомити педагогів з діагностичним інструментарієм вивчення сформованості національної ідентичності в школярів різних вікових

груп; характеризувати орієнтовні рівні сформованості національної ідентичності в школярів.

Наведемо короткий зміст заняття.

1. Критерії й показники сформованості національної ідентичності школярів (таблиця 1).

Таблиця 1

Критерії сформованості національної ідентичності школярів

Когнітивний	<i>Молодші школярі</i>
	Усвідомлення себе членом сім'ї, учнем, жителем міста/села як сутнісною часткою українського народу. Знання родоводу. Знання української мови, української культури (народного етикету), прислів'їв, приказок, пісень, таночків, українських національних традицій. Знання національних символів і повага до них.
	<i>Молодші підлітки (5-6 кл.)</i>
	Усвідомлення своєї приналежності до родини, роду, народу, нації. Усвідомлення себе українцем як носієм національно-ціннісної самобутності. Знання української мови, історії, культури, традицій, фольклору. Розуміння духовно-моральних цінностей, державних і народних символів. Усвідомлення гуманістично-орієнтованої ролі України й українців у світі.
	<i>Старші підлітки (7-9 кл.)</i>
	Усвідомлення своєї національної подібності як духовної єдності. Знання історичного поступу України, боротьби за незалежність і свободу, необхідності збереження культурних і духовних надбань. Розуміння важливості повсюдного послуговування українською мовою. Знання основних державних інституцій і принципів демократизму.
	<i>Старшокласники (10-11 кл.)</i>
	Усвідомлення своєї національної й етнічної ідентичності в її смислоціннісних пріоритетах. Знання власних прав і обов'язків у демократичному суспільстві. Стійкі знання й оцінні судження про національні цінності, інтереси, ідеали, спільну національну ідею.
Емоційно-ціннісний	<i>Молодші школярі</i>
	Любов до батьків, родини, найближчого людського оточення, міста, села. Бажання жити в Україні. Ціннісне ставлення до України. Інтерес до вивчення мови, фольклору, звичаїв і традицій українців. Інтерес до етнокультурного життя українців у різних регіонах. Прояви чуйності й емпатії до інших дітей, які є тимчасово переміщеними, гордість за досягнення українців.
	<i>Молодші підлітки (5-6 кл.)</i>
	Дієва причетність до реалій життя й історії України, здобутків української нації, переживання драматичних сторінок життя українського народу. Переживання гордості за Україну й українців у їхньому поступі до самозбереження, самовдосконалення, самоініціації.

	<p>Старші підлітки (7-9 кл.) Віра в український народ, його здатність об'єднатися заради спільного доброорієнтованого майбутнього. Бажання бути корисним для своєї країни, народу. Інтерес до культурно-духовної спадщини українського народу.</p>
	<p>Старшокласники (10-11 кл.) Дієво-творчий оптимізм щодо майбутнього української нації, історичної долі України, бажання жити у власній державі, відновлювати та розвивати її.</p>
Вольовий	<p>Молодші школярі Намагання долучитися до спільної діяльності на благо міста/села, громади. Дотримання слова, відповідальне виконання доручень і обов'язків.</p>
	<p>Молодші підлітки (5-6 кл.) Здатність бути рішучим щодо власних рішень участі в громадському житті класу, брати на себе відповідальність за виконання доручень чи добровільно взятих зобов'язань.</p>
	<p>Старші підлітки (7-9 кл.) Вияв наполегливості й ініціативності, творчого підходу до спільної діяльності, спрямованої на благо громади. Наявність цілей і планів для спільної діяльності. Дотримання слова, завершення розпочатого.</p>
	<p>Старшокласники (10-11 кл.) Високоусвідомлена готовність відстоювати Україну, її територіальну цілісність і незалежність, відповідальність за долю Вітчизни. Відстоювання честі й гідності України на різних рівнях, прагнення зробити свій внесок у розвиток Батьківщини.</p>
Діяльнісний	<p>Молодші школярі Учать у патріотичних заходах. Дотримання правил поведінки. Дбайливе ставлення до природи, традицій, міста, села. Участь у громадській діяльності з метою зробити свій внесок у розвиток рідного краю. Послуговування українською мовою.</p>
	<p>Молодші підлітки (5-6 кл.) Активна участь у житті класу і закладу освіти. Ініціативність і здатність у досягненні поставленої мети задля громади. Сумлінне виконання обов'язків, доручень індивідуальних і групових. Посильна участь у патріотичних заходах і проєктах.</p>
	<p>Старші підлітки (7-9 кл.) Активна участь в органах самоврядування закладу освіти, класу, здатність протистояти антиукраїнській ідеології, виявляти ворожі впливи та протистояти їм. Відстоювання своєї громадянської позиції та національних інтересів.</p>
	<p>Старшокласники (10-11 кл.) Уміння й навички демократичної поведінки, громадянська позиція та активна участь у громадському житті. Уміння брати на себе обов'язки різного суспільного масштабу та виконувати їх. Уміння протистояти антиукраїнській ідеології. Уміння працювати в команді для досягнення важливих цілей. Навички самоактивності й самоорганізації.</p>

2. Використання діагностичного інструментарію з метою вивчення рівнів сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп.

Діагностувальний інструментарій для виявлення рівнів вихованості національної ідентичності в школярів

Молодші школярі

Бесіда, опитування з варіантами відповідей, інтерв'ю, закрите анкетування, тестові завдання, аналіз творчих робіт (малювання, мінітвори), розповіді, методика незакінченого речення, ігри, моральні дилеми, методика незалежних характеристик, пряме й опосередковане педагогічне спостереження.

Молодші підлітки

Анкетування (відкрите і закрите), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (малювання, мінітвори), ігрові методики, обговорення, бесіди, ранжування, метод експертних оцінок, тестові завдання, проблемні ситуації, моральні дилеми, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, пряме й опосередковане педагогічне спостереження.

Старші підлітки

Анкетування (відкрите і закрите), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (мінітвори, твори-роздуми, есе, творчі завдання), проблемні ситуації, моральні дилеми, ділові ігри, дискусії, ранжування, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, робота у фокус-групах, пряме й опосередковане педагогічне спостереження.

Старшокласники

Анкетування (відкрите і закрите), опитування, інтерв'ю, аналіз творчих робіт (твори, мінітвори, твори-роздуми, есе, творчі завдання), проблемні ситуації, моральні дилеми, моделювання ситуацій, ділові ігри, ранжування, діалог, полілог, дискусія, форум-театр, метод незалежних характеристик, методика незакінченого речення, проекти, робота у фокус-групах, пряме і опосередковане педагогічне спостереження, методи самодіагностики, самоспостереження.

3. Характеристика орієнтовних рівнів сформованості національної ідентичності школярів різних вікових груп.

З педагогами проводились індивідуальні консультації з питань роботи з діагностичними матеріалами.

Заняття «*Форми і методи формування національної ідентичності в школярів*» (семінар-практикум) передбачало на меті: схарактеризувати форми й методи формування національної ідентичності в школярів різних вікових груп; розкрити педагогічні можливості різноманітних форм і методів формування національної ідентичності школярів; визначити умови вибору окремих форм, методів і прийомів формування національної ідентичності школярів та їхню специфіку залежно від вікової групи та рівнів сформованості національної ідентичності вихованців.

Наведемо короткий зміст заняття:

1. Характеристика індивідуальних, групових (колективних), масових форм формування національної ідентичності в школярів.

2. Характеристика груп методів формування в школярів різних вікових груп національної ідентичності.

2.1. Формування свідомості: розповідь, роз'яснення, бесіда, переконання, диспут, приклад.

2.2. Організації діяльності і поведінки: педагогічна вимога, суспільна думка, вправи, створення виховувальних ситуацій.

2.3. Стимулювання діяльності й поведінки: заохочення, змагання, постановка перспектив.

2.4. Рефлексивно-експліцитний метод (за І. Д. Бехом).

2.4. Активні методи соціально-педагогічного розвитку, що здійснюють колективний вплив на розвиток усіх сфер особистості: свідомості, почуттів, якостей, зокрема групова дискусія, розвивальні, імітаційні, рольові, ділові, командні ігри, мозковий штурм, ціннісні дилеми, генерування ідей, артметоди, метод проєктів.

У процесі проведення заняття було схарактеризовано авторський рефлексивно-експліцитний метод, розроблений академіком НАПН України Іваном Дмитровичем Бехом, що апелює до позитивного поведінкового досвіду підлітка чи юнака та сприяє глибинному зануренню в особистісну самосвідомість вихованця. Назва методу походить від лат. reflexio (вигин,

відображення – мислення, яке спрямовує особистість на внутрішній світ, самоаналіз) та експліцитний від лат. *explicitus* (розгорнутий, тобто уявний, чіткий, доступний зовнішньому спостереженню і розумінню).

Суть методу полягала в тому, що через атмосферу довіри педагога до вихованця, упевненості в наявності в молоді основ шляхетності, самоповаги, її орієнтації на добро, удосконалення повсякденного шкільного життя спонукати підлітків до ґрунтовного усвідомлення свого внутрішнього світу (емоцій, почуттів, мотивів, цінностей, потреб, інтересів, бажань, прагнень, ідеалів). Адже без розуміння цієї психічної сфери не можна вести мову про вихованця як самодостатню особистість, суб'єкта духовної діяльності, на основі якої відбувається ідентифікація, особистісний саморозвиток і боротьба зі своїми егоїстичними потягами. Рефлексія виступає основою моральної самосвідомості і смислотворення.

Процес занурення вихованця у свої душевні глибини, їхнє осмислення й перебудова відбувається під керівництвом педагога, який активізує рефлексивне мислення вихованця та сприяє винесенню результатів назовні, тобто готує його експлікацію з метою більшого усвідомлення та надання їм індивідуального значення [1, с. 94–95].

Педагогам було розкрито послідовність застосування рефлексивно-експліцитного методу через задіяння алгоритму. Деталізуємо його в наступній частині дослідження.

- Глибоке ознайомлення зі змістом виховного матеріалу.
- Визначення засобів формування, механізму виховання означеної якості чи цінності.
- Усвідомлення, як Я-доброцентроване вплине на стимулювання позитивної спрямованості дитини.
- Як усвідомлення себе вплине на зменшення егоїзму (Я-егоцентроване).
- Як сприймають дитину інші люди? Як вони її оцінюють?
- Чи визначають її права й досягнення?
- Які є перепони на шляху до мети життя?
- Які обставини можуть завадити досягненню мети життя?
- Якими засобами можна цього уникнути? [1, с. 95].

Також було зазначено, що основна перевага рефлексивно-експліцитного методу полягає в тому, що вихованець не відчуває себе об'єктом педагогічного впливу, залежним від моральної норми, не переживає стану підкорення моральним істинам, а сприймає їх як власний вільний вибір [1, с. 95–96].

У процесі проведення заняття особливу увагу приділяли використанню *різних форм* формування національної ідентичності в школярів, а саме: тематичних бесід, виховних годин, колективних творчих справ, круглих столів, тренінгових занять, квестів, роз'яснення проблемних ситуацій, залучення підлітків до участі в учнівському самоврядуванні, обговорення прочитаних книг, відеопрезентацій, демонстрації та обговорення фільмів, роботи в малих групах, екскурсій, акцій, вікторин, флешмобів, індивідуальних консультацій; прийомів індивідуальної та групової роботи, наприклад: рефлексивних, емпатійних, «Обміну думками», «Виявлення суперечностей» тощо.

Великий вплив на формування фахового й культурного рівня педагога має колективна думка й робота педрад у цьому напрямі. Із цією метою пропонуємо технологію підготовки та проведення педагогічної ради.

Технологія підготовки та проведення педагогічної ради з проблеми формування в підлітків національної ідентичності

Великий вплив на формування фахового й культурного рівня педагога має колективна думка та робота педрад у цьому напрямі. Із цією метою пропонуємо технологію підготовки та проведення педагогічної ради.

Мета: виявити педагогічні умови закладу освіти та ступінь їхнього впливу на розвиток особистості учнів щодо виховання в них національних цінностей.

Завдання: розробити систему виховних заходів, спрямованих на покращення виховної роботи закладу освіти з проблеми формування в підлітків національної ідентичності.

Методи збору інформації: спостереження за виховною діяльністю педагогів та їхньою взаємодією з учнями, батьками; опитування й анкетування всіх учасників виховного процесу; аналіз та узагальнення зібраної інформації.

Підготовка до проведення тематичної педради «Формування національної ідентичності школярів у закладі загальної середньої освіти».

Підготовка до педради здійснюється творчими підгрупами у складі 5 осіб, кожна з яких має своє поле дослідження.

1 творча підгрупа розкриває проблему «Роль сучасного закладу освіти у формуванні національної ідентичності школярів».

Питання до розгляду:

1. Сучасні наукові підходи до формування національної ідентичності в школярів.

2. Досвід формування української національної ідентичності.

3. Аналіз стану сформованості національної ідентичності в дітей різних вікових груп.

4. Використання виховного потенціалу позаурочної діяльності закладу освіти у створенні педагогічних умов з формування національної ідентичності школярів.

5. Основні проблеми формування національної ідентичності в дітей у педагогічній практиці закладу освіти.

2 творча підгрупа працює над проблемою «Засоби впливу на формування національної ідентичності школярів».

Питання до розгляду:

1. Українська мова як засіб формування національної ідентичності в дітей різних вікових груп.

2. Формування національної ідентичності школярів на основі українських народних традицій.

3. Сприйняття школярами народних українських пісень з історичної тематики.

4. Вплив народного образотворчого мистецтва на емоційну сферу школярів у процесі формування національної ідентичності.

5. Використання екскурсійної і музейної діяльності в процесі формування національної ідентичності школярів.

3 творча підгрупа вивчає «Розвиток моральних цінностей у процесі формування національної ідентичності школярів».

1. Виховання національної гідності й національної гордості в школярів.

2. Виховання в школярів поваги до представників різних народів і

культур.

3. Виховання в школярів відповідального ставлення до надбань українського народу.

4. Ціннісне ставлення і любов до української духовної спадщини.

5. Знання учнями своїх прав і обов'язків та уміння користуватися ними.

4 творча підгрупа досліджує питання «Організація позаурочної діяльності в закладі загальної середньої освіти з формування в школярів національної ідентичності»

Питання до розгляду:

1. Робота учнів у факультативах правового спрямування.

2. Використання виховного потенціалу діяльності гуртків, студій, творчих об'єднань у формуванні національної ідентичності учнів.

3. Формування національної ідентичності школярів у діяльності учнівського самоврядування, громадських справах, добродійній діяльності.

4. Творча самореалізація учнів у позаурочній роботі.

5. Організація шкільних свят, фестивалів, конкурсів, спрямованих на формування національної ідентичності в школярів.

На педраді кожна з груп розкриває свою проблему, аналізує її стан, пропонує рішення найбільш важливих питань.

Учасники педради, котрі не увійшли до творчих підгруп, розподіляються на чотири групи: група підтримки, група опонентів, радників, аналітиків. Їхні задачі визначаються назвою груп. Вони слухають, аналізують, оцінюють, порівнюють, висловлюють власну думку.

Рішенням педради визначається система заходів, запропонованих усіма робочими підгрупами, які мають використовуватися в педагогічній практиці школи.

Заняття **«Партнерська взаємодія закладу освіти і сім'ї як чинник формування в школярів національної ідентичності»** (семінар-практикум) мало на меті поглибити знання педагогів щодо потенціалу партнерської взаємодії освітнього закладу і сім'ї у формуванні національної ідентичності школярів.

Забезпечення наступності між різними ланками освіти є важливою

умовою ефективності формування національної ідентичності у вихованців. Це обумовило потребу в узгоджених діях педагогів, які працюють з різними віковими групами (молодшими школярами, молодшими підлітками, старшими підлітками, старшокласниками). Проведений нами «Методичний міст» об'єднав педагогів, які працюють з дітьми зазначених вікових груп, а також вихователів дошкільної ланки освіти. Педагогам пропонувалося схарактеризувати можливості кожної вікової групи дітей щодо вироблення ними моральних і національних цінностей, а також окреслити коло невирішених проблем.

Така спільна робота дозволила виявити взаємозалежність усіх ланок освіти та взаємообумовленість виховних впливів, а також виробити спільну лінію і стратегію формування національної ідентичності у вихованців на основі моральних і національних цінностей у закладі освіти та забезпечити принципи систематичності, холізму і центрації розвитку.

Використані джерела

1. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ, 2019. 150 с.
2. Журба К. О., Докукіна О. М. Педагогічні умови формування національно-культурної ідентичності підлітків в закладах загальної середньої освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2018. Вип. № 4(22). С. 75–89.
3. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2011. 512 с.
4. Канішевська Л. В. Підготовка майбутніх учителів до формування національно-культурної ідентичності у молодших підлітків. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2024. Вип. № 8(26). С. 972–981.

ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНА ПРОДУКЦІЯ

Журба Катерина Олександрівна,
Бех Іван Дмитрович,
Канішевська Любов Вікторівна,
Корнієнко Анна Володимирівна,
Малиношевський Руслан Васильович,
Рейпольська Ольга Дмитрівна

ВИХОВНІ ЗАСАДИ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Комп'ютерна верстка – Журба К.О.
Обкладинка – Трейтяк Д.В.

ISBN 978-617-8011-26-0

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-26-0-2024-124>

В авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 5,8
Обл. вид. арк. 5,0
Наклад 100 прим.
Зам. № 044/12/24

ВИДАВНИЦТВО

«НАІР»

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050)433-67-93
e-mail: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№ 4191 від 12.11.2011

**АНАЛІЗ СТАНУ УТВЕРДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ**

ПРЕПРИНТ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**АНАЛІЗ СТАНУ УТВЕРДЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ:
ПРЕПРИНТ**

**Івано-Франківськ
«НАІР»
2024**

УДК: 373.1:371.8, 373.1.02, 37.011.3-052:159.923(477)

А 52

Препринт підготовлено в межах наукового дослідження «Виховні засади утвердження української національної ідентичності в дітей та учнівської молоді» (2024 р.) співробітниками Інституту проблем виховання НАПН України (керівник: докторка педагогічних наук, професорка Журба К.О.).

Номер державної реєстрації 0124U001257

(відповідно до Пріоритетних напрямів (тематики) наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок Національної академії педагогічних наук України на 2023-2027 рр. схвалених загальними зборами НАПН України 7 квітня 2023 р. № 1-1/1-3, <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/3014/>)

А 52 Аналіз стану утвердження української національної ідентичності: препринт / І. Д. Бех, К. О. Журба, Л. В. Канішевська, А. В. Корнієнко, Р. В. Малиношевський, О. Д. Рейпольська, О. В. Мусієнко. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 36 с.

ISBN 978-617-8011-27-7

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-27-7-2024-36>

У препринті розглянуто і проаналізовано сучасний стан утвердження української національної ідентичності у дітей та учнівської молоді. З огляду на результати опитування дітей різних вікових груп і педагогів виокремлено тенденції і проблеми, що потребують осмислення та врахування в організації виховної діяльності освітніх закладів різного типу і педагогів в умовах воєнного стану.

Для науковців, учителів, педагогів, усіх працівників освітньої й культурної галузей.

УДК: 373.1:371.8, 373.1.02, 37.011.3-052:159.923(477)

ISBN 978-617-8011-27-7

© Інститут проблем виховання, 2024

© Авторський колектив, 2024

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Україна як символ стійкості	5
2. Національна ідентичність	8
3. Моя країна – Україна	12
4. Портрет і характер українців	17
5. Мова як маркер української національної і громадянської ідентичності	20
6. Національна культура та традиції як чинники національної ідентичності	24
7. Війна та майбутнє України	29
Післямова	34

ПЕРЕДМОВА

Національна ідентичність є важливим націєтворчим чинником, який визначає здатність нації до розвитку і виживання, збереження національних цінностей та відстоювання національних інтересів у глобалізованому світі. Утвердження національної ідентичності є важливим завданням українського суспільства і освіти. Виховання національної ідентичності у дітей та учнівської молоді сприяє становленню громадянських цінностей, патріотизму, усвідомленню місії України у світі. Препринт «Аналіз стану утвердження української національної ідентичності» є результатом комплексного дослідження, проведеного з метою оцінки тенденцій у сучасному вихованні.

У дослідженні розглядаються ключові фактори, які впливають на формування національної ідентичності, а також аналізуються виклики та можливості, що постають перед освітніми установами в цьому процесі. Зібрані дані та результати дослідження допоможуть не лише зрозуміти сучасний стан вихованості національної ідентичності, але й розробити ефективні стратегії виховання у закладах освіти різного рівня.

Сподіваємося, що цей препринт стане цінним джерелом інформації для дослідників, педагогів та всіх, хто цікавиться питаннями національної ідентичності та виховання молоді.

Катерина Журба

1. Україна як символ стійкості

Російська агресія проти України, геноцидний характер війни на знищення українського народу і Української державності актуалізували проблему національної ідентичності та її збереження в сучасних умовах загроз і викликів.

За період існування України як незалежної держави простежується трансформація національної ідентичності українців, багато з яких раніше ідентифікували себе з СРСР та тривалий час знаходилися під впливом постколоніальної політики Кремля. Ситуація змінилася у 2014 році, коли росія анексувала Крим та розпочала війну на Донбасі. Ще більше процес національної ідентичності пришвидшився після повномасштабного вторгнення росії у 2022 році.

Для виявлення рівнів сформованості національної ідентичності використовувалися критерії: когнітивний (знання, судження, уявлення про національно-культурну ідентичність та базові цінності), емоційно-ціннісний (емоції, прагнення, мотиви, ставлення); діяльнісний (дії, вчинки, практичні здатності). В опитуванні взяли участь 1130 школярів з різних регіонів України. Зокрема, 225 молодших школярів, 204 молодших підлітків, 211 старших підлітків, 235 старшокласників, 255 вихованців позашкільних закладів та 97 педагогів з усіх регіонів України, крім тимчасово окупованих територій.

Війна росії проти України суттєво змінила ставлення дітей як до України, так і до росії. На думку педагогів, після початку повномасштабної війни школярі здебільшого асоціюють Україну зі свободою (65,4 %), справедливістю (58,9 %), демократією (57,8 %), ціннісним ставленням до людини (54,2 %), захистом прав і свобод (49,7 %), боротьбою з корупцією (45,5 %), правом на самовираження (43,8 %), розвитком технології (42,9 %), європейським шляхом розвитку (38,7 %), правом на майбутнє (35,6 %).

Тоді як росія переважно асоціюється зі світовим злом (89,5 %), надмірною жорстокістю (79,8 %), економічною відсталістю (68,2 %), тоталітаризмом (65,6 %), нацизмом (59,8 %), кровавою історією (58,7 %), агресією (56,5 %), ядерною загрозою людству (55,9 %), відмовою від моральних

цінностей (48,7 %), використанням церкви як інструменту розвідки і пропаганди (45,3 %).

Опитування підтвердило, що для переважної більшості дітей шкільного віку (78,6 %) людина є найвищою цінністю української нації; 11,3 % респондентів схиляються до думки, що скоріше так; 8,8 % - вагаються, вважаючи, що є різні прояви, ще 2,0 % - відповіли ні. І це сьогодні пов'язано з війною, порушенням росією міжнародних угод, щодо права людини на життя, про що свідчать результати опитування відображені у діаграмі 1 (рис. 1).

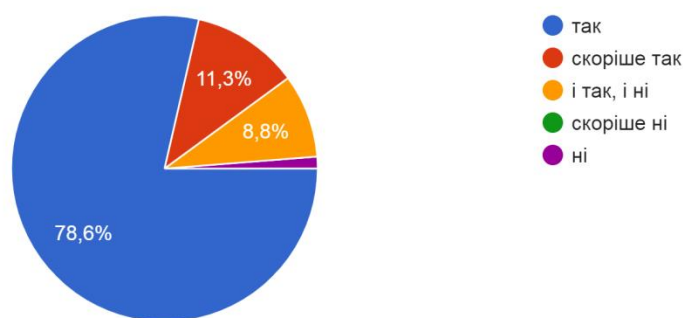

Рис. 1. Чи є людина найвищою цінністю української нації?

Діти також розуміють, що різні народи і етноси, які проживають на території України утворюють одну політичну націю, як видно з діаграми 2 (рис. 2).

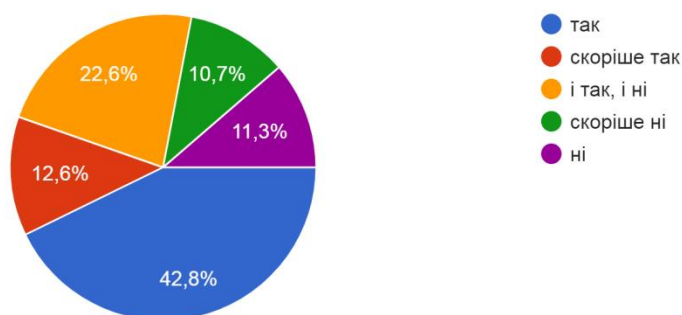

Рис. 2. Чи утворюють різні народи і етноси, які проживають на території України одну політичну націю?

Попри те, що більша частина школярів переконана у тому, що на сьогодні в Україні склалася політична нація, 22,0 % старшокласників сумніваються в цьому. Таку позицію опитані пояснюють повільними темпами реформ, численними політичними помилками влади, невмінням використовувати свої сильні сторони на міжнародній арені тощо.

На думку школярів, на сьогодні назріло питання захисту національних інтересів. Узагальненні відповіді наводяться на діаграмі 3 (рис. 3).

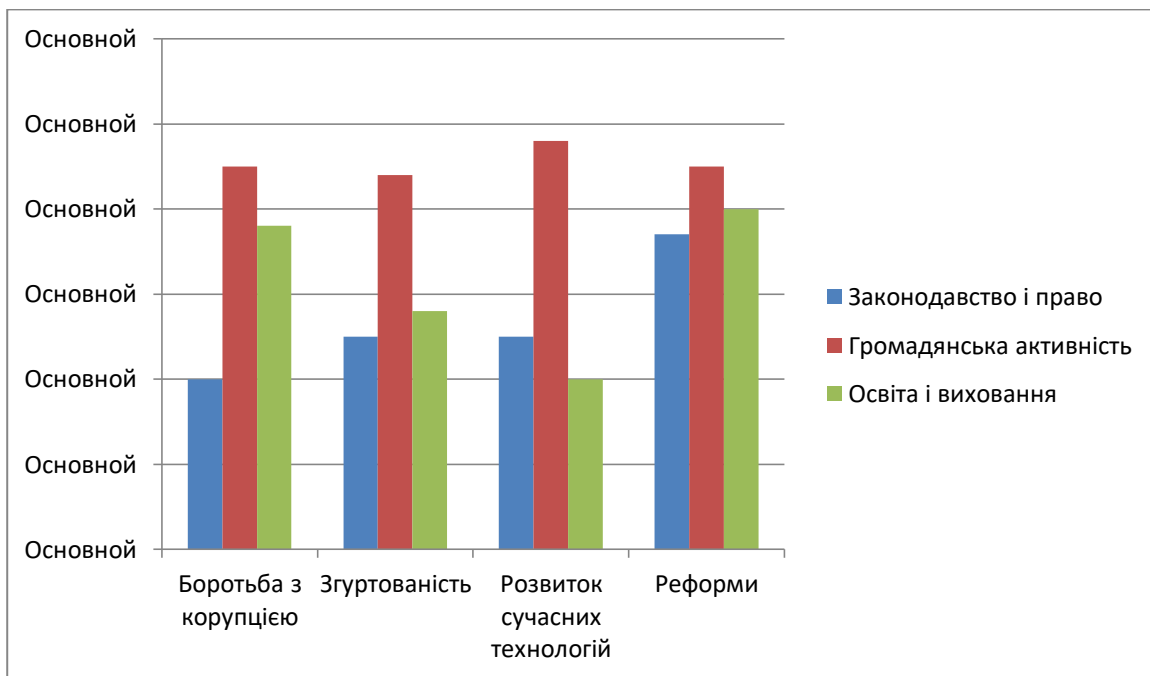

Рис. 1. Захист національних інтересів як умова збереження і розвитку національної ідентичності.

Опитування показало, що на думку школярів, національні інтереси можливо відстояти за умов активної боротьби з корупцією; згуртованості і єдності українського суспільства, розвитку економіки і сучасних технологій та впровадження сучасних реформ, які би більше зближували Україну з Європою. Для цього потрібно проводити відповідну законодавчу діяльність, проявляти громадянську активність, а також розвивати освіту і виховання.

Нас також цікавило, що з погляду дітей може об'єднати і згуртувати всіх українців. Узагальненні відповіді наводяться у таблиці 1.

**Чинники, які можуть об'єднати і згуртувати українців на думку
школярів (у %)**

№	Відповіді	У %
1.	Спільні цінності і ідеали свободи, незалежності, справедливості	18,0
2.	Спротив російській агресії	15,9
3.	Спільні національні свята і традиції	15,2
4.	Використання рідної української мови як основного засобу спілкування та навчання	12,4
5.	Знання про спільні історичні події та культурні надбання	10,5
6.	Взаємодопомога та солідарність, особливо під час війни	9,6
7.	Спортивні досягнення та перемоги	7,2
8.	Військово-патріотичні ігри і змагання «Сокіл», «Джура»	6,7
9	Мистецтво	4,5
	Усього:	100

Діти би хотіли пишатися Україною, відчувати гордість, бути упевненими у мирі, власному майбутньому, спостерігати позитивні перетворення у всіх сферах життя.

2. Національна ідентичність

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особи, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт української національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті (І.Д. Бех).

Розуміння школярами національної ідентичності з'ясовувалося за допомогою пілотажної бесіди («Хто ми?», «Звідки ми пішли?», «Чим ми відрізняємося від інших?», «Яка наша місія?»), яка проводилася з дітьми різних вікових груп.

Так, відповідаючи на запитання «Хто ми?», школярі як правило відповідали: «Ми українці, народ з багатою історією та культурою» (Аліна М., 6-й кл.), «Ми нащадки козаків, які боролися за свободу і незалежність» (Вадим О., 9-й кл.), «Ми сучасні молоді люди, українці, які прагнуть до знань, розвитку і миру» (Мирослава К., 10-й кл.), «Ми громадяни України і прагнемо активної участі у житті країни» (Кирило В., 11-й кл.).

Найбільш типовими відповідями на друге питання є наступні: «Ми походимо з України, землі з давньою історією і славними традиціями» (Олена Ш., 5-й кл.), «Наші корені лежать у Київській Русі, одного з найстаріших державних утворень у Європі» (Микита Р., 7-й кл.), «Ми нащадки героїв, які боролися за нашу землю і свободу» (Анатолій Ч., 8-й кл.).

Цікавими є міркування школярів, стосовно того, чим ми відрізняємося від інших народів і етносів. Найбільш типовими є наступні: «Ми маємо свою унікальну мову, культуру і традиції» (Валентина У., 6-й кл.), «Ми відрізняємося гостинністю, відкритістю і щирістю» (Алла Ж., 7-й кл.), «Ми маємо сильне відчуття національної гордості і патріотизму» (Володимир Ц., 8-й кл.), «Ми згуртуємося і об'єднуємося задля перемоги і ми обов'язково переможемо» (Олесь С., 10-й кл.)

Роздуми щодо місії України і українців у світі розподілилися наступним чином: «Наша місія – зберігати і розвивати нашу культуру і традиції» (Варвара К., 5-й кл.), «Ми прагнемо зробити нашу країну кращою, через розвиток сучасних технологій» (Максим П., 7-й кл.), «Наша мета – бути гідними громадянами своєї країни і світу» (Марина С., 8-й кл.), «Наша місія – зробити світ кращим, добрішим, відкрити для всіх Україну» (Анастасія Т., 9-й кл.), «Бути гідними наших героїв» (Олександр А., 11-й кл.).

З метою дослідження національної ідентифікації використовувалась інтегрована діагностика, яка включала методику М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?», шкальні опитувальники, адаптована методика Дж. Фінні, В. Борисова, О. Гора. Так, опитування за методикою М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?» показало, що 98,0 % опитаних вказують на свою національну приналежність, а для 86,0 % респондентів вона має важливе значення.

З метою визначення ідентифікації з українським народом, учням 5-9-х класів було запропоновано дати відповідь на запитання: «Виберіть з перерахованих нижче спільнот ту, частиною якої Ви себе вважаєте. Про кого Ви могли б сказати «ми», «наші»?» (рис. 4).

Рис. 4. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо спільноти, частиною яких себе вважають

Відповіді на це запитання розподілилися таким чином: перше місце – 90,8 % респондентів зазначили сім'ю та родичів. На другому – 69,7 % респондентів зазначили громадян України. На третьому – 67,7 % – друзів.

Проведене анкетування показало як розкривають сутність поняття «національна ідентичність» школярі на рис. 5.

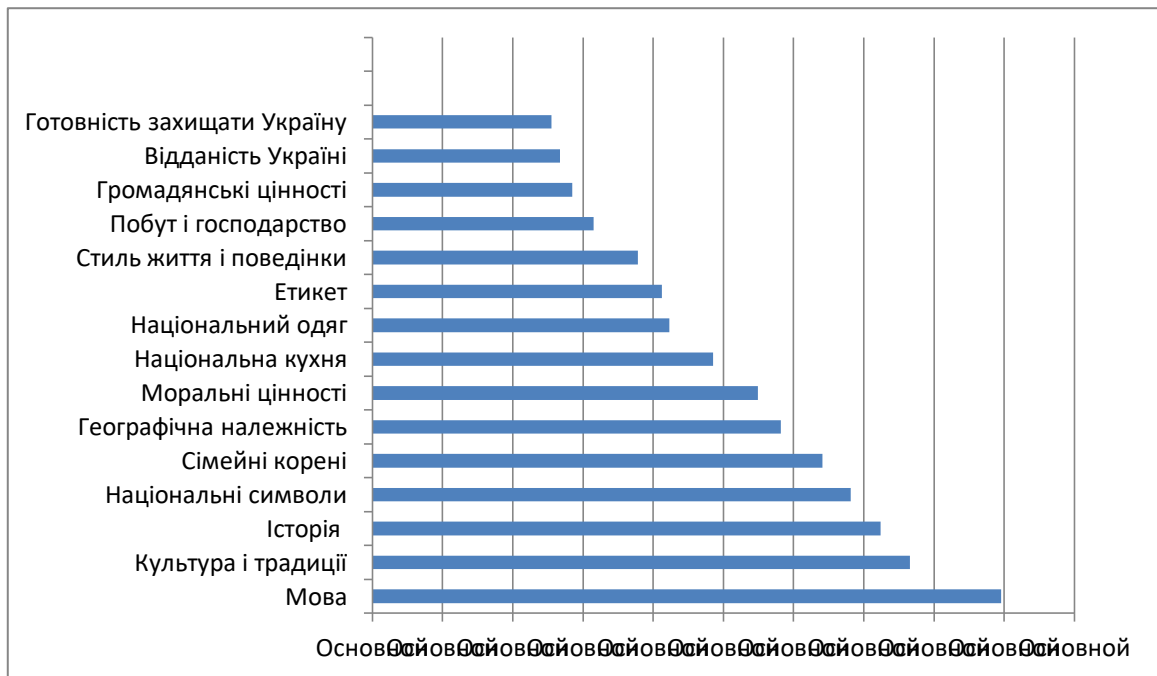

Рис. 5. Сутність поняття «національна ідентичність, на думку школярів

Таким чином, сутність поняття «національна ідентичність визначають мова, культура, традиції, історія, національні символи, сімейна і географічна належність, моральні цінності та ін.

Одним із питань також було: «Якби у мене з'явилась можливість змінити громадянство, я б такою можливістю скористався». Відповіді школярів наводяться у діаграмі 6 (рис. 6).

Якби у мене з'явилась можливість змінити своє громадянство, я б такою можливістю скористався (лась):
248 відповідей

Рис. 6. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо зміни свого громадянства при можливості

Відповіді свідчать про те, що більшість українських дітей, хотіли би жити в Україні і працювати на користь своєї Батьківщини. Лише 6 % від опитаних дітей хотіли би змінити громадянство. В уточнюючих бесідах з вчителями діти зауважили, що причинами, які наштовхнули їх на такі думки є війна в Україні, неможливість багатьох дітей жити в рідному місті через його руйнування чи окупацію, неможливість зустрітися зі своїми друзями або їх перебування за кордоном. Також викликає занепокоєння той факт, що значна частина дітей не визначилась, а отже перебуває у роздумах щодо перспектив власної самореалізації в Україні. Часто порівнюючи умови життя та навчання в українських і закордонних освітніх закладах. Школярі цієї групи відмічають такі чинники як безпека, можливості самореалізації, психологічної підтримки тощо. Маючи досвід повітряних тривог, втрат, школярі пояснюють свої сумніви бажанням жити у безпечній і мирній країні.

Також дітей приваблює можливість доступу до освіти в інших країнах, можливості спілкування з однолітками, порівняння переваг життя в різних країнах, можливості самореалізації, але переважна кількість дітей, хотіла би жити і працювати в Україні (61,7 %).

3. «Моя країна – Україна»

В опитуванні також брали участь молодші школярі. З метою виявлення уявлень молодших школярів про Батьківщину використовували методику понятійного словника. Дітям було запропоновано відповісти на запитання «Як ти розумієш слово «Батьківщина?» Дітям пропонувалося висловити тлумачення запропонованого поняття, відповідь занотовувалася та аналізувалася. При цьому враховувалось експресивність мовлення дитини, зацікавлене або незацікавлене ставлення щодо відповіді на запропоноване запитання.

Відповіді респондентів аналізувалися за трибальною шкалою:

1. Фрагментарні уявлення про Батьківщину (1 бал).
2. Несистематизовані уявлення про Батьківщину (2 бали).
3. Усвідомлені уявлення про Батьківщину (3 бали).

Кількісні дані щодо уявлень молодших школярів про Батьківщину відображені у діаграмі 7 (рис. 7).

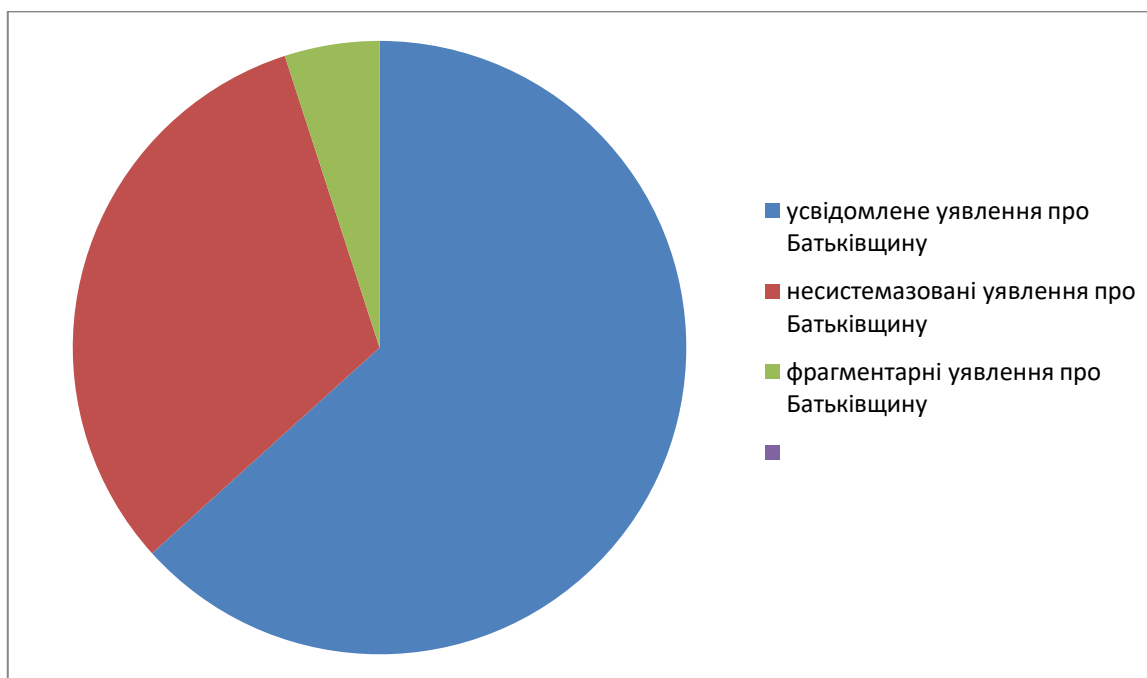

Рис. 7. Відповіді молодших школярів щодо поняття «Батьківщина»

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що молодші школярі асоціюють поняття «Батьківщина» з Україною: «Батьківщина – це наша Україна», «Батьківщина – наша країна», з місцем народження: «Батьківщина – це місце де ти народився», «Батьківщина – це Київ, рідне місто»; з місцем, яке люблять і захищають: «Батьківщина – це місто, яке захищають наші воїни». Зазначимо, що серед відповідей дітей були такі: «Моя Батьківщина – Україна. Луганськ – моє рідне місто. Зараз ми живемо у Києві, оскільки наше місто окуповане, ми – біженці», «Україна – моя Батьківщина. Вірю в нашу перемогу!» Відтак говорячи про Батьківщину, діти, в основному говорять про країну, про місце в якому вони народилися.

З метою виявлення уявлень учнів молодшого шкільного віку про патріотизм, було запропоновано таке запитання: «Що таке патріотизм?»

Аналіз відповідей молодших школярів щодо розуміння поняття «патріотизм» свідчить, що домінуючими уявленнями дітей, є такі, в яких

знаходять відображення ідеї любові та захисту Батьківщини від ворогів (51,6 % опитаних респондентів). Наведемо деякі відповіді учнів молодшого шкільного віку: «Патріотизм – це любов до Батьківщини, захист її від ворога», «Патріот любить і захищає Україну», «Патріотизм – це любов до України. Патріоти захищають нашу країну у лавах ЗСУ», «Мій тато – патріот, вій воює за нашу Україну», «Патріоти – це люди, які воюють за нашу Батьківщину, а хто не воює, той допомагає ЗСУ» тощо.

Думки іншої групи дітей (31,6 % опитаних респондентів) пов'язані з діяльністю людей на благо своєї Батьківщини. Наведемо приклади деяких відповідей учнів: «Патріотизм – це коли людина працює на благо своєї Вітчизни», «Патріотизм - це коли людина приймає участь у благодійних акціях, або є волонтером, донатить на ЗСУ», «Патріотизм – це праця на благо України» тощо.

Так, 16,9 % опитаних молодших школярів зазначити, що патріотизм виявляється у тому, що людина дотримується національних традицій, розмовляє українською мовою, носить національний одяг.

Вивчення знань молодших школярів про державні символи України (Прапор, Герб, Гімн) відбувалося за допомогою бесіди. Учням молодшого шкільного віку було запропоновано наступні запитання: «Що означає герб України?», «Якого кольору прапор України?», «Чому для прапора України вибрані саме такі кольори?», «Які державні символи України ти ще знаєш?» (Гімн України), «Як треба ставитись до державних символів України?», «Де ви бачили зображення державних символів України?», «Що потрібно робити, коли звучить гімн України?», «Де ви ще чули цю мелодію?»

Аналіз відповідей респондентів здійснювався за такими параметрами:

1. Фрагментарні уявлення щодо значення державних символів України (1 бал).
2. Несистематизовані уявлення про значення державних символів України (2 бали).

3. Знання державних символів України, емоційні висловлювання своїх думок з приводу їх застосування (3 бали).

Кількісні дані, отримані в результаті застосування бесіди про державні символи України відображені у діаграмі 8 (рис. 8).

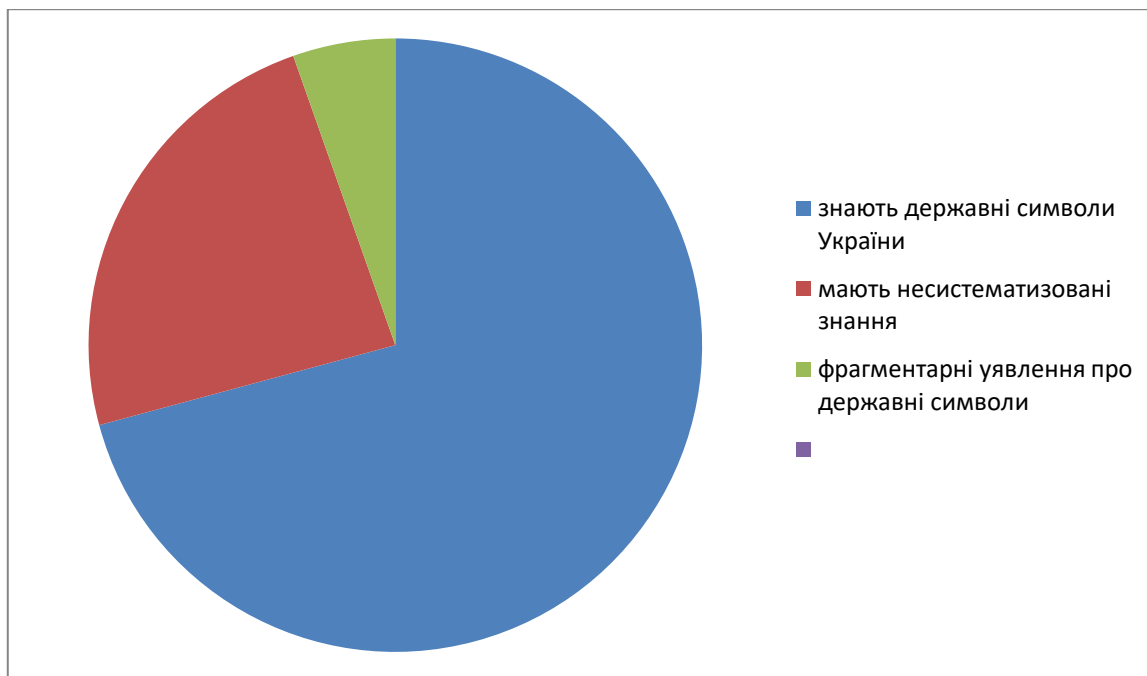

Рис 8. Відповіді молодших школярів щодо знання державних символів України

Результати опитування засвідчили, що переважна більшість респондентів 70,7 % знають державні символи України, емоційно висловлюються з приводу їх застосування. Наприклад: «прапор є у нас в школі і вдома, ми ж українці», «до державних символів України треба ставитися з повагою»; 23,6 % опитаних учнів виявили несистематизовані знання щодо державних символів України; 5,3 % опитаних молодших школярів виявили фрагментарні уявлення щодо значення символів України.

У ході бесіди «Моя сім'я» молодшим школярам було запропоновано відповісти на запитання: «Що означає слово «сім'я»?», «Хто твої мамо і тато, де і ким вони працюють?», «Чи є у тебе брати і сестри?», «Чи є у тебе дідусі і бабусі?», «Що ти знаєш про своїх прадідусів і прабабусь?»

Результати опитування засвідчили, що практично усі молодші школярі вважають, що сім'я – це батьки, сестри і брати, бабусі, дідусі, родичи й домашні тварини (кішки, собаки, папуги тощо). Наведемо деякі відповіді дітей: «Сім'я – це коли батьки піклуються про тебе», «У сім'ї усі піклуються і допомагають один одному». Однак, тільки 18,2 % молодших школярів розповіли про своїх прадідусів і прабабусь. Інші респонденти нічого не знають про своїх найближчих родичів: ким вони є (були), чим займаються (займалися).

З метою виявлення змісту розуміння українських прислів'їв молодшими школярами було використано методику «Прислів'я». Так, учням молодшого шкільного віку було запропоновано такі прислів'я:

1. Без верби і калини немає України.
2. Жити – Вітчизні служити.
3. Людина без вітчизни, як соловей без пісні.
4. За морем тепліше, та вдома миліше.
5. Україна – мати, за неї треба головою стояти.
6. Немає на світі другої України, немає другого Дніпра.

Молодші школярі висловлювали своє розуміння цих прислів'їв.

Результати відповідей опитаних учнів оцінювалися за трибальною шкалою:

1. Молодший школяр переказує зміст прислів'я своїми словами, не наводить прикладів їх застосування у житті (1 бал).

2. Учень молодшого шкільного віку добирає конкретні життєві ситуації під те чи інше прислів'я (2 бали).

3. Дитина розуміє значення прислів'я, пов'язує його з конкретними життєвими обставинами (3 бали).

Кількісні дані, отримані в результаті застосування методики «Прислів'я» відображені у діаграмі 9 (рис. 9).

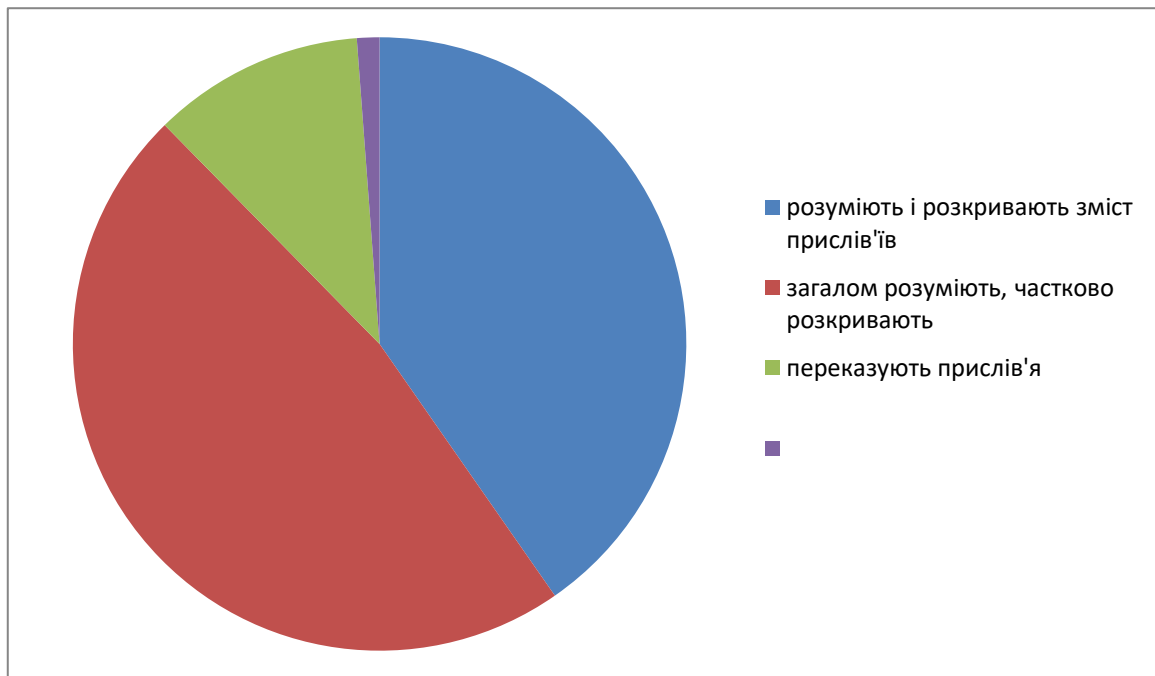

Рис. 9. Відповіді молодших школярів щодо тлумачення запропонованих прислів'їв

Як свідчать результати дослідження 40,4 % опитаних молодших школярів, розуміють загальний зміст прислів'їв, наводять конкретні життєві приклади щодо запропонованих прислів'їв; 47,6 % респондентів не змогли дати повне тлумачення загального змісту прислів'їв, хоча намагалися це зробити; 11,1 % учнів молодшого шкільного віку просто переказували прислів'я своїми словами, але не змогли навести приклади їх вживання у житті. Така ситуація потребує уваги вчителів до питань виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку.

4. Портрет і характер українців

Описуючи характер українців, школярі відмічають такі позитивні риси характеру як гостинність (87,4 %), волелюбність (81,9 %), патріотизм (78,5 %), інтелектуальність (65,2 %), товарицькість (62,9 %), сміливість (59,8 %), толерантність (52,7 %), працьовитість (52,2 %), креативність (48,9 %), господарність (47,5 %), обдарованість (45,6 %), винахідливість (44,8 %), естетизм (42,4 %), любов до природи (41,7 %), охайність (40,9 %), артистизм

(40,0 %), кулінарні здібності (37,6 %), підприємливість (34,2 %), гарний смак (24,5 %), відкритість (22,1 %), щирість (19,7 %).

До негативних якостей респонденти віднесли хитрість (53,6 %), нездатність об'єднуватися (52,9 %), небажання брати на себе відповідальність (51,5 %), невміння дискутувати (50,1 %), нездатність загалом впливати на політиків (46,8 %), егоцентризм (43,5 %), невизначеність національної ідеї (41,7 %), недостатня протидія корупції (40,5 %), схильність до жури, песимізму (34,7 %), невміння презентувати свої переваги і здобутки (31,8 %), постколоніальний синдром (29,4 %), брак мовної стійкості (24,9 %), готовність працювати будь-де у світі, але не в Україні (21,8 %), схильність до асиміляції (3,4 %).

Сучасна учнівська молодь не мислить Україну у рамках радянського чи пострадянського простору. Опитування показало, що для учнівської молоді характерною є зорієнтованість на демократичні європейські цінності (75,6 %), де кожна людина є не коліщатком і гвинтиком, а найвищою цінністю суспільства (82,5 %). Учні (68,9 %) вважають своїм невід'ємним правом вільно висловлювати свою думку, не боячись засудження чи покарання. Щирість і відвертість є типовими проявами у спілкуванні між однолітками, так і з дорослими (54,7 %).

Оскільки у пропаганді росіян домінує теза про «один народ», то одне із запитань до школярів мало на меті виявити різницю між росіянами та українцями. Серед відповідей дітей найчастіше зустрічалися наступні: «Українці є слов'янами, а росіяни походять від угро-фінських племен» (Олег В.), «Українці – хлібороби, а росіяни – мародери» (Олексій Ч.), «Українці захищають свій дім, свої родини, а росіяни загарбники, які прийшли вбивати» (Олена П.), «Українці завжди були демократичними і обирали свою владу, тоді як росіяни звикли, що ними керує цар чи пан, від якого вони залежать» (Тетяна Ш.), «Українці висловлюють свою думку відкрито, а росіянам зась» (Максим Р.), «Для українців є важливим етикет, пошанівні традиції, тоді як росіяни використовують брудну лайку» (Анастасія К.), «Українці працьовиті, а росіяни

ледарі» (Вадим Ц.), «Українці їдять смачний борщ, а росіяни – щі» (Михайло С.), «Українці критикують владу, а росіяни її обожествляють» (Роман Л.), «Українці люблять вчитися, а росіяни не можуть освоїти правопис російської мови» (Ліна В.). Аналіз відповідей показав, що респонденти підкреслювали переваги своєї нації і її унікальність, що загалом відповідає віковим особливостям респондентів та специфіці формування національної ідентичності в учнівської молоді.

Розмірковуючи над тим, що має робити український народ, щоб не зникнути і не стати частиною іншого народу діти відповіли, що перш за все українці мають боронити Україну від жорстокої агресії росіян (69,3 %), шукати союзників (10,2 %), укріплювати армію (9,8 %), за допомогою сучасних технологій протидіяти на суші, на морі і у повітрі (5,8 %). Водночас попри зважені і ґрунтовні відповіді, багато дітей помилково зазначили «створити державу» (2,9 %), «шукати миру за будь-яку ціну» (1,8 %) та не визначились з відповіддю (0,2 %), що потребує уваги педагогів.

Також, на думку дітей, українців по-різному сприймають у світі. Більшість людей в різних країнах сприймають українців, як націю героїв, що протистоїть сильному ворогу і своєю сміливістю і відвагою виборює право на життя (67,8 %). Також іноземці вважають українців працьовитими, висококваліфікованими працівниками (42,4 %). Також українців вважають добрими кулінарами, а українську кухню, вишуканою і смачною (35,6 %). На думку іноземців, українці є творчими і креативними, про що свідчить українське мистецтво (34,8 %). Увесь світ переконався, що українці є не лише хліборобами, а й добрими воїнами (30,5 %), українці сміливі (27,4 %), люблять тварин (25,4 %), мають добре почуття гумору (16,2 %). Водночас, на іміджі українців негативно позначається корупція, яка зводить нанівець багато досягнень і позитивних здобутків в очах іноземців (19,6 %), невміння бережливо ставитися до людських і природних ресурсів (15,4 %), невміння презентувати себе і свою роботу (8,5 %).

Отримані відповіді свідчать про спостережливість дітей і їхнє бажання, щоб українців любили і поважали в світі. Також діти досить критично оцінили і ті чинники, які негативно впливають на імідж України і українців у світі.

5. Мова як маркер української національної ідентичності

Мова є ключовим показником української національної ідентичності. Нація живе допоки має власну мову, а не послуговується мовою іншого народу. Опитування дітей показало, що вони добре розуміють значення української мови у їхньому житті. На думку дітей, кожен громадянин України повинен володіти українською мовою (89,6 %), а також знати іншу, якщо вона є рідною (23,5 %), вивчати ті мови, які подобаються або щоб спілкуватися з друзями з інших країн (18,9 %). На запитання: «Чи завжди ти користуєшся українською мовою?» відповіді дітей розділися, що видно з діаграми 10 (рис. 10).

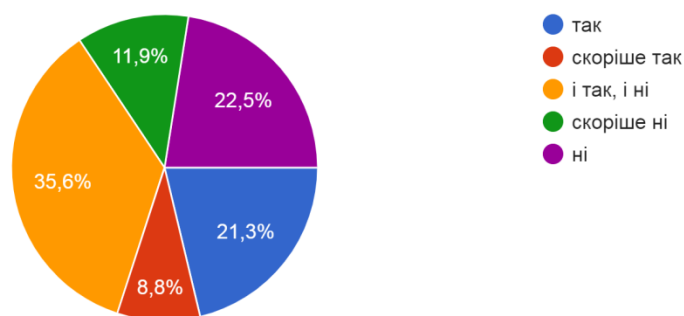

Рис. 10. Чи завжди ти користуєшся українською мовою?

На практиці існує значний прошарок дітей, який поза школою мало використовує українську мову. Така ситуація потребує організації виховної роботи із залученням батьків з метою створення україномовного простору не лише у школі, а й у родині.

Проблеми використання української мови відображено на діаграмі 11 (рис. 11).

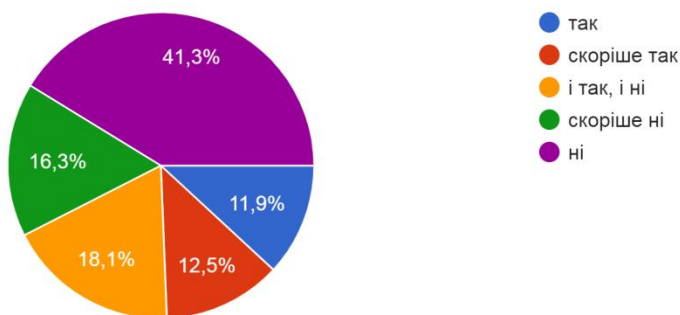

Рис. 11. Чи маєте ви проблеми із використанням української мови?

Найбільшою проблемою власного спілкування діти називають суржик (19,9 %), який побутує і дома, і в школі та створює їм додаткові проблеми. На думку дітей (9,7 %), щоб подолати мовні проблеми, їм перш за все потрібно позбутися суржику. Також діти скаржаться на те, що їм деколи бракує слів чи вони не знають їх лексичного значення. Для дітей також незрозумілими бувають діалектизми у різних регіонах і діти хотіли би більше ознайомитися з ними. Проте 41,3 % школярів не мають жодних проблем з використанням української мови і ще 16,3 % - дуже рідко стикаються з якимись проблемами.

Більшість опитаних (90,4 %) вважають мову одним із маркерів національної ідентичності (Рис. 6). На другому місці – традиції та обряди (71,5 %), національна культура (70,3 %), на третьому – спільна історична пам'ять (63,9 %). Дітям було запропоновано закінчити речення «З представниками моєї нації мене зближує...». Узагальнені результати методики «Незакінченого речення» видно на на діаграмі 12 (рис. 12).

Продовжіть фразу: "З представниками моєї нації мене зближує"

249 відповідей

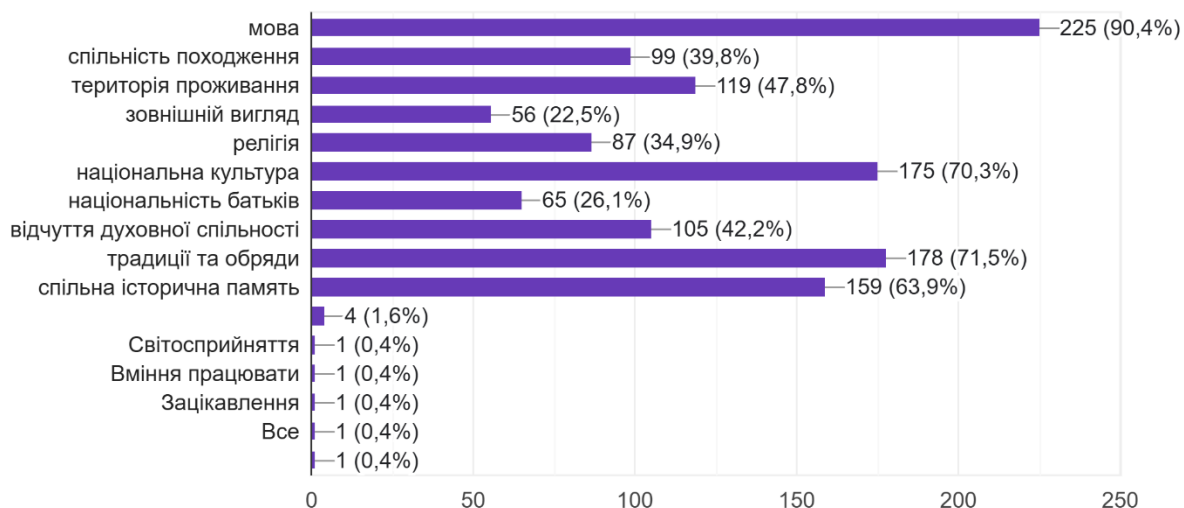

Рис. 12. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо маркерів національної ідентичності

На запитання «Якою мовою Ви переважно спілкуєтесь?» (рис. 13) відповіді розподілилися таким чином: 77,5 % – завжди українською, 11,1 % – переважно російською мовою, 1,2 % – в залежності від ситуації та мови співбесідника, 4,3 % – відмовилися відповідати.

Якою мовою Ви переважно спілкуєтесь?

244 відповіді

Рис. 13. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо переважної мови спілкування

Використані проблемні ситуації показали, що, реагуючи на негативне висловлювання про українську мову 63,1 % опитаних респондентів зроблять зауваження цій людині; 31,1 % подумки зроблять висновок про невихованість людини. Ще 3,7 % промовчать і зроблять вигляд, що нічого не чули. Також 2,1 % становить група респондентів з агресивними відповідями, в яких були погрози фізичної розправи.

При образі представника української національності більше 80,8 % висловили готовність захистити потерпілого (рис. 14, 15).

Ваші дії, якщо в Вашій присутності негативно висловлюються про українську мову?
244 відповіді

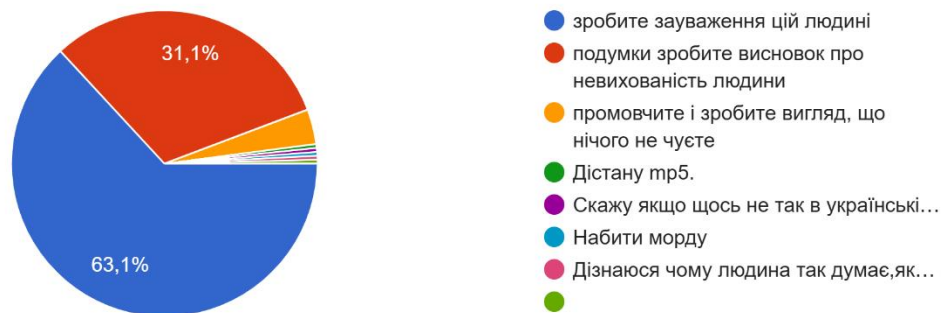

Рис. 14. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо реакції на негативні висловлювання про українську мову

Як надалі Ви будете поводити себе з людиною, яка у Вашій присутності ображає іншого представника української національності?
239 відповідей

Рис. 15. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо реакції на образу представника української національності

Школярі (65,7 %) підтвердили, що з розповідей рідних чи самі були свідками того, як українці в Україні потерпали через українську мову: їх ображали, глузували, відмовляли у послугах. Однак, після початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну відбулося переосмислення ролі і значення української мови в українському суспільстві і більшість громадян спілкуються виключно українською мовою. Українська мова нарешті зайняла гідне місце в українському суспільстві і це ознака оздоровлення українського суспільства.

6. Національна культура та традиції як чинники національної ідентичності

Національна культура та традиції є тим природнім середовищем, де формується національна ідентичність дитини. З метою вивчення ролі культури і традицій у житті дітей та учнівської молоді ми задавали респондентам наступні запитання: «Чи є у Вас бажання певними елементами свого одягу підкреслити свою національну приналежність?» (рис. 16), «Чи хотіли б Ви взяти участь у «Параді вишиванок», що традиційно проводиться з нагоди Дня незалежності України?» (рис. 17), «Я відчуваю почуття особистої гордості, коли дізнаюся про перемоги представників України на міжнародних фестивалях, конкурсах, змаганнях» (рис. 18).

Чи є у Вас бажання певними елементами свого одягу підкреслити свою національну приналежність?

241 відповідь

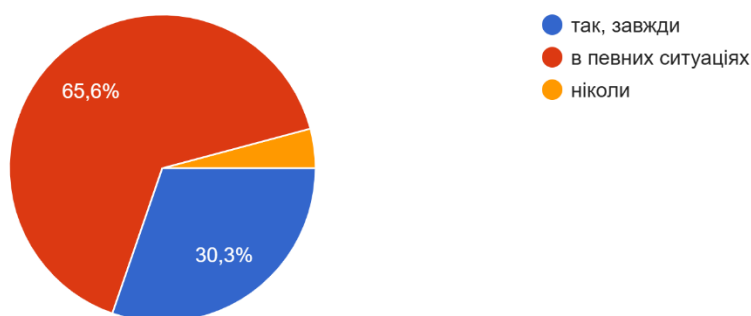

Рис. 16. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо бажання певними елементами свого одягу підкреслити свою національну приналежність

Чи хотіли б Ви взяти участь у «Параді вишиванок», що традиційно проводиться з нагоди Дня незалежності України?

243 відповіді

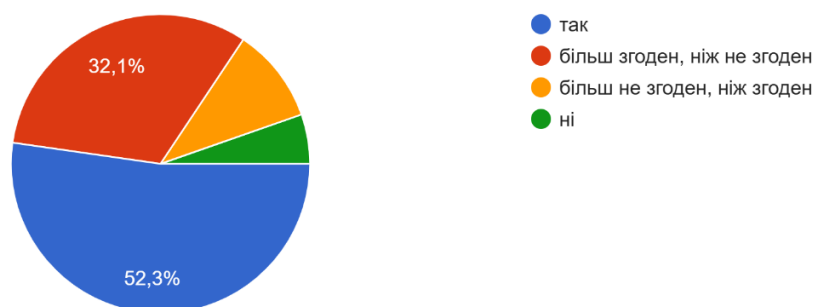

Рис. 17. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо бажання взяти участь у параді вишиванок

Зазначимо, що більшість опитаних (65,6 %) ситуативно підкреслювали свою національну приналежність. Лише 30,3 % робили це усвідомлено. На пропозицію взяти участь у параді вишиванок стверджувальну відповідь дали 52,3 % респондентів, пояснивши, що вишиванка є їхнім святковим одягом. Ще 32,1 % скоріше згодилися б на цю пропозицію, ніж відмовилися. Однак думка дітей змінилася після того, коли педагог розповів, хто з відомих людей у світі теж вдягає вишиванку. Інтерес відомих людей до української вишиванки став поворотним моментом у їхньому ставленні до національного одягу.

Я відчуваю почуття особистої гордості, коли дізнаюсь про перемоги представників України на міжнародних фестивалях, конкурсах, змаганнях:

249 відповідей

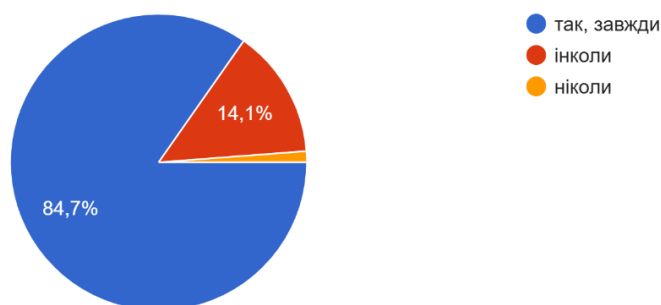

Рис. 18. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо почуття особистої гордості від перемоги представників України

Незважаючи на те, що 95,2 % зазначили про свій інтерес до національних традицій, рідної культури, лише 64,6 % з них вказали про дотримання українських традицій. Надалі ми попросили назвати національні традиції, яких дотримуються респонденти. Виявилось, що із 255 респондентів, 200 лише погодились дати на це питання відповіді. Але з тих, хто зазначив відповідь (200 опитаних), лише 38,5 % (77) назвали традиції, яких дотримуються вдома. Інші 61,5 % надали відповіді загального характеру: «усіх», «важливі свята».

Ви цікавитесь національними традиціями рідної культури?
249 відповідей

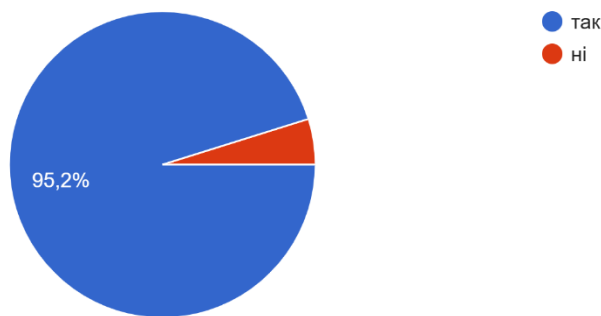

Рис. 19. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо виявлення інтересу до національних традицій

Я дотримуюсь українських традицій:
243 відповіді

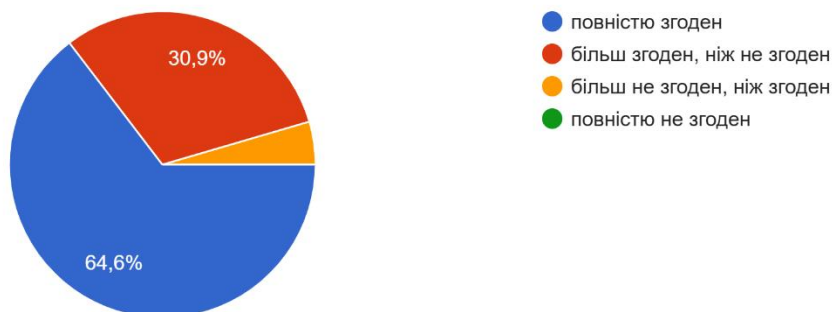

Рис. 20. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо дотримання національних традицій

Переважна більшість респондентів (92,4 %) зазначають про взаємозв'язок декоративно-ужиткового мистецтва та національної ідентичності особистості (рис. 21), але лише 42,6 % з них прагнуть оволодіти технікою декоративно-ужиткового мистецтва (рис. 22).

На Вашу думку, чи має вплив декоративно-ужиткове мистецтво на національну ідентичність особистості?
236 відповідей

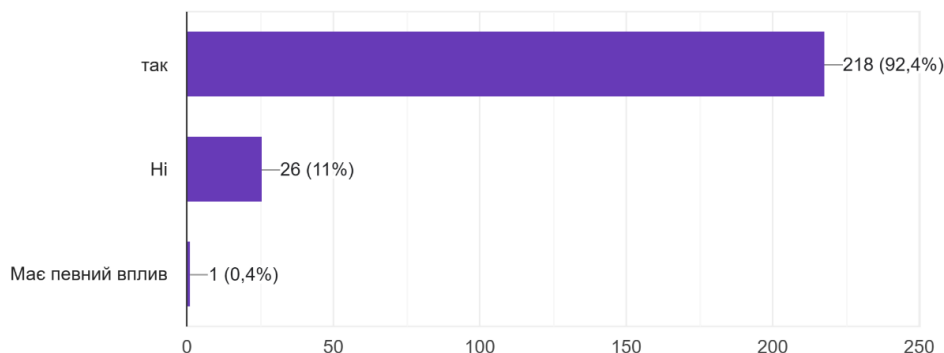

Рис. 21. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо думки про вплив декоративно-ужиткового мистецтва на національну ідентичність

Чи прагнете Ви оволодіти різними видами українського декоративно-ужиткового мистецтва?
237 відповідей

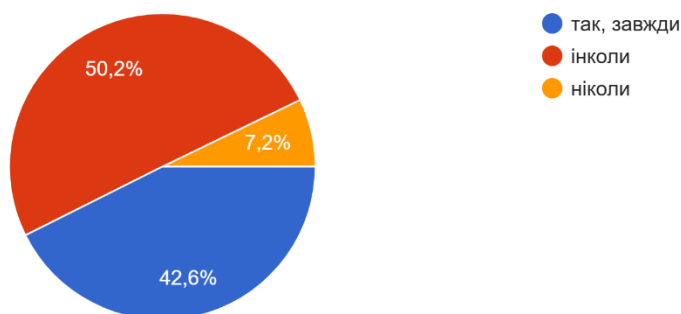

Рис. 22. Відповіді вихованців закладів позашкільної освіти щодо прагнення оволодіти технікою декоративно-ужиткового мистецтва

Одночасно з діагностуванням для вихованців середньої і молодшої вікової групи було проведено бесіду і вікторину «Юний знавець мистецтва

свого народу». Аналіз результатів опитування свідчить, що вихованці поверхнево знайомі з різними видами декоративно-ужиткового мистецтва свого народу, лише половина з них володіють знаннями, про матеріали, обладнання, техніку виконання, що застосовуються в роботі у різних видах мистецтва. Тільки 20,0 % вихованців спробували себе у різних видах декоративно-ужиткового мистецтва.

У роботі зі школярами використовувалися проблемні ситуації. Одна із проблемних ситуацій стосувалася колізії поваги/неповаги до культури «У вашу постійну дружну компанію приводять нового знайомого, представника іншої національності. Він усім дуже сподобався, проте проявив деяку неповагу до вашої національної культури. Як Ви реагуєте?», респонденти дали такі відповіді – «Зрозуміло, що це неприємно. Нового приятеля слід було б стримати» – 34,1 % учнів; «Ніякого особливого враження на мене це не справляє» 21,5 % учнів; «Спробую пояснити новому знайомому, не ображаючи його національної гідності» 44,4 % учня.

Також використовувалося педагогічне спостереження за поведінкою вихованців під час участі їх у виставках районного, міського, обласного рівнів. Відмічено, що вихованці активно готуються до виставок. Але коли потрібно розказати про свій виріб, техніку виконання, на самій виставці, чи взяти участь у масовому заході - виникають ускладнення. Проблема виявилася в тому, що більшість учнів (65,9 %) не володіють комунікативними навичками, мають почуття сором'язливості невпевненості, тож не можуть донести до інших оригінальність своїх ідей чи поділитись знаннями.

Залучення дітей до позашкільної діяльності може позитивно позначитися на рівні національної ідентичності школярів, за умови доцільного використання різних форм і методів роботи, узгодження виховних впливів із закладами загальної середньої освіти.

7. Війна та майбутнє України

Війна назавжди змінила життя українців. Однак, на дітей війна має найбільш негативний вплив. Це пояснюється тим, що особистість дитини тільки формується і діти є найбільш вразливими до таких подій. Педагоги і психологи відмічають той факт, що війна несе загрози життю, дитинству, що діти переживають як психологічні травми, стани тривожності, розгубленості, нездатності зосередитися на навчанні, перепади настрою або так звані «емоційні гойдалки» тощо.

Педагогічне спостереження показало, що діти, які зростають в умовах війни більше турбуються про своїх рідних, домашніх улюбленців, більше допомагають батькам, частіше беруть на себе «дорослі обов'язки», аніж їхні однолітки із більш благополучних країн.

Батьки школярів скаржаться на часті перепади настрою, замкнутість дітей, очікування різних страшних сценаріїв, тривожність та ін.

Проведене опитування показало, що дітей хвилює війна в Україні. Найбільше дітей непокоять руйнування українських міст і сіл (87,9 %), жертви серед дітей (79,6 %), розлука з друзями, які виїхали за кордон або переїхали до іншого міста/села чи залишилися в окупації (62,4 %), проблеми екології через війну (56,7 %), розлука з рідними (54,2 %), страх за життя родичів, батьків, а також за тих, хто служить в ЗСУ (43,9 %), відсутність світла, Інтернету, тепла (40,5 %), втрата звичного середовища, постійного місця проживання, домівки (25,4 %), невпевненість у завтрашньому дні (25,1 %), навчання тільки он-лайн (13,5 %), відсутність звичного шкільного життя, друзів (5,5 %), відтермінованість мирного життя (3,7 %), втрата рідних (2,4 %).

Малюнки відображають емоційні стани дітей, їхні переживання воєнного часу. Так, діти молодшого шкільного віку зазвичай малюють те, що відображає їхнє ставлення до війни в Україні. На малюнках молодших школярів найчастіше можна побачити солдатів, які захищають Україну, прапори України, а також сцени перемоги. Діти також малюють героїв та своїх родичів (тата, брата, сестру, дядька), які беруть участь у бойових діях, і висловлюють гордість

за них. Поруч із українськими солдатами діти малюють квіти, сонечко, бойових котиків чи інших улюбленців, які їм допомагають, поруч з рашистами темний фон, підбиту техніку, зламані дерева, зруйновані будинки, а самих рашистів у вигляді монстрів, що символізує переможене зло.

Українські школярі вболівають за долю України і переживають за людей з прифронтових міст і сіл, які знаходяться під обстрілом агресора. Підлітки і старшокласники беруть активну участь у громадському житті як школи, так і країни, залучаються до волонтерської діяльності. Діти пишуть листи захисникам, виготовляють оберіги, смаколики, збирають дрони для ЗСУ, книги для своїх однолітків, які втратили школу. Також більшість дітей мають свої сторінки у соцмережах, де вони діляться патріотичними постами. Бесіда з дітьми різних вікових груп показала, що діти найбільше довіряють ЗСУ, друзям, батькам та педагогам. За роки війни значно зріс авторитет і престиж армії і військових у дитячому і молодіжному середовищі. Це підтверджує той факт, що 7,5 % підлітків та 7,7 % старшокласників мріють про професію військового. Цей вибір 34,5 % школярів пояснюють важливою місією захисника; 27,6 % - пояснюють тим, що надалі тільки зростатиме роль і авторитет української армії у суспільстві; 25,2 % переконані, що місце України має бути в НАТО, а це означає, що професія військового буде однією із затребуваних. Ще 19,8 % переконані у тому, що професія військового поєднує багато компетенцій і навичок, які важливі у воєнний і в мирний час.

Також школярі усвідомлюють необхідність засвоєння навичок поведіння зі зброєю, першої допомоги, керування дронами, мінної безпеки на заняттях з «Захисту України». Діти також обговорюють ситуації атаки дронами, ракетами з педагогами, щоб знати чіткий алгоритм дій у таких ситуаціях, коли укриття доступне чи не доступне. Цікаво те, що діти самі ініціюють такі розмови, щоб переконатися як правильно діяти. У цьому плані цікавими для дітей є розмови і зустрічі із захисниками, інструкторами, які діляться досвідом поведінки і виживання у різних ситуаціях та майстер класи.

Нас також цікавило, як діти різного віку уявляють перемогу України над Росією. З цією метою було проведене інтерв'ю «Якою буде перемога України?» Результати показали, що школярі мають різне уявлення про перемогу, яке, як правило, залежить від їхнього віку та досвіду. У відповідях молодших школярів перемога розглядається як повернення до нормального життя, коли вони зможуть знову гратися на вулиці без страху. Також у своїх відповідях діти підкреслили те, як вони хочуть, щоб їхні батьки повернулися додому з фронту і щоб усі були щасливі та здорові.

Якщо підлітки частіше всього розуміють перемогу України на ворогом як закономірне і справедливе завершення війни, то старшокласники звертають увагу на важливість свободи та незалежності для усіх українців, позитивних перетворень в країні, бажання бачити свою країну сильною та процвітаючою.

Старшокласники уже усвідомлюють свою місію у відбудові України, відновленні інфраструктури та підтримці тих, хто постраждав від війни. Учні розуміють, що їм доведеться брати на себе відповідальність з відновлення України, а також вони мають бути готовими дати відсіч ворогу. Так у відповідях старшокласників найбільш типовими є наступні відповіді: «У майбутньому я хочу вивчати право і захищати права людей, щоб наша країна була справедливою» (Валерій М.), «Я мрію стати журналістом і розповідати світу правду про нашу країну, про війну і злочини росіян» (Микола З.), «Я хочу бути вчителем і навчати дітей, щоб у нас було розумне та сильне покоління» (Марина Ж.), «Я обираю професію будівельника, бо після війни, потрібно буде відбудовувати знищені міста і села, будувати надійні укриття» (Євген Г.). Таким чином, у відповідях старшокласників простежується не лише розуміння ситуації, й готовність бути корисним українському суспільству.

У відповідях підлітків простежується бажання пережити яскраві моменти, навіть пригоди, а також діяти самостійно, без допомоги дорослих, що цілком відповідає віковим особливостям дітей. Зокрема зустрічаються відповіді такого типу: «Я хочу бути волонтером і разом з друзями допомагати тим, хто постраждав від війни» (Володимир С.), « Я буду пілотом і діятиму так, як

«Привид Києва» (Максим В.), «Буду розвідником і діяти в тилу ворога» (Сергій Ш.), «Хочу бути винахідником, щоб допомагати солдатам сучасними воєнними роботами чи дронами» (Артем Н.).

Відповіді молодших школярів більше спрямовані на найближче оточення, довкілля, що є цілком природним і свідчить про їх світосприйняття. Серед відповідей дітей зустрічаються такі: «Я хочу вилікувати дерева і звірят від поранень» (Олена М.), «Я хочу побудувати надійне укриття для усіх, хто живе у нашому будинку» (Генадій О.), «Я хочу бути лікарем, щоб лікувати моїх батьків, бабусю» (Світлана В.).

На запитання, яким діти бачать майбутнє України, переважно отримали оптимістичні відповіді.

Діти молодшого шкільного віку, пов'язували майбутнє з безпекою і миром: «Україна буде сильною та мирною, і всі будуть жити щасливо» (Віолета Л.), «Буде багато нових дитячих майданчиків і парків, де ми будемо гратися, усі захисники повернуться додому до своїх діток» (Олеся П.), «Ми побудуємо красиві будинки і посадимо багато квітів навколо» (Таня А.).

У відповідях підлітків можна простежити перспективи розвитку України у майбутньому: «Україна здобуде лідерство у технологіях і науці, і ми будемо винаходити нові речі, роботів, з тим, щоб захистити себе у майбутньому від війни» (Олег К.), «Україна відбудується, тут виростуть нові міста, з'являться нові дороги, школи та лікарні, повернуться друзі, які зараз живуть за кордоном» (Михайло Т.), «У нас буде багато друзів з інших країн, і ми будемо разом працювати над великими проєктами» (Віталій Р.).

Відповіді старшокласників здебільшого стосувалися правових та економічних перспектив, міжнародної ролі України: «Росіяни повинні відповісти за усі злочини, які вчинили на території України та понести заслужене покарання» (Марія В.), «Україна буде незалежною та справедливою державою, вступить до ЄС і НАТО» (Валентин Ю.), «Україна здолає корупцію і побудує сильну економіку, забезпечить високі стандарти життя» (Оксана Р.),

«Ми завжди пам'ятатимемо героїв і будемо жити в країні, де кожен пишається тим, що він українець» (Ірина Д.).

Отже відповіді переважної більшості дітей усіх вікових категорій відображають надію та віру дітей у світле майбутнє України. Вони бачать свою країну сильною, процвітаючою та мирною, і усвідомлюють власну роль і місце у житті України й готові докладати зусиль для її відновлення і процвітання, що є результатом виховання усіх соціальних інституцій.

ПІСЛЯМОВА

Запропонований нами препринт «Аналіз стану утвердження української національної ідентичності» має на меті вивчення сучасного стану утвердження української національної ідентичності. Викладені результати дослідження дозволяють зробити висновки щодо значущості національної ідентичності в умовах сучасних викликів та загроз.

Значущість проведеного дослідження полягає у розумінні процесів, що відбуваються в українському суспільстві, та впливів, які формують національну свідомість зростаючої особистості. Розуміння цих процесів є ключем до організації ефективного виховання, спрямованого на утвердження української національної ідентичності.

Водночас дослідження відкриває перспективи для подальших наукових розвідок. Постійного моніторингу потребує як стан сформованості національної ідентичності у дітей, так і вивчення чинників, які сприяють або заважають утвердженню національної ідентичності, що визначатиме виховну стратегію закладів освіти та практичні заходи, спрямовані на їх забезпечення.

І, наостанок, утвердження української національної ідентичності є ключем до побудови міцної, об'єднаної та стійкої нації, бо національна ідентичність є не лише фундаментом нашого минулого, а й ключем до нашого майбутнього.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Бех Іван Дмитрович,
Журба Катерина Олександрівна,
Канішевська Любов Вікторівна,
Корнієнко Анна Володимирівна,
Малиношевський Руслан Васильович,
Рейпольська Ольга Дмитрівна,
Мусієнко Олена Василівна

АНАЛІЗ СТАНУ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ПРЕПРИНТ

Комп'ютерна верстка – Журба К.О.
Обкладинка – Трейтяк Д.В.

ISBN 978-617-8011-27-7

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-27-7-2024-36>

В авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman
Умовн. друк. арк. 1,2
Обл. вид. арк. 1,0
Наклад 100 прим.
Зам. № 054/12/24

ВИДАВНИЦТВО

«НАІР»

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050)433-67-93
e-mail: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№ 4191 від 12.11.2011 р.